

JIHOČESKÁ UNIVERZITA V ČESKÝCH BUDĚJOVICÍCH
FILOZOFICKÁ FAKULTA
HISTORICKÝ ÚSTAV

BAKALÁŘSKÁ PRÁCE

ČESKOSLOVENSKO-AMERICKÉ VZTAHY NA PRAHU STUDENÉ VÁLKY

Vedoucí práce: doc. PhDr. et PaedDr. Marek Šmíd, Ph.D.

Autor práce: Adam Jasz

Studijní obor: Historie

Ročník: 3.

2018

Prohlašuji, že svoji bakalářskou práci jsem vypracoval samostatně pouze s použitím pramenů a literatury uvedených v seznamu citované literatury.

Prohlašuji, že v souladu s § 47b zákona č. 111/1998 Sb. v platném znění souhlasím se zveřejněním své bakalářské práce, a to v nezkrácené podobě elektronickou cestou ve veřejně přístupné části databáze STAG provozované Jihočeskou univerzitou v Českých Budějovicích na jejích internetových stránkách, a to se zachováním mého autorského práva k odevzdanému textu této kvalifikační práce. Souhlasím dále s tím, aby toutéž elektronickou cestou byly v souladu s uvedeným ustanovením zákona č. 111/1998 Sb. zveřejněny posudky školitele a oponentů práce i záznam o průběhu a výsledku obhajoby kvalifikační práce. Rovněž souhlasím s porovnáním textu mé kvalifikační práce s databází kvalifikačních prací Theses.cz provozovanou Národním registrem vysokoškolských kvalifikačních prací a systémem na odhalování plagiátů.

České Budějovice 9. července 2018

.....

Poděkování

Tímto bych chtěl v první řadě poděkovat doc. PhDr. et PaedDr. Marku Šmídovi, Ph.D. za jeho cenné rady, trpělivost a ochotu při vedení mé práce. Děkuji také Archivu Ministerstva zahraničních věcí České republiky za poskytnutí důležitých dokumentů a všem ostatním, kteří mi byli po celou dobu významným způsobem nápomocni.

Anotace

Hlavním cílem předkládané bakalářské práce je analýza československo-amerických diplomatických styků v počáteční fázi studené války, konkrétněji pak v období druhé poloviny 40. let 20. století. Velký důraz je kladen zejména na růst mezinárodního napětí a z toho plynoucího rozdělování světa na dva nepřátelené a protichůdné bloky, což poválečný vývoj vzájemných kontaktů mezi oběma zeměmi ovlivnilo výrazným způsobem. Na stránkách jednotlivých kapitol je ale mimo jiné podrobněji rozebrána i činnost amerického velvyslance Laurence A. Steinhardta, který byl po druhé světové válce hlavním reprezentantem zájmů Spojených států na československém území. Budoucí rozvoj vztahů mezi Prahou a Washingtonem tak z velké části závisel i na jeho osobě a jeho diplomatických schopnostech.

Annotation

The main aim of this bachelor thesis is to analyze Czechoslovak-American diplomatic relations in the initial phase of the Cold War, especially in the second half of the 1940s in the 20th century. Particular emphasis is focused on the extension of international tensions and thus resulting world division into two antagonistic and opposing blocks. This fact significantly affected the post-war development of mutual contacts. The activity of the US Ambassador Laurence A. Steinhardt, who was the main representative of the United States interests in Czechoslovakia after the Second World War, is mentioned in more detail in individual chapters. The future relation development between Prague and Washington was therefore strongly depended on his personality and his diplomatic abilities.

Obsah

Úvod.....	7
1 USA a svět po druhé světové válce	9
1.1 Diplomatická jednání ke konci války	10
1.2 Růst mezinárodního napětí	15
1.3 Začátek studené války.....	18
1.4 Trumanova doktrína a Marshallův plán.....	20
2 Poválečné Československo	22
2.1 Americká hospodářská pomoc při obnově státu	23
2.2 Zahraničněpolitická orientace země	25
2.3 Poválečná obnova Československa	27
3 Československo-americké vztahy ve druhé polovině 40. let 20. století	33
3.1 Americký diplomatický sbor se vrací do Prahy	35
3.2 Stažení amerických vojsk z Československa.....	42
3.3 Postupné československo-americké odcizení	48
3.4 Československo a Marshallův plán.....	55
3.5 Spojené státy a únor 1948.....	64
Závěr	73
Přílohy.....	75
Seznam použitých pramenů a literatury.....	80

Úvod

Předkládaná práce se bude věnovat analýze diplomatických styků mezi Československem a Spojenými státy ve druhé polovině 40. let 20. století. Velký důraz bude kladen na jejich zasazení do kontextu tehdejší mezinárodněpolitické situace ve světě, která vzájemné vztahy obou zemí ovlivnila zásadním způsobem.

Toto téma jsem si pro vypracování své bakalářské práce vybral především z toho důvodu, protože se podle mého názoru jedná o klíčovou dějinnou periodu v rámci vývoje našeho státu. Československo se nacházelo vždy již od svých prvopočátků v poměrně pevném diplomatickém svazku se západními demokraciemi. Avšak druhá světová válka způsobila, že se tento mnohaletý trend započal pozvolna vytrácet. Vše nakonec vyústilo až v únorovou krizi roku 1948, kdy Československo své vazby se Západem zcela zpřetrhalo a plně se začlenilo do nově vzniklého bloku východoevropských zemí, který byl pod výlučnou patronací Moskvy.

Práce bude rozdělena do tří hlavních kapitol. V první z nich se pokusím stručně nastínit mezinárodněpolitickou situaci v poválečném světě a roli USA v něm. V této části textu se mimo jiné objeví i hlavní důvody, jež vedly ke vzniku studené války a s tím spojeného rozdělování světa do dvou nepřátelských bloků. Druhá kapitola se zaměří na postavení Československa v poválečné Evropě a na události, které se odehrály v rámci jeho domácí politické scény. Ve třetí kapitole již plně upřednostním problematiku československo-amerických kontaktů v období mezi lety 1945 až 1948, přičemž zvláštní pozornost bude věnována činnosti amerického velvyslance Laurence A. Steinhardta jako hlavního reprezentanta amerických zájmů v poválečné Československé republice.

Pramenná základna ve věci československo-amerických vztahů je vskutku široká. Pro své bádání jsem jako velice cenné shledal rozsáhlé fondy Archivu Ministerstva zahraničních věcí České republiky, kde mi byly přínosem hlavně zprávy československých velvyslanců působících ve Washingtonu. Je však nutno dodat, že motiv předkládané práce je z velké části mezinárodního rázu. Proto bylo třeba prostudovat i archivní materiály pocházející ze zahraničí. V tomto případě mi výrazným způsobem posloužila digitální edice *Foreign relations of the United states*,¹ ve které je možné nalézt nespočetné množství dokumentů týkajících se zahraniční politiky Spojených států mezi léty 1945 až 1988.

¹ Foreign Relations of the United States (FRUS). Dostupné z: <https://history.state.gov/historicaldocuments>

Pro důkladnější studium politických poměrů třetí Československé republiky bych za velmi užitečné označil i osobní svědectví jejích přímých účastníků. Z tohoto důvodu jsem se mimo jiné rozhodl využít i paměti demokraticky smýšlejícího politika a tehdejšího ministra zahraničního obchodu Huberta Ripky, které nesou název *Únorová tragédie*.² Autor zde velmi působivě a obsáhle popisuje střet demokratických a komunistických sil v zemi, přičemž se čtenáři nezdráhá přiblížit ani zákulisí nejvyšších pater československé politické scény. Rozhodně se však nejedná o veškeré prameny, jež budou využity. Jejich celkový seznam bude čtenáři dostupný na závěrečných stránkách této práce.

Během svého bádání jsem rovněž vycházel z nepřehledného množství české i zahraniční odborné literatury. Každému, koho by problematika poválečného Československa a jeho diplomatických vztahů se Spojenými státy zajímala, bych v první řadě doporučil publikaci Igora Lukeše, pod názvem *Československo nad propastí*.³ Jedná se o významné dílo, ve kterém se jeho autor nesoustředil pouze na konkrétní podobu diplomatických kontaktů mezi oběma státy, ale rovněž na každodenní život a strasti amerických diplomatů v poválečné Praze. Mnoho poznatků jsem též získal z díla historika Petra Prokše, které nese název *Československo a Západ 1945-1948*.⁴ Publikace je velmi přínosná především proto, že se nevěnuje výhradně vztahům Československa se Spojenými státy, nýbrž také s Francií a Velkou Británií. Čtenář tak získá mnohem širší rozhled v rámci celé problematiky vývoje československé diplomacie po roce 1945.

K úspěšnému završení celého výzkumu bude rovněž třeba stanovit si základní vědecké otázky a hledat na ně správné odpovědi. Skutečně byl vývoj poválečných vztahů Československa se Spojenými státy natolik ovlivněn nově vznikajícím konfliktem v podobně studené války? Opravdu vynaložila Praha i Washington dostatečné úsilí na to, aby s úspěchem navázaly na velmi přívětivé vzájemné kontakty z dob meziválečného období? Jako velmi rozporuplná se též jeví osoba americké velvyslance L. A. Steinhardta. Byl skutečně právě on tím správným mužem na pravém místě, aby úspěšně zastupoval americké zájmy v zemi, která se nacházela na pomezí Východu a Západu, a tudíž měla pro poválečnou diplomacii Spojených států rozhodující význam? Nenesl zrovna L. A.

² Hubert RIPKA, *Únorová tragédie: svědectví přímého účastníka*, Brno 1995.

³ Igor LUKEŠ, *Československo nad propastí. Selhání amerických diplomatů a tajných služeb v Praze 1945-1948*, Praha 2014.

⁴ Petr PROKŠ, *Československo a Západ 1945-1948*, Praha 2001.

Steinhardt rozhodující vinu na tom, že se nakonec Československo uchýlilo pod přímou kontrolu Moskvy?

Na závěr je nutno dodat, že se jedná o práci z mezinárodních vztahů, čemuž současně odpovídají i metody práce, které pracují s faktografickou bohatostí textu. Na stránkách úvodních dvou kapitol, které budou z převážné většiny teoretického rázu, se zaměřím hlavně na metodu přímou a komparativní. V praktické části se rovněž objeví prvky metody přímé a komparativní, ale vzhledem k pestrosti a velkému rozsahu vybraných archivních materiálů, se kterými jsem pracoval, využiji hlavně metodu induktivní a deduktivní.

1 USA a svět po druhé světové válce

Mocenské rozložení sil ve světě se po druhé světové válce podstatně změnilo. Poražené státy, jako byly Německo, Itálie a Japonsko, zcela ztratily své mocenské postavení. Lépe na tom nebyla ani Velká Británie a Francie. Obě dvě země sice stály na straně vítězů, ale válka způsobila jejich naprosté vyčerpání a zároveň ústup z velmocenských pozic. Vše tedy nasvědčovalo tomu, že na světě budou pouze dvě tzv. supervelmoci. Těmi se staly Spojené státy a Sovětský svaz.⁵

Spojené státy byly z hospodářského hlediska velmocí od konce 19. století. Po skončení druhé světové války to byl obrovský politický a vojenský vliv, díky kterému se USA staly nejmocnější zemí světa. Zatímco se za války ostatní státy potýkaly s těžkými materiálními a lidskými ztrátami, americké hospodářství v daném období prosperovalo. Hrubý národní produkt země dokonce vzrostl ze 209,4 miliard dolarů v roce 1939 na 355,2 miliard dolarů v roce 1945, což představovalo skoro polovinu světové produkce.⁶ Vedle toho disponovaly Spojené státy nejpočetnějším válečným námořnictvem a letectvem na světě a až do roku 1949 vlastnily jako jediný stát na zemi jadernou zbraň. Sovětský svaz se v tak příznivé situaci jako USA nenacházel. Během války utrpěl obrovské materiální ztráty, přišel zhruba o dvacet sedm milionů obyvatel a jeho zemědělská produkce a výroba oceli poklesly téměř na polovinu.⁷ Rudá armáda však budila značný respekt, a právě díky ní se stal Sovětský svaz druhou světovou supervelmocí, přestože neměl tolik nástrojů k prosazování svého vlivu jako Spojené státy.

⁵ Petr LUŇÁK, Západ. Spojené státy a Západní Evropa ve Studené válce, Praha 1997, s. 37.

⁶ Geir LUNDESTAD, The United States and Western Europe Since 1945: From "Empire" by Invitation to Transatlantic Drift, Oxford 2003, s. 27-28.

⁷ Tamtéž, s. 27-31.

Moskvě se také již ke konci války poměrně dobře dařilo získat si kontrolu nad státy střední a východní Evropy. Tato sovětská expanzivní politika se později stala jedním z hlavních důvodů poválečné konfrontace mezi SSSR a USA.⁸

Mezi hlavní vítěze druhé světové války patřila, vedle USA a SSSR, také Velká Británie. Především z tohoto důvodu se i ona považovala za třetí poválečnou velmoc a zároveň očekávala, že se stane nejbližším spojencem USA mezi evropskými zeměmi. Přestože za války existoval vřelý vztah mezi britským ministerským předsedou Winstonem Churchillem a americkým prezidentem Franklinem D. Rooseveltem, dostávala se Velká Británie do stále větší materiální závislosti na Spojených státech. Oslabený a finančně vyčerpaný Londýn se tak musel smířit pouze se statusem velmoci druhého řádu. Přesto se ale britský premiér W. Churchill výrazně podílel na jednáních Velké trojky o poválečném uspořádání.⁹

1.1 Diplomatická jednání ke konci války

Sovětsko-americké vztahy byly od počátku 20. let 20. století spíše chladné, neboť se již od propuknutí bolševické revoluce v Rusku v roce 1917 ukázalo, že obě země reprezentují zcela odlišné ideologie. Zatímco USA byly zastáncem liberální demokracie a osobních svobod, SSSR se stával totalitním státem, usilujícím o světovou proletářskou revoluci.¹⁰ Poslední zbytky důvěry západních demokracií vůči Sovětskému svazu se vytratily po uzavření sovětsko-německého paktu v roce 1939 a následně po zahájení sovětské agrese vůči Finsku mezi lety 1939-1940.¹¹ Avšak nečekaný zlom nastal dne 22. června 1941, kdy nacistické Německo napadlo Sovětský svaz. Díky této události se podařilo Velké Británii, Spojeným státům a Sovětskému svazu utlumit vzájemné rozpory a uzavřít protinacistickou koalici.¹²

Nedůvěra mezi velmocemi však nadále trvala. Výrazným způsobem k tomu přispěl mimo jiné i spor o otevření druhé fronty. Josif V. Stalin totiž apeloval na Spojence, aby podnikli již v roce 1942 invazi do západní Evropy.¹³ Britsko-americká vojska se však nejdříve vylodila na severoafrickém pobřeží a v Itálii, což J. V. Stalin v zásadě odmítal

⁸ Michael L. DOCKRILL - Michael F. HOPKINS, *The Cold War, 1945-1991*, New York 2006, s. 12-13.

⁹ P. LUŇÁK, *Západ*, s. 38.

¹⁰ M. L. DOCKRILL - M. F. HOPKINS, *The Cold War*, s. 8.

¹¹ James A. NATHAN - James K. OLIVER, *United States Foreign Policy and World Order*, Boston 1985, s. 24.

¹² Wilfrid KNAPP, *A History of War and Peace 1939-1965*, London 1967, s. 23.

¹³ Vladimír NÁLEVKA, *Kapitoly z dějin studené války*, Praha 1997, s. 11-12.

a neustále trval na rozsáhlém a přímém útoku na Německou říši ze západní strany. J. V. Stalin se tak vcelku pochopitelně začínal obávat toho, že se Britové s Američany snaží invazi záměrně odkládat, aby co nejvíce vyčerpali Rudou armádu v bojích s Němci na východní frontě.¹⁴ Představitelé Spojených států a Velké Británie naopak podezřívají Sověty z toho, že se chystají s nacistickým Německem uzavřít separátní mírovou smlouvu.¹⁵

V roce 1943 přešla Rudá armáda do protiofenzivy na východní frontě, čímž se výrazně zvýšily šance protinacistické koalice na konečné vítězství ve válce. To si uvědomoval také sovětský vůdce J. V. Stalin a americký prezident F. D. Roosevelt. Oba dva tušili, že právě jejich země se stanou rozhodujícími hráči ve vyjednávání o poválečné budoucnosti světa. Názory a postoje obou státníků se ale poměrně dosti lišily, což ve výsledku vedlo až ke konfrontační politice mezi oběma stranami.¹⁶

Stalinova vidina poválečných pořádků v podstatě kopírovala tradiční ruský expanzionismus. Sovětský diktátor chtěl z vítězné války maximálně těžit, a to především tak, že rozšíří sovětský vliv na území střední a východní Evropy. Tím by se okolo Sovětského svazu vytvořilo jakési nárazníkové pásmo, které by znamenalo významný „bezpečnostní prvek“ proti další možné invazi ze strany Německa.¹⁷ Rudá armáda také v podstatě již od roku 1944 operovala ve většině zemí středovýchodní Evropy, které se tak díky její přítomnosti dostávaly pod stále větší kontrolu Moskvy. Nejzřetelněji to bylo ke konci války viditelné v případě Polska, Rumunska a Bulharska.

Stalinův pohled se ale stále více rozcházel s představami prezidenta F. D. Roosevelta. Ten se převážnou část svého prezidentského úřadu zabýval spíše domácí politikou. Když si ale události roku 1941 vyžádaly angažmá Spojených států ve druhé světové válce, usiloval americký prezident o co nejrychlejší vítězství protinacistické koalice. Na poválečný svět ale pohlížel spíše idealisticky a nikdy se mu nepodařilo stanovit přesnější program americké zahraniční politiky pro toto období.¹⁸ F. D. Roosevelt si představoval takový světový řád, ve kterém budou mít dominantní postavení Spojené státy, Velká Británie, Sovětský svaz a Čína. Tito tzv. čtyři policisté by v budoucnu zasáhli všude tam, kde by byl v ohrožení světový mír.¹⁹ Za základní pilíře

¹⁴ Walter LAFEBER, *America, Russia, and the Cold War 1945-1971*, New York 1972, s. 5.

¹⁵ M. L. DOCKRILL - M. F. HOPKINS, *The Cold War*, s. 12.

¹⁶ Henry KISSINGER, *Umění diplomacie. Od Richelieua k pádu Berlínské zdi*, Praha 1997, s. 403-404.

¹⁷ W. KNAPP, *A History*, s. 52.

¹⁸ M. L. DOCKRILL - M. F. HOPKINS, *The Cold War*, s. 13.

¹⁹ John L. HARPER, *The Cold War*, Oxford 2011, s. 39.

poválečného období pak F. D. Roosevelt považoval „svobodu projevu, svobodu vyznání, svobodu před strachem z agrese a svobodu před nedostatkem.“²⁰ Hlavním garantem těchto pořádků měla být Organizace spojených národů, jejíž elementární otázky byly projednány na konferenci v Dumbarton Oaks poblíž Washingtonu ve dnech 21. srpna až 7. října 1944.²¹ Základními orgány nově vzniklé mezinárodní organizace se později stala kromě Valného shromáždění také Rada bezpečnosti, ve které měly hlavní slovo všechny vítězné mocnosti a Francie.²²

Zcela výjimečnou roli F. D. Roosevelt přisuzoval Sovětskému svazu, se kterým chtěl udržovat co nejvřelejší vztahy. Domníval se totiž, že nezbytným prvkem poválečného uspořádání musí být právě americko-sovětská spolupráce. Proto americký prezident rázně odmítal Churchillovo naléhání, aby se Spojené státy a Velká Británie snažily více koordinovat své postoje a pokusily se tak společnými silami omezit rozšiřující se sovětský vliv ve státech střední a východní Evropy.²³ Ještě za války se také F. D. Roosevelt vyjádřil v tom smyslu, že bude po porážce Německa usilovat o co nejrychlejší stažení svých jednotek z Evropy domů, čímž v podstatě zavrhoval Churchillovu prosbu, aby se americká armáda stala protiváhou Sovětů.²⁴

Ve dnech 4. - 11. února 1945 proběhla konference státníků protinacistické koalice v Jaltě na Krymu, kde se jednalo o budoucím uspořádání Evropy a dalších částí světa. Avšak ani zde F. D. Roosevelt nepodpořil Churchillův plán, aby Spojené státy a Velká Británie více koordinovaly své postoje. Rozhodně neměl v úmyslu postupovat tak, aby si Sověti mysleli, že čelí jednotné britsko-americké koalici.²⁵ V rámci jaltských rozhovorů ale F. D. Roosevelt opět nepřišel s konkrétnějším programem vůči regionu středovýchodní Evropy. Proto J. V. Stalin brzy nabyl dojmu, že USA zřejmě nemají životní zájem o tuto oblast, což by mu bez jakýchkoliv překážek umožnilo provádět si zde svou vlastní nezávislou politiku.²⁶

V Jaltě sovětský vůdce vyslyšel Rooseveltova přání a vyjádřil mu jednoznačnou podporu se vznikem Organizace spojených národů. Zároveň však požadoval, aby měli stálí členové Rady bezpečnosti možnost vetovat veškerá rozhodnutí.²⁷ Od amerického

²⁰ P. LUŇÁK, Západ, s. 45.

²¹ V. NÁLEVKA, Kapitoly, s. 20.

²² W. KNAPP, A History, s. 64.

²³ M. L. DOCKRILL - M. F. HOPKINS, The Cold War, s. 16.

²⁴ H. KISSINGER, Umění, s. 404.

²⁵ M. L. DOCKRILL - M. F. HOPKINS, The Cold War, s. 17.

²⁶ Tamtéž, s. 17-18.

²⁷ Jerald A. COMBS, The History of American Foreign Policy From 1895, New York 2015, s. 180.

prezidenta na oplátku očekával ústupky v dalších oblastech. Šlo v prvé řadě o velmi složitou otázku poválečného Polska. J. V. Stalin si totiž plně uvědomoval obrovský strategický význam této země a usiloval tak všemi prostředky o její naprostou kontrolu.²⁸ Proto, když v lednu 1944 vstoupila Rudá armáda na polské území, uznal za jedinou prozatímní vládu v zemi komunistický lublinský Polský výbor národního osvobození. To se samozřejmě západním Spojencům příliš nezamlouvalo, neboť uznávali polskou exilovou vládu v Londýně.²⁹ Ta však přerušila všechny diplomatické vztahy s Moskvou poté, co byly objeveny masové hroby Sověty popravených polských důstojníků v Katyni v dubnu 1943.³⁰ W. Churchillovi a F. D. Rooseveltovi se nakonec podařilo dosáhnout alespoň dílčího úspěchu při řešení polské otázky, když J. V. Stalin souhlasil, aby jím podporovaná vláda byla doplněna částečně o představitele londýnského exilu.³¹ J. V. Stalin se také zavázal, že v Polsku uspořádá v co nejkratší době svobodné volby.³² Současně si však dělal nároky na území východního Polska až po tzv. Cursonovu linii a Polsku naopak nabídl území západního Německa až po linii řek Odra-Nisa.³³

Na konferenci v Jaltě se mocnosti mimo jiné dohodly na rozdělení Německa do čtyř okupačních sektorů, z nichž vlastní sektor dostala také Francie. Ovšem takovéto rozčlenění nemělo být trvalé a o dalším směřování Německa měla v budoucnosti jednat až mírová konference.³⁴ Američané a Britové preferovali hospodářsky stabilní Německo, které se mělo po válce co nejrychleji zotavit. J. V. Stalin naproti tomu požadoval vysoké válečné reparace, které by již tak válkou poničené německé hospodářství ještě více zruinovaly.³⁵ Proto na Jaltské konferenci navrhoval, aby se Německo zavázalo zaplatit pevně stanovené odškodné v celkové výši dvaceti miliard dolarů, z čehož měl samotný Sovětský svaz získat deset miliard dolarů. S tím však západní mocnosti nesouhlasily a otázka reparací tak zůstala nadále otevřená.³⁶

Ovšem pozornost Američanů poutal také Dálný východ, kde Spojené státy vedly zdoluhavý boj s urputně se bránícím Japonskem. To byl také další z důvodů, proč si chtěl F. D. Roosevelt udržet dobré vztahy s J. V. Stalinem, neboť doufal, že si tak zajistí vstup

²⁸ M. L. DOCKRILL - M. F. HOPKINS, *The Cold War*, s. 18-19.

²⁹ W. KNAPP, *A History*, s. 65-66.

³⁰ J. A. NATHAN - J. K. OLIVER, *United States*, s. 31.

³¹ Robin EDMONDS, *Yalta and Potsdam: Forty Years Afterwards*, *International affairs* 62, 1986, s. 202.

³² W. KNAPP, *A History*, s. 67.

³³ R. EDMONDS, *Yalta*, s. 202-203.

³⁴ Bohuslav LITERA, *Studená válka (Mezinárodní vztahy 1945-1963)*, Jinočany 1993, s. 12.

³⁵ J. A. COMBS, *The History*, s. 184.

³⁶ R. EDMONDS, *Yalta*, s. 201.

Sovětského svazu do války v Asii.³⁷ Sovětský vůdce nakonec F. D. Rooseveltovi vyhověl, a přislíbil, že se po porážce Německa sovětské jednotky do tří nebo dvou měsíců aktivně zapojí do bojů s Japonci.³⁸ Za to ovšem požadoval kontrolu nad jižním Sachalinem, Kurilskými ostrovy a přístavy Port Arthur a Dairen na Dálném východě.³⁹

V závěru Jaltské konference souhlasil J. V. Stalin s podpisem Deklarace o osvobozené Evropě, v rámci níž se vítězné mocnosti zavázaly, že budou společně usilovat o porážení veškerého fašismu a nacismu a dohlédnou na uspořádání demokratických voleb ve všech osvobozených státech v co nejkratší době.⁴⁰ Sovětský vůdce podpisem této listiny cíleně vytvářel dojem, že je ochoten respektovat Rooseveltův světový řád. Proto byl také s jednáním v Jaltě poměrně spokojen, neboť si uvědomoval, že Velká Británie a Spojené státy za poměrně malé ústupky uznají jeho kontrolu nad státy východní Evropy. Ovšem za předpokladu, že v nich bude postupovat skrytě a pod dojmem sebeurčení každého národa.⁴¹

Po skončení konference v Jaltě byl americký prezident přesvědčen, že se vše vyvíjí podle jeho představ. Uznával sice, že jaltská jednání potvrdila lublinský výbor v čele Polska na úkor demokratických politiků, zároveň byl ale přesvědčen o brzkém uspořádání svobodných voleb. Spoléhal také na to, že nově vzniklá Organizace spojených národů přesvědčí Sověty o tom, že se již nemusejí obávat o svou bezpečnost. Na konci roku 1944 navíc W. Churchillovi znovu potvrdil, že stáhne své jednotky z Evropy v co nejbližším možném termínu.⁴² Britskému ministerskému předsedovi se to nelíbilo a snažil se vzrůstající moc Moskvy co nejvíce omezit. Byl si totiž dobře vědom, že Sovětský svaz udělá vše pro to, aby získal rozhodující vliv v prostoru východní Evropy. Pro W. Churchilla tak bylo mnohem lepší dohodnout se na věcech předem a nespoléhat na nejisté vize. V říjnu 1944 proto navštívil Moskvu, kde s J. V. Stalinem uzavřel dohodu o rozdělení sfér vlivu na Balkánském poloostrově. Podle této dohody měli Sověti získat 90 % vlivu v Rumunsku, 85 % v Bulharsku a 75 % v Maďarsku, zatímco Velká Británie 90 % vlivu v Řecku. V případě Jugoslávie měl být vliv Velké Británie a Sovětského svazu přesně 50:50.⁴³

³⁷ J. A. COMBS, *The History*, s. 186.

³⁸ R. EDMONDS, *Yalta*, s. 201.

³⁹ Archiv Ministerstva zahraničních věcí ČR (AMZV), Praha, f. Politické zprávy 1918-1977, kart. Zprávy ZÚ Washington 1945-46, inv. č. 1767/46.

⁴⁰ W. LAFEBER, *America*, s. 16.

⁴¹ M. L. DOCKRILL - M. F. HOPKINS, *The Cold War*, s. 20.

⁴² P. LUŇÁK, *Západ*, s. 48.

⁴³ J. A. COMBS, *The History*, s. 181.

Ovšem v době, kdy probíhala jaltská jednání, byla tato čísla v podstatě bezpředmětná. Rozhodujícím prvkem pro uplatnění západního nebo východního vlivu v té či oné zemi se nyní stalo to, zda tato země bude osvobozena britsko-americkými či sovětskými jednotkami. O tom byl W. Churchill pevně přesvědčen. Proto také ke konci války naléhal, aby britsko-americká vojska postupovala co nejdále za předem dohodnutou demarkační linii na řece Labi. Podle jeho slov by se západní Spojenci měli pokusit obsadit Berlín a Prahu dříve, než tak učiní Sovětský svaz.⁴⁴ Tím by se prý výrazně zlepšila vyjednávací pozice Západu při jednáních se sovětskou stranou o poválečné podobě Evropy. Churchillův požadavek však neodmítal pouze generál Dwight D. Eisenhower, ale také převážná část amerického vedení, podle kterého by tato akce zbytečně ohrozila další spolupráci s J. V. Stalinem.⁴⁵

1.2 Růst mezinárodního napětí

Dne 12. dubna 1945 zemřel americký prezident F. D. Roosevelt a na jeho místo nastoupil Harry Truman. Jako někdejší senátor a počátkem roku 1944 viceprezidentský kandidát neměl mnoho zkušeností se zahraniční politikou.⁴⁶ V průběhu Rooseveltova funkčního období trávil téměř všechn svůj čas v americkém Kongresu a neměl tak moc příležitostí přijít do styku se zahraničněpolitickými úskalími svého předchůdce. Brzy se ale začínal jevit jako velmi pragmatický politik, který se snaží navázat na Rooseveltův odkaz.⁴⁷ To se odrazilo i ve složení Trumanova týmu poradců pro zahraničněpolitické otázky, který se z větší části skládal právě z pracovníků bývalého prezidenta. Ti ale byli značně rozštěpeni v názorech na SSSR. Mezi zastánce tvrdšího přístupu vůči Moskvě patřili především diplomat William A. Harriman, admirál William D. Leahy nebo ministr námořnictva James V. Forrestal. Všichni kritizovali především sovětský postup v Polsku a v dalších státech východní Evropy, kde tamní komunisté s pomocí Moskvy postupně obsazovali klíčové posty státního aparátu. Naproti tomu např. ministr války Henry L. Stimson a generál George C. Marshall zastávali smířlivější stanovisko vůči Sovětům.

⁴⁴ R. EDMONDS, Yalta, s. 206.

⁴⁵ John L. GADDIS, The United States and the Origins of the Cold War, 1941-1947, New York 1972, s. 206-209.

⁴⁶ M. L. DOCKRILL - M. F. HOPKINS, The Cold War, s. 21.

⁴⁷ P. LUŇÁK, Západ, s. 50.

H. Truman se ale opíral více o tu část poradců, která doporučovala tvrdší postoj vůči SSSR.⁴⁸

Dne 23. dubna 1945 se nový americký prezident sešel se sovětským ministrem zahraničí Vjačeslavem Molotovem, kterého tvrdě obvinil z nedodržování jaltských dohod.⁴⁹ H. Truman měl konkrétně na mysli chování Sovětského svazu v Polsku, kde se prozatímní komunistická vláda zdráhala přijmout příslušníky londýnského exilu a uskutečnit demokratické volby.⁵⁰ Užaslý V. Molotov se nestačil divit a podrážděně dodal, že „s ním takto nikdo nikdy v jeho životě ještě nemluvil.“ „Dodržujte své dohody a nikdo s vámi takto jednat nebude“, zněla Trumanova odpověď.⁵¹ Dále se nový prezident rozhodl věnovat pozornost úspěšnému dokončení Organizace spojených národů, čímž chtěl navázat na Rooseveltův odkaz. Ustavující konference této nově vzniklé organizace se konala v San Franciscu ode dne 25. dubna do 26. června 1945.⁵² V závěrečný den byla mimo jiné podepsána Charta OSN, v rámci níž se všichni její signatáři zavázali k ochraně lidských práv a udržování míru na světě.⁵³ V červenci 1945 se USA rozhodly uznat polskou vládu, jenž sice byla doplněna o řadu představitelů z nekomunistického tábora, nicméně nevzešla z demokratických voleb, jak Moskva slíbila v Jaltě.⁵⁴ Spojené státy tím samozřejmě nechtěly přenechat Polsko Sovětům, ale nadále požadovaly konání demokratických voleb. Jejich pozornost se ale teď přenesla spíše na Německo, jehož budoucnost měla pro USA větší význam.⁵⁵

Německou otázkou se měla nově zabývat spojenecká konference v Postupimi, která proběhla ve dnech 17. července až 1. srpna 1945. Ta však, na rozdíl od předchozích setkání Velké trojky, neprobíhala v příliš přátelském duchu, což bylo z velké části dáno narůstajícími rozpory západních Spojenců a Sovětského svazu.⁵⁶ Průběh konference poznamenaly také britské všeobecné volby. Kvůli nim musela britská delegace dne 25. července 1945 požádat o přerušování jednání, aby se mohla na nějaký čas vrátit zpět do vlasti a vyčkat na volební výsledky. W. Churchill se ale do Postupimi již nevrátil, jelikož utrpěl naprostou volební porážku.⁵⁷ V dalším průběhu konference ho tak nahradil nový

⁴⁸ J. L. GADDIS, *The United States*, s. 202-203.

⁴⁹ Tamtéž, s. 204.

⁵⁰ J. A. NATHAN - J. K. OLIVER, *United States*, s. 37.

⁵¹ J. L. HARPER, *The Cold War*, s. 49-50.

⁵² AMZV, Praha, f. Politické zprávy 1918-1977, kart. Zprávy ZÚ Washington 1945-1946, inv. č. 400/46.

⁵³ V. NÁLEVKA, *Kapitoly*, s. 20.

⁵⁴ J. A. NATHAN - J. K. OLIVER, *United States*, s. 38.

⁵⁵ P. LUŇÁK, *Západ*, s. 50.

⁵⁶ M. L. DOCKRILL - M. F. HOPKINS, *The Cold War*, s. 25.

⁵⁷ V červenci 1945 se ve Velké Británii uskutečnily první poválečné parlamentní volby, ve kterých s výrazným odstupem zvítězila strana labouristů, jenž získala 393 křesel na rozdíl od toryovských 197.

britský premiér Clement Attlee, který si sebou přivezl i nového ministra zahraničí Ernesta Bevina.⁵⁸ Pro průběh Postupimské konference byl však charakteristický spíše pesimismus. Přestože již téměř měsíc existovala Organizace spojených národů, J. V. Stalin neustále usiloval o co největší rozšíření svého vlivu ve východní Evropě, kde úmyslně posiloval pozice zdejších komunistických stran. Toto sovětské chování pochopitelně vyvolávalo další kritiku prezidenta H. Trumana a výrazně přispívalo k dalšímu zhoršení vztahů mezi Západem a SSSR.

Výsledek konference mnoho pozitivního nepřinesl. Nejprve se na řadu dostalo jednání o Německu, které bylo v tuto dobu již definitivně poraženo. Mocnosti se ve shodě s ujednáním o kontrolním mechanismu usnesly, že nejvyšší exekutivní moc v obsazeném státě budou mít vrchní velitelé ozbrojených sil Spojených států, Sovětského svazu, Velké Británie a Francie. Prozatím se také nepočítalo s obnovením ústřední německé vlády.⁵⁹ Podařilo se však vyřešit složitou otázku vysokých reparačních požadavků Sovětského svazu. Podle dohody mohli Sověti čerpat reparace ze své vlastní okupační zóny.⁶⁰ Dále měl SSSR získat 10 % průmyslového materiálu a vybavení ze západních okupačních sektorů.⁶¹ K tomu dalších 15 % pod podmínkou, že západním sektorům dodá potraviny, uhlí a další zboží ze sovětské okupační zóny.⁶² Na závěr Postupimské konference USA schválily, aby bylo Polsku kompenzováno území zabrané Sovětským svazem, to jest aby nová polsko-německá hranice vedla po linii řek Odra-Nisa.⁶³ J. V. Stalin naopak již poněkolkáté slíbil, že v zemi uspořádá demokratické volby. Britové s Američany se zase zdráhali uznat Moskvou kontrolované komunistické vlády v Bulharsku a Rumunsku.⁶⁴

Během konference v Postupimi se tak již naplno ukázaly diametrálně odlišné postoje Západu a Východu především ve vztahu k vnitřnímu vývoji řady východoevropských států. Sovětský vůdce ale odmítal jakoukoliv kritiku západních Spojenců ohledně svého postupu a hodlal nadále pokračovat v budování sovětské sféry vlivu ve východní Evropě.⁶⁵ Západní představitelé si na druhou stranu stále více

Novým britským ministerským předsedou se tak stal C. Attlee, který ve své funkci nahradil poraženého W. Churchilla.

⁵⁸ M. L. DOCKRILL - M. F. HOPKINS, *The Cold War*, s. 27.

⁵⁹ V. NÁLEVKA, *Kapitoly*, s. 16.

⁶⁰ Adam B. ULAM, *The Rivals. America and Russia Since World War II*, New York 1971, s. 75.

⁶¹ J. L. GADDIS, *The United States*, s. 325.

⁶² A. B. ULAM, *The Rivals*, s. 75.

⁶³ M. L. DOCKRILL - M. F. HOPKINS, *The Cold War*, s. 25.

⁶⁴ P. LUŇÁK, *Západ*, s. 51.

⁶⁵ W. LAFEBER, *America*, s. 20.

uvědomovali, že nevlastní téměř žádné účinné nástroje, kterými by toto sovětské chování mohli zastavit. Evropa se tak stále více rozdělovala na dva nepřátelské tábory.⁶⁶

1.3 Začátek studené války

V září 1945 se v Londýně konala první poválečná konference ministrů zahraničních věcí. Hlavním úkolem konference mělo být připravení mírových smluv s Finskem, Rumunskem, Bulharskem a Maďarskem, tedy státy, které byly za války německými spojenci. Ovšem i zde se znovu potvrdily narůstající rozpory v sovětsko-amerických vztazích.⁶⁷ Americký ministr zahraničí⁶⁸ James F. Byrnes trval na co nejbližším termínu uspořádání demokratických voleb ve všech výše zmíněných zemích, zatímco V. Molotov to razantně odmítal. Dokonce ani výbuch americké atomové bomby v Japonsku nepřiměl Moskvu k užší spolupráci.⁶⁹ Prezident H. Truman reagoval na nastalou situaci dne 27. října 1945 v projevu při příležitosti Dne válečného námořnictva, ve kterém představil své názory na poválečný svět a roli USA v něm. Zdůraznil, že za základní principy americké zahraniční politiky považuje sebeurčení každého národa, občanské svobody a svobodný světový trh. Zároveň odmítal akceptovat jakoukoliv vládu, která by byla jakémukoliv národu násilím vnucována některou cizí zemí. Na adresu Sovětského svazu podotkl, že je stále otevřen spolupráci obou zemí. Ovšem pouze za předpokladu, že se Moskva bude řídit výše zmíněnými principy.⁷⁰

Nicméně Trumanovy naděje se nenaplnily. Další konference ministrů zahraničních věcí se uskutečnila v prosinci 1945 v Moskvě, kde se sovětská strana zavázala k některým „ústupkům“. J. V. Stalin po dohodě s J. F. Byrnesem navrhl, aby byla pro Rumunsko a Bulharsko vytvořena nezávislá kontrolní komise ze západních států, která by dohlédla na řádné začlenění demokratických politiků do tamních vlád.⁷¹ Ovšem ze strany sovětského vůdce se jednalo pouze o klamnou vstřícnost k demokratickým zvyklostem, neboť si byl pevně jist, že sovětská kontrola nad těmito zeměmi je již zcela neochvějná. J. F. Byrnes si však Stalinův postup vysvětloval jako alespoň částečné respektování západních principů, a rozhodl se uznat Bulharsko a Rumunsko ještě dříve,

⁶⁶ V. NÁLEVKA, Kapitoly, s. 17.

⁶⁷ J. L. GADDIS, The United States, s. 263.

⁶⁸ V americké historiografii se pro označení funkce ministra zahraničí mnohem častěji využívá termín „státní sekretář“. Avšak v rámci této práce tomu tak nebude.

⁶⁹ H. KISSINGER, Umění, s. 450.

⁷⁰ AMZV, Praha, f. Politické zprávy 1918-1977, kart. Zprávy ZÚ Washington 1945-46, inv. č. 401/46.

⁷¹ Tamtéž, inv. č. 566/46.

než byla s oběma zeměmi vyjednána mírová smlouva. H. Truman ale nebyl spokojen, že se s ním J. F. Byrnes předem o věci neporadil. Celá záležitost tak později vyústila až v Byrnesovo odstoupení z funkce ministra zahraničí.⁷²

Následující události, které proběhly v první čtvrtině roku 1946, lze považovat za opravdový počátek studené války. Vše odstartoval volební projev maršála J. V. Stalina ze dne 9. února 1946.⁷³ Sovětský vůdce v projevu obvinil západní Spojence, že se staly kvůli své kapitalistické a sociální struktuře hlavní příčinou obou světových válek. Dále J. V. Stalin mluvil o nevídaném rozmachu zemědělské a průmyslové výroby v SSSR, který umožnil velké vítězství Rudé armády ve druhé světové válce. Podle něj tak měla dlouhodobá sovětská politika směřovat k dalšímu zdokonalování těžkého průmyslu a branného potenciálu země, čímž by byl SSSR lépe připraven proti každé eventualitě.⁷⁴ Tato slova měla samozřejmě velmi hluboký dopad ve Spojených státech, kde se ve spojení se Stalinovým projevem hovořilo dokonce o ohrožení světového míru nebo o nevyhnutelnosti třetí světové války.⁷⁵

V této napjaté mezinárodní situaci se americké ministerstvo zahraničí rozhodlo požádat svého diplomatického zástupce v Moskvě a předního znalce ruské historie George F. Kennana o vypracování rozboru sovětské politiky. Tzv. „dlouhý telegram“ ze dne 22. února 1946, který byl následně odeslán do Washingtonu, přispěl k dalšímu zhoršení sovětsko-amerických vztahů a výrazně změnil pohled americké zahraniční politiky na SSSR.⁷⁶ G. F. Kennan v telegramu především upozorňoval, že trvalým cílem světového komunismu je i nadále rozhodující porážka kapitalistického zřízení, přičemž sovětská zahraniční politika je pouhou kombinací komunistické ideologie a tradičního carského expanzionismu.⁷⁷ Dále G. F. Kennan také psal, že jediným typem obrany proti této formě nátlaku je pouze rázná a plnohodnotná protiakce ze strany USA.⁷⁸ V podobném duchu se k mezinárodní situaci později vyjádřil i bývalý britský premiér W. Churchill. Ten ve svém slavném projevu, který přednesl dne 5. března 1946 ve Fultonu ve státě Missouri v USA, dokonce hovořil o „železné oponě“, jež postupně rozděluje Evropu na

⁷² H. KISSINGER, Umění, s. 451.

⁷³ J. A. NATHAN - J. K. OLIVER, United States, s. 53.

⁷⁴ AMZV, Praha, f. Politické zprávy 1918-1977, kart. Zprávy ZÚ Washington 1945-46, inv. č. 2085/46.

⁷⁵ W. LAFEBER, America, s. 30.

⁷⁶ J. A. NATHAN - J. K. OLIVER, United States, s. 54.

⁷⁷ V. NÁLEVKA, Kapitoly, s. 28-29.

⁷⁸ Bob ADELMANN, The Marshall Plan, New American 28, č. 14, 2013, s. 35.

dva zneprátelené bloky a nešetřil kritikou vůči sovětské politice v zemích východní Evropy.⁷⁹

Zhoršení sovětsko-amerických vztahů se v plné míře objevilo i v případě Německa, kde byli Američané velmi znepokojeni hlavně reparační politikou Moskvy v rámci jejího okupačního sektoru. Proto v květnu 1946 zamítli další dodávky surovin a materiálu ze své okupační zóny do té sovětské.⁸⁰ Západ také obviňoval SSSR, že má zájem na sjednocení Německa pouze pod sovětskou nadvládou, SSSR naproti tomu podezřívá Západ, že chce k sobě Německo ekonomicky a vojensky připoutat. Vše tedy pomalu nasvědčovalo tomu, že se země rozdělí na část patřící pod sféru vlivu Západu a část, která bude přímo kontrolována z Moskvy.⁸¹

1.4 Trumanova doktrína a Marshallův plán

K přesnějšímu vymezení americké zahraniční politiky vůči SSSR došlo v roce 1947, kdy vyhlásil prezident H. Truman tzv. doktrínu zadržování sovětského komunismu. Trumanovu administrativu přinutily k přijetí tohoto tvrdšího kurzu ve vztahu k Moskvě nejen její vlastní názory a zkušenosti se sovětskou politikou, ale také situace na domácí politické scéně. V listopadu 1946 totiž ve volbách do obou komor Kongresu zvítězila Republikánská strana, která ostře nesouhlasila s dalším nárůstem zahraničních výdajů vlády. Pro H. Trumana tak bylo velmi těžké, aby se mu podařilo přesvědčit americký Kongres o navýšení výdajů na obranu a zahraniční pomoc.⁸²

Američany totiž velmi znepokojovala především situace v Řecku, kde od poloviny roku 1946 probíhala občanská válka mezi komunistickými povstalci a legitimní vládou, která získávala hospodářskou pomoc od Velké Británie. Ovšem na počátku roku 1947 se čím dál více ukazovalo, že finančně vyčerpaný Londýn již nebude nadále schopen v podpoře řecké vlády pokračovat.⁸³ Vše potvrdila dne 21. února 1947 také britská vláda, která oficiálně oznámila, že bude schopna v pomoci Řecku pokračovat nanejvýš ke dni 31. března 1947.⁸⁴ Americké vedení tak muselo co nejrychleji jednat, neboť si uvědomovalo, že Řecko je jediným balkánským státem, který zatím neupadl pod

⁷⁹ J. L. HARPER, *The Cold War*, s. 60.

⁸⁰ B. LITERA, *Studená válka*, s. 27.

⁸¹ M. L. DOCKRILL - M. F. HOPKINS, *The Cold War*, s. 28.

⁸² Robert FRAZIER, Kennan, "Universalism," and the Truman Doctrine, *Journal of Cold War Studies* 11, č. 2, 2009, s. 6-7.

⁸³ A. B. ULAM, *The Rivals*, s. 125.

⁸⁴ Denise M. BOSTDORFF, *Proclaiming the Truman Doctrine: The Cold War Call to Arms*, *Diplomatic History* 34, 2010, s. 184.

sovětskou kontrolu.⁸⁵ Pokud by se tak ale událo, mohlo by se Řecko stát odrazovým můstkem pro další sovětskou expanzi tentokrát do sousedního Turecka, které rovněž čelilo sovětskému nátlaku.⁸⁶ Prezident H. Truman si byl ale vědom, že bude velice obtížné přesvědčit americký Kongres, aby schválil finanční pomoc oběma státům. Proto se snažil co nejvíce zdůraznit hrozbu, která by z toho v případě rozšíření komunismu v Řecku i Turecku plynula pro bezpečnost USA.⁸⁷

Dne 12. března 1947 tak americký prezident vystoupil se svým poselstvím v americkému Kongresu, v rámci něhož se zmínil o vážné situaci v obou státech a konstatoval, že *„jedním ze zásadních cílů zahraniční politiky Spojených států jest vytvoření podmínek, za nichž my a ostatní národové bychom byli s to vybudovat způsob života prostý nátlaku. Totalitní režimy, vnucené svobodnému lidu, přímou nebo nepřímou agresí, podkopávají základy mezinárodního míru a tím také bezpečnost Spojených států. Věřím, že politikou Spojených států musí být podporovat svobodné lidi, kteří odporují pokusům o podrobení ozbrojenými menšinami nebo vnějšími nátlaky.“*⁸⁸ Dne 15. května 1947 nakonec americký Kongres schválil Trumanem požadovanou částku v hodnotě čtyři sta milionů dolarů pro záchranu obou zemí, čímž se podařilo hrozbu jejich sovětizace úspěšně odvrátit.⁸⁹

Poté se Spojené státy rozhodly obrátit svou pozornost na válkou vyčerpanou západní Evropu. Vážnost situace si plně uvědomily během cesty amerického ministra zahraničí G. C. Marshalla,⁹⁰ který na čas navštívil západní Evropu při své zpáteční cestě z neúspěšné konference ministrů zahraničí v Moskvě na jaře 1947. Západoevropské ekonomiky trpěly akutními platebními potížemi, neboť byly nuceny vydat téměř všechny své dolarové rezervy na nezbytný dovoz potravin a surovin z USA. Kvůli nedostatku investic trpěla také jejich průmyslová a zemědělská výroba. Situaci navíc ztížila krutá zima na přelomu let 1946-1947, která způsobila rapidní nedostatek pohonných hmot a přispěla k celkovému rozvratu tamní dopravy.⁹¹ G. C. Marshall a jeho poradci si uvědomovali, že pokud by Spojené státy evropským zemím neposkytly hospodářskou pomoc, mohlo by to vést k rozsáhlé ekomické krizi, která by mohla mít negativní dopad

⁸⁵ P. LUŇÁK, Západ, s. 72.

⁸⁶ B. ADELMANN, The Marshall Plan, s. 36.

⁸⁷ B. LITERA, Studená válka, s. 30.

⁸⁸ AMZV, Praha, f. Politické zprávy 1918-1977, kart. Zprávy ZÚ Washington 1947, inv. č. 3051/47.

⁸⁹ W. LAFEBER, America, s. 47.

⁹⁰ Dne 21. ledna 1947 jmenoval prezident H. Truman novým ministrem zahraničí USA generála G. C. Marshalla, který ve funkci nahradil svého předchůdce J. F. Byrnesa.

⁹¹ M. L. DOCKRILL - M. F. HOPKINS, The Cold War, s. 38.

také na americké hospodářství. Navíc zde existovala reálná hrozba, že by špatná ekonomická situace v zemích západní Evropy zradikalizovala tamní obyvatelstvo, které by mohlo snadno podlehnout komunistickým myšlenkám a Sovětskému svazu.⁹² Nejvážnější situace se zdála být především ve Francii a Itálii, kde byly tamní komunistické strany součástí koaličních vlád.⁹³

S řešením dané situace nakonec přišel ministr zahraničí Spojených států G. C. Marshall, který ve svém projevu na Harvardově univerzitě dne 5. června 1947 představil americký plán na hospodářskou pomoc evropským zemím.⁹⁴ Oznámil, že USA pomůžou při obnově Evropy, aby zabránily „*politickému neklidu*“ a „*zoufalství*“, aby obnovily světové hospodářství a aby podpořily svobodné instituce. Proto „*každá vláda, která je ochotna pomoci v úkolu obnovy, zajisté dostane pomoc od vlády Spojených států.*“⁹⁵ Pozvání se týkalo také Sovětského svazu a ostatních východoevropských zemí, čehož se snažila využít především československá a polská vláda. V atmosféře rodící se studené války se ale Sovětský svaz nakonec rozhodl pozvání nepřijmout. Dokonce ho odsoudil jako cizí zásah do vnitřních záležitostí a úsilí USA získat si evropské státy pod svou bezprostřední kontrolu. Na Stalinův příkaz muselo účast odřeknout také Československo a Polsko, což v podstatě znamenalo, že se Evropa čím dál více rozdělovala na dva nepřátelské bloky.⁹⁶

2 Poválečné Československo

Po skončení války se Československo nacházelo v poměrně příznivější situaci než ostatní státy středovýchodní Evropy. To bylo dáno z velké části tím, že náleželo k táboru vítězů a nestalo se předmětem závažnější sporů mezi Spojenci. Ve známé procentní dohodě mezi J. V. Stalinem a W. Churchillem z roku 1944 vůbec nefigurovalo a na Jaltské konferenci se o něm téměř nehovořilo.⁹⁷ Předmětem jednání se stalo až na konferenci v Postupimi, kde mu velmoci vyjádřily jednomyslný souhlas s vysídlením německé menšiny.⁹⁸ Z mezinárodního hlediska bylo Československo relativně neproblematické, z předválečných let se těšilo pověsti demokratického státu a jeho poválečné hospodářské

⁹² Tamtéž, s. 39.

⁹³ W. LAFEBER, America, s. 42.

⁹⁴ B. ADELMANN, The Marshall Plan, s. 36.

⁹⁵ H. KISSINGER, Umění, s. 469.

⁹⁶ W. LAFEBER, America, s. 50.

⁹⁷ Jan KŘEN, Dvě století střední Evropy, Praha 2005, s. 567-568.

⁹⁸ V. NÁLEVKA, Kapitoly, s. 16-17.

vyhlídky byly, s porovnáním s ostatními evropskými zeměmi, velmi slibné. V rámci domácí politické scény se také již za války českoslovenští komunisté bez větších problémů dohodli s představiteli ostatních demokratických stran na poválečnou obnovu země, což nebylo na poměry tehdejší Evropy příliš obvyklé. Nespornou autoritu doma i v zahraničí představoval prezident Edvard Beneš, který udržoval vřelé vztahy s představiteli všech vítězných mocností. Západní demokracie a Sovětský svaz si jeho vyváženého postoje velmi cenily a spatřovaly v něm záruku dalšího pozitivního rozvoje země. Ovšem pozdější vývoj událostí naznačil, že obě strany měly zcela odlišné představy o poválečném směřování středoevropské republiky.⁹⁹

2.1 Americká hospodářská pomoc při obnově státu

Druhá světová válka zapříčinila, že se řada evropských států potýkala s vážnými hospodářskými a sociálními problémy. Tyto problémy měly na svědomí z velké části válečné škody, které postihly především zemědělství a průmyslovou výrobu téměř všech evropských států.¹⁰⁰ Válkou poničené zemědělství způsobilo, že se v Evropě po válce nacházelo až sto milionů podvyživeného civilního obyvatelstva.¹⁰¹ S podobnými problémy se potýkal také průmysl. V roce 1945 představovala průmyslová výroba patnácti evropských zemí 60 % úrovně průmyslové výroby z roku 1938.¹⁰² Proto bylo třeba co nejdříve začít s poválečnou obnovou. Jednalo se ale o velmi obtížný úkol, neboť postiženým státům chyběly dopravní spoje, trpěly nedostatkem surovin i devizových rezerv, potřebných pro nákup zboží ze zahraničí.

Poté, co se Spojené státy aktivně zapojily do bojů druhé světové války, se začal americký prezident F. D. Roosevelt velmi vážně zabývat plánem rozsáhlé hospodářské pomoci válkou vyčerpaným a zdecimovaným státům. Byl si totiž vědom, že jeho země disponuje značnými ekonomickými prostředky, a proto by měla být právě ona morálně zavázána a předurčena jakoukoliv formou pomoci těmto státům nabídnout. V roce 1943 se tak na popud amerického prezidenta sešli ve Washingtonu zástupci všech čtyřiceti čtyř členů Spojených národů, aby zde projednali zásadní otázky ohledně formy a rozsahu pomoci postiženým zemím na evropském kontinentu i dalších částech světa. Washingtonská jednání byla úspěšná a na jejich konci došlo k podepsání dohody o vzniku

⁹⁹ J. KŘEN, *Dvě století*, s. 568.

¹⁰⁰ B. LITERA, *Studená válka*, s. 31.

¹⁰¹ Karel KRÁTKÝ, *Marshallův plán. Příspěvek ke vzniku studené války*, Plzeň 2010, s. 62.

¹⁰² Tamtéž, s. 64.

United Nations Relief and Rehabilitation Administration (UNRRA).¹⁰³ Mezinárodní organizace UNRRA formálně vznikla dne 9. listopadu 1943 v Atlantic City za účasti již zmíněných čtyřiceti čtyř zástupců Spojených národů. Jedním z prvních signatářů Charty UNRRA bylo také Československo. Na konferenci v Atlantic City ho zastupovali Jan Masaryk a František Němec, který se později stal prvním vládním delegátem Československa v nově vzniklé organizaci.¹⁰⁴

Mezi zboží a materiál, který UNRRA dodávala postiženým zemím, patřily hlavně potraviny, léčiva, ošacení a zboží na rychlou obnovu zemědělství a průmyslu.¹⁰⁵ Ode dne 2. května 1945 do jara 1949 získalo Československo materiální podporu v hodnotě 264.075.000 dolarů, čímž se řadilo mezi jedny z nejvýznamnějších příjemců této pomoci.¹⁰⁶ Podle tvrzení americké zpravodajské služby představovala např. v dubnu 1946 pomoc UNRRA skoro 15 % denní potravinové dávky československých obyvatel. Velmi důležitá se stala také pomoc při rekonstrukci dopravní sítě. Mezi lety 1946-1947 dodala UNRRA do Československa až 75 lokomotiv a přibližně 10.000 automobilů, což představovalo téměř polovinu tehdejšího vozového parku v zemi. Samotné Spojené státy financovaly zhruba tři čtvrtiny této pomoci a jelikož byla většina amerických produktů řádně označena, získaly si USA u československé veřejnosti značný obdiv. Čechoslováci si totiž velmi vážili toho, jak výrazně se Američané na pomoci UNRRA podíleli.¹⁰⁷

Ovšem domácí komunisté v koordinaci se Sověty se tuto skutečnost snažili často obrátit zcela ve svůj prospěch. Typickým příkladem tohoto chování se stalo např. přesypávání amerického obilí do pytlů s natištěným srpem a kladivem a jeho následná distribuce.¹⁰⁸ Představitelé USA o těchto nekalých praktikách věděli, a v některých případech dokonce označili akci UNRRA v Československu jako „výhradně ruské divadlo, za které Spojené státy dostávají velmi malé uznání.“¹⁰⁹

Vyjma této pomoci poskytly Spojené státy Československu řadu půjček. Dne 28. května 1946 podepsala československá vláda se Spojenými státy smlouvu o úvěru padesáti milionů dolarů na nákupy z amerických válečných přebytků.¹¹⁰ O pouhé tři dny později schválila Export Import Bank Československu kredit dvacet milionů dolarů na

¹⁰³ Karel SOMMER, UNRRA a Československo, Opava 1993, s. 9.

¹⁰⁴ Tamtéž, s. 9-10.

¹⁰⁵ K. KRÁTKÝ, Marshallův plán, s. 101.

¹⁰⁶ Justine FAURE, Americký přítel: Československo ve hře americké diplomacie 1943-1968, Praha 2006, s. 52.

¹⁰⁷ Tamtéž, s. 52-53.

¹⁰⁸ Tamtéž, s. 53.

¹⁰⁹ AMZV, Praha, f. Politické zprávy 1918-1977, kart. Zprávy ZÚ Washington 1945-46, inv. č. 6725/46.

¹¹⁰ Tamtéž, f. Teritoriální odbory obyčejné 1945-1959, USA, kart. 37, inv. č. 239918/IV-3/47.

nákup bavlny ze Spojených států.¹¹¹ S krátkou časovou odlukou poskytly dne 16. září 1946 Spojené státy Československu další kredit, tentokrát ve výši dva miliony dolarů na nákup amerického tabáku.¹¹²

2.2 Zahraněpolitická orientace země

Základní prvky zahraničněpolitické orientace poválečného Československa lze spatřovat již v průběhu války, v exilu i v domácím odboji. Klíčovou postavou při jejím utváření byl bezpochyby prezident E. Beneš. Jejím charakteristickým znakem se stal příklon směrem na Východ, konkrétněji na spojení se Sovětským svazem. Změna v zahraničněpolitickém směřování poválečné republiky byla z velké části zapříčiněna Mnichovskou zradou z roku 1938 a očekávanou hegemonií Sovětského svazu ve střední a východní Evropě.¹¹³ Toto nové zahraničněpolitické směřování vyhovovalo v podstatě všem vládním politickým silám a sblížení země se SSSR představovalo jeden ze základních stmelujících pilířů uvnitř vládní koalice. Ovšem každá ze stran si rozsah a formu tohoto sblížení se SSSR vysvětlovala po svém a měla na ni odlišný názor.¹¹⁴

Pro prezidenta E. Beneše a jeho nejvýznamnější přátele z řad nekomunistických stran bylo spojení se Sovětským svazem klíčové, neboť představovalo významný prvek při realizaci jeho politiky odčinění Mnichova. Ta byla po dobu války zkonstruována v londýnském exilu a zahrnovala vyjma zahraničněpolitické linie také obnovu Československa v jeho předválečné územní podobě a vytvoření národního státu Čechů a Slováků, který by se navždy zbavil problematických národnostních menšin.¹¹⁵ E. Beneš si byl vědom, že spojenecké smlouvy se západními demokraciemi v minulosti nedokázaly Československu zajistit ochranu před německou rozpínavostí. Proto zastával názor, že pouze na základě spojení se Sovětským svazem bude zaručena existence a samostatnost poválečné republiky.¹¹⁶ Ještě za doby podepsání sovětsko-německého paktu z roku 1939 si byl pevně jist, že Sovětský svaz nakonec vstoupí do války na straně protinacistické koalice.¹¹⁷ Rovněž očekával, že se po válce stane SSSR důležitou

¹¹¹ FRUS, 1946, Eastern Europe, The Soviet Union, Volume VI, s. 203.

¹¹² AMZV, Praha, f. Teritoriální odbory obyčejné 1945-1959, USA, kart. 7, inv. č. 9841/46.

¹¹³ Karel KAPLAN, Československo v letech 1945-1948, Praha 1991, s. 6-7.

¹¹⁴ Tamtéž, s. 7.

¹¹⁵ Karel KAPLAN, Neokrvavá revoluce, Praha 1993, s. 20-21.

¹¹⁶ Edvard BENEŠ, Paměti: od Mnichova k nové válce a k novému vítězství, Praha 1947, s. 390.

¹¹⁷ Tamtéž, s. 233-234.

světovou mocností a nejsilnějším mocenským hráčem v regionu střední Evropy.¹¹⁸ V případě spojení s Moskvou by tak Československo získalo velmi významného partnera, který by mu napomohl prosadit řadu problematických otázek týkajících se hlavně mezinárodní scény.¹¹⁹ Prezident E. Beneš též počítal s tím, že se politický režim v SSSR podstatně změní, výrazněji demokratizuje a vzdá svého plánu na expanzi komunistické ideologie do ostatních evropských států.¹²⁰ Zároveň předvídal, že se bude Moskva snažit vybudovat si kolem své západní hranice jakési bezpečnostní nárazníkové pásmo, skládající se z přátelských a spojeneckých států, jejichž suverenitu by však neměla výraznějším způsobem narušit.¹²¹

Vyvrcholením dlouhodobých snah o sblížení s Moskvou se stalo podepsání československo-sovětské smlouvy o přátelství, vzájemné pomoci a poválečné spolupráci ze dne 12. prosince 1943, o kterou E. Beneš velmi usiloval.¹²² Od jejího podepsání ho neodradily ani varovné hlasy některých politiků z USA a Velké Británie. E. Beneš byl totiž pevně přesvědčen o správnosti svého rozhodnutí a nebral tato varování příliš v potaz.¹²³ Kromě prezidenta E. Beneše a jeho politických přátel těšilo podepsání smlouvy také Moskvu, neboť se jí tím naskytla dobrá příležitost pro uplatnění svého vlivu ve střední Evropě v době, kdy ještě nebyla natolik přesvědčena o tom, zda se do této oblasti dostane také vojensky.¹²⁴ Když se ale později vojenská přítomnost Rudé armády v regionu střední Evropy stala realitou, získávala československo-sovětská smlouva o spojení v rámci koncepce sovětské zahraniční politiky úplně jiný rozměr. Nově totiž mohla posloužit jako nástroj politického nátlaku vůči Československu při získávání jeho podpory pro prosazení sovětských mezinárodněpolitických cílů.¹²⁵ V prosinci 1943 přicestoval E. Beneš do Moskvy, aby zde během vyjednávání o vzájemných spojeneckých vztazích předložil sovětské vládě memoranda. Ta obsahovala plány na rozsáhlejší koordinaci zahraniční politiky obou zemí a užší spolupráci ve vojenské a hospodářské oblasti.¹²⁶ Již samotné náměty, zejména jejich obsah a podoba navrhované kooperace, významným způsobem přesahovaly rámec běžných spojeneckých smluv a mohly se tak lehce stát formou československé závislosti na SSSR a změnit se tak

¹¹⁸ Karel KAPLAN, *Pravda o Československu 1945-1948*, Praha 1990, s. 6-7.

¹¹⁹ E. BENEŠ, *Paměti*, s. 395.

¹²⁰ Tamtéž, s. 396.

¹²¹ K. KAPLAN, *Nekrvavá revoluce*, s. 24.

¹²² E. BENEŠ, *Paměti*, s. 380.

¹²³ Tamtéž, s. 423.

¹²⁴ K. KAPLAN, *Pravda*, s. 7.

¹²⁵ Tamtéž, s. 9.

¹²⁶ E. BENEŠ, *Paměti*, s. 396.

v prostředek sovětského nátlaku.¹²⁷ Jeho konkrétní podobu československá vláda poprvé pocítila na přelomu let 1944-1945 v případě Podkarpatské Rusi a uznání polské lublinské vlády. Přestože tak prezident E. Beneš neustále věřil ve změnu sovětských poměrů v pozitivním slova smyslu, nikdy se již plně nezbavil strachu ze sovětského vměšování do vnitřních záležitostí Československa.¹²⁸

2.3 Poválečná obnova Československa

V květnu 1945 započala poválečná obnova suverénního československého státu, ovšem za poněkud neobvyklé situace. Převážná část československého území byla již od roku 1944 postupně osvobozována Rudou armádou z východu.¹²⁹ Avšak dne 18. dubna 1945 pronikly na území Československa také armádní jednotky ze Spojených států pod velením generála George S. Pattona.¹³⁰ Ten si byl vědom, že by mohl se svou armádou postupovat ještě hlouběji do vnitrozemí osvobozovaného státu, ale v důsledku americko-sovětské dohody o demarkační linii se americký postup z noci ze dne 5. na 6. května zastavil na hranici Karlovy Vary, Plzeň a České Budějovice. Američané tak podle dohody přenechali osvobození Prahy a zbylé části země Sovětům, což významným způsobem ovlivnilo její budoucí vývoj. Z dominantní přítomnosti sovětské armády v zemi totiž později nejvíce těžili především domácí komunisté.¹³¹

Ukončení německé okupace ale neznamenalo, že obnovená země bude zcela totožná s republikou předválečnou. Poměrně dosti odlišná byla hlavně struktura a orientace domácích politických sil, které měly za úkol budovat poválečný stát. Jejich konečnou podobu stanovily společné porady v Moskvě v průběhu března 1945 mezi londýnským a komunistickým emigračním centrem.¹³² Po jejich skončení dne 4. dubna 1945 jmenoval prezident E. Beneš novou vládu Národní fronty Čechů a Slováků, v jejímž čele stanul jako první poválečný premiér Zdeněk Fierlinger ze sociální demokracie.¹³³ Místopředsedou vlády se stal vůdce československých komunistů Klement Gottwald, ministrem zahraničních věcí bezpartijní J. Masaryk, ministrem vnitra komunistický

¹²⁷ K. KAPLAN, Československo, s. 8.

¹²⁸ Týž, Pravda, s. 9.

¹²⁹ Jiří VYKOUKAL – Bohuslav LITERA - Miroslav TEJCHMAN, Východ. Vznik, vývoj a rozpad sovětského bloku 1944-1989, Praha 2000, s. 125.

¹³⁰ P. PROKŠ, Československo a Západ, s. 63-64.

¹³¹ J. VYKOUKAL - B. LITERA - M. TEJCHMAN, Východ, s. 125.

¹³² Tamtéž.

¹³³ Jaroslav PÁNEK - Oldřich TŮMA a kol., Dějiny českých zemí, Praha 2008, s. 367.

představitel Václav Nosek a ministrem obrany oficiálně bezpartijní Ludvík Svoboda, který byl ale ve skutečnosti příznivcem KSČ.¹³⁴

Ve vládě mohly být nově zastoupeny pouze ty politické strany, které se alespoň částečně účastnily odboje. Byli to pouze komunisté, sociální demokraté, národně socialistická a lidová strana v Čechách a Demokratická strana na Slovensku. Z politiky naopak zcela zmizely bývalé pravicové strany, jako strana agrární nebo strana ľudová.¹³⁵ Základním politickým tělesem v zemi se stala již zmiňovaná Národní fronta Čechů a Slováků, která se skládala ze všech tehdy povolených stran. Tyto strany tedy byly zároveň stranami vládními. Proto je také tento politický systém často označován jako limitovaná demokracie, neboť zde v podstatě neexistovala žádná opozice.¹³⁶

Dne 5. dubna 1945 schválila nová vláda svůj program, který nesl jméno Košický vládní program.¹³⁷ Šlo z převážné části o projekt domácích komunistů, který obsahoval řadu věcí srovnatelných s ostatními zeměmi ve střední a východní Evropě. Kladl velký důraz na spojenectví se SSSR, ovšem s vyváženým poměrem k Západu. Na úrovni vnitropolitické prosazoval co možná nejčistší národní stát, ve kterém by se již nepočítalo s německou a také maďarskou národnostní menšinou. O jejich odsunu z Československa však rozhodovaly světové mocnosti. Republika sice byla koncipována jako demokracie parlamentní, ale nižší články správy měly být přetvořeny na jakýsi sovětský způsob v podobě národních výborů. Samotná demokracie měla být spíše demokracií hospodářskou či socializující, která by sice udržovala respekt k soukromému vlastnictví, ale za svůj základ považovala zabavení nepřátelského majetku a znárodnění velkopřemyslu.¹³⁸

Dramatickou a velmi smutnou událostí prvních poválečných let se stal odsun německého obyvatelstva ze země. Zahraniční i domácí politika Československa se likvidací neslovanských menšin v prvních poválečných letech zaobírala téměř neustále. Vybudování národnostně čistého státu Čechů a Slováků náleželo k základním prvkům politiky odčinění Mnichova a hlavní pozornost se v tomto případě upínala především na obyvatele německé a v menší míře také maďarské národnosti.¹³⁹ Postoje československých politiků se k této problematické národnostní otázce v průběhu války

¹³⁴ J. VYKOUKAL - B. LITERA - M. TEJCHMAN, Východ, s. 126.

¹³⁵ J. KŘEN, Dvě století, s. 571.

¹³⁶ Tamtéž, s. 572.

¹³⁷ J. VYKOUKAL - B. LITERA - M. TEJCHMAN, Východ, s. 126.

¹³⁸ J. KŘEN, Dvě století, s. 571.

¹³⁹ K. KAPLAN, Československo, s. 13-14.

postupně měnily, a nakonec dospěly až k nezbytnosti odstranění všech neslovanských menšin vystěhováním či odnárodněním.¹⁴⁰ Na počátku převažovala myšlenka pouhého potrestání a vystěhování vedoucích nacistických funkcionářů a jejich stoupců. Později však převážil názor kolektivní viny všech Němců jako celku.¹⁴¹ Myšlenka odsunu se dokonce stala významným sjednocujícím činitelem mezi všemi politickými stranami uvnitř Národní fronty.¹⁴²

O mezinárodní schválení hromadného odsunu se velkou měrou zasloužil prezident E. Beneš. V roce 1943 získal svolení ze Spojených států a Velké Británie. Oba státy však měly postupem času k celé věci stále větší výhrady a připomínky. Československo tak mohlo s jednoznačným souhlasem počítat pouze v případě Sovětského svazu.¹⁴³ J. V. Stalinovi na odsunu velmi záleželo, neboť chtěl většinu zemí v okruhu své vlivové sféry očistit od všech národnostních menšin, které považoval za původce neklidu a konfliktů.¹⁴⁴ Na konferenci v Postupimi v roce 1945 se mu ale nakonec podařilo odsun prosadit i u představitelů západních velmocí. Ty se zde posléze s představiteli SSSR shodly, že z Československa bude vystěhováno až na 2.500.000 německých obyvatel. Ovšem organizovanému odsunu nejprve předcházela tzv. odsun divoký. Jednalo se o násilné vyhánění či nucený útěk tisíců Němců, který byl doprovázen řadou krutostí a nelidskostí.¹⁴⁵ Přestože československá vláda o dramatických událostech v pohraničí věděla, nerozhodla se nějakým konkrétnějším způsobem zasáhnout a utlumit nacionalistické vášně domácího obyvatelstva.¹⁴⁶ A to dokonce i přes důrazné protesty ze strany USA a Velké Británie. Kritické hlasy na adresu odsunu bylo možné zaznamenat také na stránkách některých amerických listů, což vypovídá o významném mezinárodním povědomí o celé události.¹⁴⁷

V rámci divokého odsunu nakonec Československo opustilo téměř 660.000 osob. Během roku 1946 proběhl také odsun organizovaný, který se již uskutečnil pod dozorem spojenecké Kontrolní rady a zahrnoval dalších 2.250.000 občanů německé národnosti. Koncem roku 1948 tak podle statistik na československém území zůstalo pouhých

¹⁴⁰ Týž, Pravda, s. 14.

¹⁴¹ Tamtéž, s. 18.

¹⁴² K. KAPLAN, Nekrvavá revoluce, s. 37.

¹⁴³ Tamtéž, s. 37-38.

¹⁴⁴ Tamtéž, s. 38.

¹⁴⁵ J. PÁNEK - O. TŮMA a kol., Dějiny, s. 371.

¹⁴⁶ K. KAPLAN, Pravda, s. 136-137.

¹⁴⁷ AMZV, Praha, f. Politické zprávy 1918-1977, kart. Zprávy ZÚ Washington 1945-46, inv. č. 10.706/46.

185.000 Němců. Jednalo se z velké části o antinacisty a další nepostradatelné odborníky, jako skláře, horníky nebo zemědělce.¹⁴⁸

Osud maďarské menšiny, která čítala zhruba půl milionu občanů obývajících z velké části pohraničí jižního Slovenska, se zdál být poněkud komplikovanější. Československá vláda chtěla vůči Maďarům uplatnit podobný postup jako v případě německého obyvatelstva. Od roku 1943 proto Maďary řadila na stejnou úroveň jako Němce a u obou národností zdůrazňovala kolektivní vinu za Mnichov, zánik republiky a teror z dob okupace.¹⁴⁹ Zamýšlené vysídlení Maďarů se ale Československu prosadit nepodařilo, jelikož narazilo na odpor ze strany Spojených států, Velké Británie a maďarské vlády. Po dohodě s ní došlo pouze na vzájemnou výměnu obyvatelstva po 70.000 až 80.000 na každé straně.¹⁵⁰

Jednou z priorit československé vlády bylo také potrestání válečných a okupačních provinění. Dne 19. května 1945 byl na návrh vlády vydán dekret prezidenta republiky o potrestání válečných zločinců, nacistů a kolaborantů, který zahájil tzv. retribuci, jenž formálně skončila až v průběhu května 1947. Poválečné represe v Československu však neměly takový rozsah jako v případě okolních států. Počet uvězněných v táborech a věznicích představoval okolo 15.000 až 18.000 lidí a z celkového počtu 158.000 případů bylo 46.000 souzeno. Ovšem s počtem více než 700 rozsudků smrti Československo za okolními zeměmi příliš nezaostávalo.¹⁵¹ Dekretem prezidenta E. Beneše ze dne 21. června 1945 byla také vyhlášena konfiskace pozemkového majetku Němců, Maďarů a kolaborantů, který představoval asi 1.400.000 hektarů orné půdy. Převážná část konfiskované půdy, která byla později dána do soukromého vlastnictví novým osídlencům, se nacházela v pohraničních oblastech po odsunutých Němcích.¹⁵²

Otázkou průmyslu v zemi se zabývaly prezidentské dekrety z října 1945. Vyjma majetku německých a maďarských průmyslníků byly znárodněny všechny doly, železárny, ocelárny a válcovny, zbrojovky, lihovary a cukrovary, plynárny a elektrárny, chemičky, banky a pojišťovny. V ostatních odvětvích se znárodnování týkalo všech podniků nad 500 zaměstnanců. Dohromady bylo znárodněno přes 3.000 podniků, což

¹⁴⁸ J. PÁNEK - O. TŮMA a kol., Dějiny, s. 371.

¹⁴⁹ K. KAPLAN, Pravda, s. 85.

¹⁵⁰ J. KŘEN, Dvě století, s. 573.

¹⁵¹ Tamtéž, s. 572.

¹⁵² Tamtéž, s. 572-573.

představovalo 16,5 % všech závodů v zemi.¹⁵³ Státní sektor se tak stal dominantní silou, jelikož v něm po válce pracovalo 61 % všech zaměstnaných v průmyslu. Jeho výrobní kapacita dokonce činila až dvě třetiny průmyslového potenciálu Československa.¹⁵⁴

Charakteristickým znakem poválečné obnovy se mimo jiné stal také značný rozmach činnosti domácích politických stran. Po válce si dokázala nejvýhodnější postavení udržet především KSČ, v jejímž čele působili např. K. Gottwald, V. Nosek, Rudolf Slánský nebo Václav Kopecký. V době, kdy na osvobozeném území převzaly lokální moc národní výbory, zasedali v nich již z velké části právě komunisté. Nutno ale říci, že v mnoha případech díky přímé sovětské pomoci.¹⁵⁵ Vedle toho si komunisté udržovali již od počátku významný vliv v nově zakládaných policejních složkách, masových médiích nebo v odborech. KSČ byla také stranou nesmírně disciplinovanou a akceschopnou, která výrazně těžila ze svého nacionalistického a antiněmeckého postoje a mohla se vždy spolehnout na pomoc z Moskvy, se kterou ji po celou dobu pojila těsná svázanost.¹⁵⁶ Mimořádný byl také její poválečný vývoj. Zatímco ke dni 3. července 1945 měla více než 473.000 členů, v březnu 1946 její členská základna stoupla až na jeden milion, což představovalo nejvyšší počet ze všech tehdejších politických stran.¹⁵⁷ Ovšem i tyto strany disponovaly značnou silou. Z hlediska členské základny byli druhou nejpočetnější stranou v zemi národní socialisté, jenž měli koncem roku 1945 okolo půl milionu členů. V čele strany stáli předseda Petr Zenkl a generální tajemník Vladimír Krajina, kteří často nešetřili kritikou právě na adresu KSČ.¹⁵⁸ Lidová a sociálně demokratická strana měla každá okolo 370.000 členů. Avšak nekomunistické strany nebyly oproti KSČ tak dobře organizované, vnitřně byly často směsicí několika různorodých skupin a jejich vedení byla po většinu doby charakteristická svou nejednotností.¹⁵⁹

První poválečné volby se konaly dne 26. května 1946. V rámci českých zemí slavili velký úspěch komunisté, kteří v nich získali 40,2 % hlasů. Na Slovensku se ale stala jednoznačným vítězem Demokratická strana s 62 % hlasů. V celonárodním parlamentu získali českoslovenští a slovenští komunisté celkem 114 křesel, národní socialisté 55 křesel, lidová strana 46 křesel, Demokratická strana 43 křesel, 37 křesel

¹⁵³ J. VYKOUKAL - B. LITERA - M. TEJCHMAN, *Východ*, s. 142.

¹⁵⁴ J. PÁNEK - O. TŮMA a kol., *Dějiny*, s. 373.

¹⁵⁵ J. VYKOUKAL - B. LITERA - M. TEJCHMAN, *Východ*, s. 134.

¹⁵⁶ J. KŘEN, *Dvě století*, s. 574.

¹⁵⁷ K. KAPLAN, *Československo*, s. 41.

¹⁵⁸ Týž, *Nekrvavá revoluce*, s. 57-58.

¹⁵⁹ J. KŘEN, *Dvě století*, s. 574.

získala sociální demokracie a zbylých 5 křesel si rozdělily Strana slobody a Strana práce ze Slovenska.¹⁶⁰ Dne 2. července 1946 byla utvořena nová vláda Národní fronty, ve které získali komunisté poprvé v dějinách post předsedy vlády a výrazně si vylepšili svou pozici pro konečné převzetí moci v zemi.¹⁶¹ Na to však prozatím nepomýšleli. Květnové volby však způsobily, že se pomalu začala vytrácet dřívější jednota v rámci Národní fronty, neboť KSČ začala na ostatní partnery pohlížet spíše jako na možnou opozici. V řadách nekomunistických stran se naproti tomu začaly prosazovat síly, které razantně odmítaly rozchod s tradicemi parlamentní demokracie. Nový parlament tak v mnoha situacích nepřipustil diktát Národní fronty. Po květnových volbách zastávaly ostatní nekomunistické strany názor, že poválečné revoluční období skončilo a nyní započne budování takového režimu, ve kterém již budou principy parlamentní demokracie výrazněji prosazeny. Z toho důvody začaly ostatní strany proti komunistům vystupovat mnohem rázněji a odvážněji. Proto se také během roku 1947 dřívější spolupráce napříč politickým spektrem neustále vytrácela a postupně vedla až k nárůstu konfrontace.¹⁶²

Rok 1947 se stal v mnoha ohledech pro poválečnou republiku zlomový. Vyjma toho, že se v rámci Národní fronty neustále prohlubovaly vzájemné spory mezi stranami, udeřilo v létě 1947 také sucho, které významným způsobem ztížilo domácí hospodářské poměry a způsobilo velké problémy se zásobováním obyvatelstva.¹⁶³ Situace ale byla velmi vážná také na mezinárodní scéně. Vztahy mezi velmocemi se rapidně zhoršovaly a Západ již v podstatě respektoval příslušnost Československa k sovětské vlivové sféře, a přestože neměl zájem o rozšiřování komunismu, nedisponoval již žádnými prostředky, jak tomu zabránit. Pro Československo však spojenectví se SSSR znamenalo jedinou garanci ochrany proti německé hrozbě, nehledě na to, že bylo Západem akceptováno. Československo se tak chtě nechtě Západu vzdalovalo, čímž ztrácely na síle především domácí nekomunistické síly.¹⁶⁴ Poslední možností, jak si mohlo udržet hospodářské a politické kontakty se Západem, představoval Marshallův plán, který byl vyhlášen v červnu 1947. Ovšem o tom, zda českoslovenští politici tuto formu americké pomoci přijmou, se již nerozhodovalo v Praze, nýbrž v Moskvě.¹⁶⁵

¹⁶⁰ J. VYKOUKAL - B. LITERA - M. TEJCHMAN, *Východ*, s. 146.

¹⁶¹ J. KŘEN, *Dvě století*, s. 575.

¹⁶² J. PÁNEK - O. TŮMA a kol., *Dějiny*, s. 380.

¹⁶³ Tamtéž.

¹⁶⁴ J. VYKOUKAL - B. LITERA - M. TEJCHMAN, *Východ*, s. 147-148.

¹⁶⁵ J. PÁNEK - O. TŮMA a kol., *Dějiny*, s. 381.

3 Československo-americké vztahy ve druhé polovině 40. let 20. století

Region střední a východní Evropy byl tradičně pro Američany územím, o které historicky nejevili příliš velký zájem. Z tohoto důvodu nebyly vztahy mezi Spojenými státy a zeměmi středovýchodní Evropy nikdy příliš intenzivní, vyjma určitých výjimek v podobě období první světové války. Již tradiční lhostejnost ze strany USA o dění ve středovýchodní Evropě lze pozorovat také během počáteční fáze druhé světové války. Tento nezájem byl za války ještě více umocněn pocitem, že záležitosti střední a východní Evropy spadají výhradně do oblasti zájmu Velké Británie, což americký prezident F. D. Roosevelt až do konce roku 1943 nikterak nezpochybnil.¹⁶⁶

Obrat v zahraniční politice Spojených států byl patrný až s příchodem roku 1944. V tu dobu si již Američané plně uvědomovali význam svého postavení na mezinárodním poli a zároveň je velmi znepokojoval postup Rudé armády v Evropě, který výrazně zpochybnil americký optimismus a důvěru k politice Sovětského svazu během války. V lednu 1944 vstoupila sovětská vojska do Polska. V srpnu dosáhla bulharských a maďarských hranic. V listopadu se jim podařilo osvobodit Rumunsko, Bulharsko, převážnou část Jugoslávie, Rudá armáda se navíc chystala obsadit Varšavu, Budapešť a vstupovala na Slovensko. To vše představovalo varovný signál a středovýchodní Evropa se nyní stala pro americké vedení otázkou zásadní.¹⁶⁷ Samotné Československo leželo přímo na pomyslné hranici oddělující systém sovětský a systém západního světa. Především z tohoto hlediska sehrálo v poválečné zahraniční politice Spojených států významnou roli, neboť se mělo od počátku stát jakýmsi zkušebním prostorem toho, kam až je schopna sovětská rozpínavost zajít.¹⁶⁸

USA přistupovaly za války k Československu v první řadě z hlediska svých souhrnných plánů na poválečnou podobu evropského kontinentu. Zprvu dokonce přemýšlely o možnosti federativního uspořádání Evropy, takže vedle Velké Británie, Francie, Itálie a Německa by se menší státy spojily do větších útvarů. Přitom České země a Slovensko měly být v rámci této myšlenky součástí uskupení podunajských států. Později však Spojené státy spolu s ostatními spojeneckými mocnostmi souhlasily, aby

¹⁶⁶ J. FAURE, *Americký přítel*, s. 24-25.

¹⁶⁷ Tamtéž, s. 24.

¹⁶⁸ Tamtéž, s. 28.

v Evropě došlo k opětovnému vzniku jednotlivých suverénních zemí včetně Československa.¹⁶⁹

Politický postoj USA k Československu ukazovalo memorandum ze dne 18. července 1944, které zhotovil Výbor pro poválečné programy. Toto memorandum mělo v první řadě posloužit prezidentovi F. D. Rooseveltovi jako základní zdroj informací. V dokumentu bylo uvedeno, že Spojené státy plně podporují obnovu nezávislého Československého státu v předmnichovských hranicích. Zároveň si také přejí, aby byl v zemi co nejrychleji obnoven systém ústavní vlády, ve kterém by mohl československý lid uplatnit svá demokratická práva.¹⁷⁰ V rámci obchodních záležitostí Spojené státy doufají, že bude Československo svůj zahraniční obchod rozvíjet na nediskriminačním základě a bude se aktivně podílet na budování k tomu zřízených mezinárodních organizací.¹⁷¹ USA jsou také připraveny uzavřít s Československem novou obchodní smlouvu s cílem snížit obchodní bariéry mezi oběma státy a v budoucnu nadále rozšiřovat vzájemnou obchodní výměnu.¹⁷² Vedle toho se chtějí Američané podílet na poválečné rekonstrukci země dodávkami potřebného zboží a materiálu nebo formou půjček, a tak z Československa učinit stabilní evropský stát s prosperující ekonomikou.¹⁷³

USA situaci ve střední Evropě ke konci války velmi bedlivě pozorovaly. Byly si totiž plně vědomy nárůstu sovětského vlivu na tomto území. Rozhodně však neměly v úmyslu přenechat osud tamních národů výlučně Moskvě.¹⁷⁴ Proto v rámci příprav na blížící se Jaltskou konferenci zhotovilo středoevropské oddělení amerického ministerstva zahraničí dne 11. ledna 1945 pro prezidenta F. D. Roosevelta další memorandum, jenž uvádělo, že se dají československo-americké vztahy označit jako znamenité. Spojené státy, Velká Británie a Sovětský svaz jednomyslně podporují znovuvytvoření nezávislého Československa v podstatě v hranicích z roku 1937.¹⁷⁵ Ačkoli Američané nedoporučují přenechání Podkarpatské Rusi Sovětskému svazu, nebudou proti, pokud se tak vláda v Praze rozhodne.¹⁷⁶ Zároveň se také neočekává, že by mohlo Československo v budoucnu představovat závažnější problém pro poválečnou

¹⁶⁹ P. PROKŠ, Československo a Západ, s. 56.

¹⁷⁰ FRUS, 1945, Europe, Volume IV, s. 422-423.

¹⁷¹ Tamtéž, s. 423.

¹⁷² Tamtéž.

¹⁷³ Tamtéž, s. 425.

¹⁷⁴ P. PROKŠ, Československo a Západ, s. 58.

¹⁷⁵ FRUS, 1945, Europe, Volume IV, s. 420.

¹⁷⁶ Tamtéž.

politiku Spojených států, které chtějí všemi dostupnými prostředky pomoci při jeho obnově.¹⁷⁷ To ale nyní plně záviselo na dalším vývoji vztahů mezi Západem a SSSR.

Po konferenci v Jaltě byl J. V. Stalin již neochvějně rozhodnut, že si země středovýchodní Evropy zcela podmaní. Neměl proto žádný zájem na tom, aby se zde prosadil vliv také některé ze západních mocností. Z tohoto důvodu se Rudá armáda snažila všemi možnými prostředky zamezit proniknutí britsko-amerických vojsk do sovětské vlivové sféry. To se jí v podstatě podařilo i v případě Československa, kde dokázala úspěšně zabránit vstupu amerických jednotek do Prahy a současně si tím zajistit výhradní vliv v rámci celé země.¹⁷⁸

3.1 Americký diplomatický sbor se vrací do Prahy

Na jaře 1945 se začalo Československo pozvolna vzpamatovávat z nacistické okupace a pomalu navracet k obyčejnému životu. Prezident E. Beneš byl dne 16. května 1945 velkolepě přivítán zpět v osvobozené Praze a vše nasvědčovalo tomu, že je jeho popularita u československé veřejnosti nadále ohromující.¹⁷⁹ V tento slavnostní den ho v pražských ulicích přivítaly za znělek československé a sovětské státní hymny tisíce jásajících Pražanů. Po prezidentově boku se oslav zúčastnili také členové vlády a řada představitelů ze Sovětského svazu v čele s velvyslancem Valerianem A. Zorinem a velitelem pražské posádky Vasilijem N. Gordovem. To mělo navenek ještě více demonstrovat velké zásluhy Rudé armády na osvobození státu a zároveň zdůraznit poválečné československo-sovětské přátelství.¹⁸⁰ Ovšem reálná politická moc prezidenta E. Beneše příliš neodpovídala obrovské popularitě, které se na veřejnosti mohl těšit. To svým způsobem výrazně oslabovalo demokratické síly v zemi.

Pro politiky z nekomunistických stran sice E. Beneš neustále představoval nespornou autoritu. Avšak to samé se nedalo říci v případě domácích komunistů, kteří ho považovali za vůdce buržoazní reakce, se kterou se budou chtít dříve či později utkat v přímém souboji o veškerou nadvládu ve státě. KSČ ale zatím neměla takovou sílu, aby byla schopna strhnout veškerou moc ve svůj prospěch. Její tajné služby se ale od konce

¹⁷⁷ Tamtéž, s. 420-421.

¹⁷⁸ P. PROKŠ, Československo a Západ, s. 59.

¹⁷⁹ Svobodné slovo, 16. 5. 1945.

¹⁸⁰ Rudé právo, 17. 5. 1945.

války neustále rozrůstaly a také v rámci ozbrojených složek si KSČ začínala postupně budovat značný vliv. Sovětizace Československa tak pozvolna nabírala na obrátkách.¹⁸¹

Poté co přicestovala do osvobozeného hlavní města také první skupina Američanů, aby zde opětovně otevřeli místní velvyslanectví, byly již pražské ulice poměrně dosti zaplněny příslušníky Rudé armády. Pro Čechy a nově příchozí americký tým to bylo něco zcela nového, neboť představitelé obou zemí do této doby neměli s Rusy příliš mnoho předchozích zkušeností.¹⁸² Na první pohled ale bylo patrné, že obliba, se kterou domácí obyvatelstvo během války k Sovětskému svazu vzhlíželo, se s přítomností Rudé armády v pražských ulicích postupně vytrácela. A to především z toho důvodu, že disciplína sovětských důstojníků a řadových vojáků byla velice žalostná.¹⁸³

Politická budoucnost Československa byla po válce stále velmi nejistá. Americké velvyslanectví tak čekal velmi obtížný úkol a zároveň mnoho práce, aby své poslání zakončilo úspěšně. Znovuotevřením amerického velvyslanectví v Schönbornském paláci v Praze byl pověřen major Charles Katek z Office of Strategic Services (OSS).¹⁸⁴ Téměř dvacet dní po něm do Prahy dorazil také zkušenostmi protřelý diplomat John H. Bruins, který se stal zároveň prvním reprezentantem americké zahraniční služby v osvobozeném Československu.¹⁸⁵ Ihned po svém příjezdu se vydal do Schönbornského paláce, který mezitím spravovala a hlídala posádka OSS pod vedením majora Ch. Kateka. Poté se J. H. Bruins rozhodl provést podrobnou prohlídku celé nemovitosti. Po jejím skončení ministerstvu zahraničí ohlásil, že je celý areál ve velmi dobrém stavu a může znovu sloužit jako velvyslanectví Spojených států.¹⁸⁶

V tu dobu byl velvyslanec L. A. Steinhardt stále ještě v New Yorku, kde se plně věnoval své právnické firmě. Úkolu otevřít Schönbornský palác jako americké velvyslanectví se tak nakonec ujal chargé d'affaires Alfred W. Klieforth. Do Plzně přicestoval bez větších problémů letadlem a odtud následně vyrazil automobilem do Prahy. Během cesty byl však Sověty několikrát zastaven a donucen se vrátit, neboť údajně neměl odpovídající doklady, podpisy a razítka.¹⁸⁷ Ani to ale amerického diplomata

¹⁸¹ I. LUKEŠ, Československo, s. 79.

¹⁸² Tamtéž, s. 80.

¹⁸³ FRUS, 1945, Europe, Volume IV, s. 456.

¹⁸⁴ Major Ch. Katek, pětaticetiletý zpravodajský důstojník, přicestoval do osvobozené Prahy dne 10. května 1945.

¹⁸⁵ J. H. Bruins vstoupil do zahraniční služby v roce 1924. Nejdříve zastupoval zájmy USA v předválečném Lotyšsku. Následovaly např. Singapur, Hamburk, Gdaňsk a Praha, kde působil mezi lety 1934 až 1937. Na jaře 1944 odcestoval do Londýna, aby zde pracoval u československé exilové vlády. Skvěle vycházel s E. Benešem, J. Masarykem a dalšími československými demokratickými politiky.

¹⁸⁶ I. LUKEŠ, Československo, s. 80-82.

¹⁸⁷ Tamtéž, s. 83.

neodradilo od jeho práce a dne 30. května 1945 byl již úspěšně přijat prezidentem E. Benešem na Pražském hradě.¹⁸⁸

Následně A. W. Klieforth hlásil do Washingtonu, že návrat americké diplomatické mise do Prahy byl uvítán lidmi všeho druhu s velkou radostí. Během vojenské přehlídky, která se konala též dne 30. května 1945 v Praze, sklídl americký chargé d'affaires a další přítomní Američané největší ovace ze všech ostatních zahraničních diplomatů.¹⁸⁹ A to i přes fakt, že Rudé právo téměř denně vychvalovalo hrdinství sovětských vojáků. Po přehlídce navíc prezident E. Beneš na Pražském hradě přijal skupinu amerických důstojníků, které za přítomnosti ministra národní obrany generála L. Svobody dekoroval Československým válečným křížem.¹⁹⁰

Následně se A. W. Klieforth po domluvě s J. H. Bruinsem shodl, že ode dne 1. června 1945 oficiálně otevrou americké velvyslanectví.¹⁹¹ To počínaje dnem 17. června 1945 již plně nabízelo také veškeré konzulární služby.¹⁹²

A. W. Klieforth byl velmi zkušený diplomat, a proto zásadně odmítal, aby byly Spojené státy pouhým pasivním pozorovatelem vleku událostí. Naopak se významným způsobem zasloužil o to, že si Spojené státy v Praze dokázaly vybudovat podstatný vliv. Zároveň ovšem tušil, že zásadní podmínkou pro to, zda budou Američané v Praze úspěšní, je čas. Dle jeho slov „*způsobilo dlouhé zpoždění v našem příjezdu v zemi pocit zoufalství, že západní mocnosti opustily Československo, aby se s Ruskem vyrovnalo samo, ale tato situace se nyní rychle mění.*“¹⁹³ Na příchod Američanů do Prahy ihned reagovali také Sověti. A to třeba tak, že musely jednotky Rudé armády téměř okamžitě výrazným způsobem vylepšit svou upadající disciplínu.¹⁹⁴

A. W. Klieforth byl také toho názoru, že prezident E. Beneš je u veřejnosti stále velmi oblíben a rozhodně sebou nenechá nikterak manipulovat. A to i přes dominantní přítomnost Sovětů v zemi. Dokonce tvrdil, že „*pokud by se ho Rusové pokusili zbavit nebo ho veřejně oslabit, mohla by celá země upadnout do skutečné občanské války.*“¹⁹⁵ Za to předseda československé vlády Z. Fierlinger podle A. W. Kliefortha přílišný vliv nemá, snad vyjma toho, že udržuje velmi čilé kontakty s Moskvou.¹⁹⁶

¹⁸⁸ Svobodné slovo, 31. 5. 1945.

¹⁸⁹ FRUS, 1945, Europe, Volume IV, s. 455.

¹⁹⁰ Lidová demokracie, 31. 5. 1945.

¹⁹¹ I. LUKÉŠ, Československo, s. 83.

¹⁹² Svobodné slovo, 15. 6. 1945.

¹⁹³ FRUS, 1945, Europe, Volume IV, s. 457.

¹⁹⁴ Tamtéž.

¹⁹⁵ Tamtéž.

¹⁹⁶ Tamtéž.

Americký chargé d'affaires si ve svém úřadu počínal od počátku velmi svědomitě a s přibývajícím dnem svého pražského pobytu si dokázal sestavit poměrně přesný obrázek místních politických poměrů. Do Washingtonu posléze A. W. Klieforth psal, že vyhlášení prvních poválečných voleb je v Československu velmi diskutované téma. Podle něj si prezident E. Beneš a nekomunistické strany přejí, aby byly nové volby vyhlášeny co nejdříve, vzhledem ke klesající popularitě Sovětského svazu, zapříčiněné mnoha různými excesy Rudé armády. Ovšem domácí komunisté se právě z těchto důvodů snaží volby co nejdéle odkládat.¹⁹⁷

Přestože mělo americké velvyslanectví pouze malý počet zaměstnanců, nikdo z nich nepochyboval, že je boj o demokracii předem prohraný. A. W. Klieforth chtěl vždy docílit alespoň toho, aby se Čechoslováci nebáli postavit se vstříc Sovětům a domácím komunistům, a aby věděli, že Američané budou vždy na jejich straně. Byl si vědom toho, že aktivní přítomnost Američanů v Praze má pro Spojené státy smysl a podstatný strategický význam.¹⁹⁸ Proto se pokaždé snažil chovat tak, že je Československo zcela suverénní zemí, i když věděl, že to vzhledem k přítomnosti Rudé armády v zemi není pravda. A. W. Klieforth chtěl také nekomunistické politiky naučit se chovat zcela nezávisle na přáních Moskvy, a co nejvíce připoutat zemi k západnímu světu. To se mu poměrně dosti dařilo, neboť počátkem června 1945 hlásilo velvyslanectví Spojených států do Washingtonu, že se začíná ideologická orientace země pozvolna posouvat. Vzhledem k pobytu Rudé armády v zemi prý obdiv veřejnosti k Sovětskému svazu rapidně upadá a Čechoslováci si tak opět přejí obnovit vztahy se Západem.¹⁹⁹

Klieforthův optimismus byl ještě více povzbuzen dne 15. června 1945, kdy doprovázel prezidenta E. Beneše při jeho návštěvě u V. amerického a I. československého tankového sboru v Plzni. Zde se prezident E. Beneš dočkal nevídaných ovací a velkolepého přivítání. Na programu byla posléze také vojenská přehlídka amerických jednotek, která trvala téměř půl druhé hodiny. Plzeňské obecní úřady ji velmi pozorně sledovalo a nadšený jásot, který pozdravoval jednotlivé útvary amerického vojska, byl slovy téměř nepopsatelný.²⁰⁰ Celou událost završil prezident E. Beneš dekorováním osmi amerických generálů a jiných vyšších důstojníků řádem Bílého lva s meči a dvaceti tři amerických důstojníků Československým válečným křížem. Tento slavnostní akt byl

¹⁹⁷ Tamtéž, s. 457-458.

¹⁹⁸ I. LUKÉŠ, Československo, s. 84.

¹⁹⁹ Tamtéž, s. 85.

²⁰⁰ Svobodné slovo, 16. 6. 1945.

neustále provázen dlouho trvajícím potleskem obecnostva a na závěr zakončen americkou a československou státní hymnou.²⁰¹ V tu dobu byl však velvyslanec L. A. Steinhardt stále ještě v New Yorku.

A. W. Klieforth nakonec v Schönbornském paláci strávil pouze necelých šest měsíců. K jeho poměrně krátkému působení v Praze výrazným způsobem přispěla událost, která se odehrála dne 20. června 1945. V tento den ho jeden z úředníků ministerstva zahraničních věcí přizval k prohlídce bytu, o jehož pronájem měl pravděpodobně americký chargé d'affaires zájem. Ovšem ku překvapení obou mužů byl byt již obsazen několika sovětskými důstojníky. Ti patrně nesli přítomnost nově příchozích návštěvníků velmi nelibě a jeden z nich se rozhodl A. W. Kliefortha násilím téměř hodinu věznit uvnitř bytu a posléze ho pod dohledem ozbrojené stráže držet ve vozidle amerického velvyslanectví, které stálo venku na ulici. Mimo to byl údajně velmi hrubý, a když zjistil, že zadržel amerického chargé d'affaires, snažil se ho dokonce okrást o jeho služební vůz. Nakonec se však A. W. Klieforthovi podařilo z neobvyklé situace vyváznout díky intervenci jiného sovětského důstojníka.²⁰²

A. W. Klieforth poté incident nahlásil britskému velvyslanci Philipovi Nicholsovi, který o tom informoval československé ministerstvo zahraničních věcí a požadoval formální omluvu a potrestání sovětského důstojníka. Ministerstvo zahraničí nakonec vyjádřilo hlubokou lítost nad celou událostí a přislíbilo, že záležitost důsledně prošetří.²⁰³

Své upřímné politování nad celým incidentem posléze vyjádřil prostřednictvím britského velvyslance také prezident E. Beneš. Zároveň však dodal, že nebyl tím, co se ten den v Praze událo, vlastně nikterak překvapen.²⁰⁴

Po této nešťastné události se sovětskými důstojníky se údajně u A. W. Kliefortha objevily jisté zdravotní potíže, které mu nakonec znemožnily jeho další působení v Praze. To posléze končí v říjnu 1945, kdy byl na základě své žádosti převelen zpět do Washingtonu.²⁰⁵

A. W. Klieforth se prokázal jako velký znalec pražských politických poměrů a zároveň byl vždy ochoten vynaložit veškeré své úsilí na řešení problémů, jenž před americkým velvyslanectvím stály. Avšak jako pouhý chargé d'affaires neměl mnoho příležitostí politiku Spojených států vůči Československu dlouhodoběji ovlivnit. Přesto

²⁰¹ Lidová demokracie, 16. 6. 1945.

²⁰² FRUS, 1945, Europe, Volume IV, s. 459.

²⁰³ Tamtéž.

²⁰⁴ Tamtéž, s. 462.

²⁰⁵ I. LUKÉŠ, Československo, s. 92.

vykonal značný kus práce a nikdo z jeho následovníků jej patrně již nedokázal v jeho pracovním úsilí plně nahradit. Ovšem navzdory počátečním úspěchům A. W. Kliefortha bylo postavení Spojených států nadále oslabováno dlouhodobou nepřítomností velvyslance L. A. Steinhardta.²⁰⁶

Vzhledem k tomu, že mělo Československo podle amerických představitelů sehrát velmi důležitou roli v boji proti narůstajícímu vlivu Sovětského svazu, byl pozdní příjezd velvyslance L. A. Steinhardta zcela nepochopitelný a těžko omluvitelný. Teprve dne 6. června 1945 si ho americký prezident H. Truman pozval do Bílého domu a žádal jej, aby se co nejdříve přesunul do Prahy. Velvyslanec během své návštěvy u amerického prezidenta pravil, že očekává, že „Československo uskuteční návrat k normálním poměrům rychleji, než kterákoli jiná evropská země.“²⁰⁷ Dále před novináři prohlásil, že jeho hlavním úkolem bude „obnovit výtečné styky, jež existovaly před válkou mezi oběma našimi zeměmi a znovu pozvednouti jejich obchod.“²⁰⁸ Ale ani naléhání samotného prezidenta H. Trumana nemělo patřičný efekt. Americký velvyslanec totiž svůj příjezd do Prahy odložil o dalších pět týdnů.

L. A. Steinhardt se na pražském letišti objevil společně se svou ženou a dcerou až v odpoledních hodinách dne 16. července 1945.²⁰⁹ Přitom prezident E. Beneš byl v Praze přesně o dva měsíce dříve, což pro politiku Spojených států nevěstilo nic dobrého. Na letišti v Ruzyni byl americký velvyslanec přivítán britským velvyslancem P. Nicholsem, chargé d'affaires A. W. Klieforthem a zástupcem ministra zahraničí Vlado Clementisem.²¹⁰

Dne 20. července 1945 se L. A. Steinhardt dostavil se všemi členy diplomatického personálu svého úřadu na Pražský hrad, aby zde prezidentu E. Benešovi odevzdal své pověřovací listiny. Audience se zúčastnil také zástupce ministra zahraničí V. Clementis a politický referent prezidentovy kanceláře Prokop Drtina.²¹¹

²⁰⁶ Tamtéž, s. 92-93.

²⁰⁷ Svobodné slovo, 8. 6. 1945.

²⁰⁸ Tamtéž.

²⁰⁹ L. A. Steinhardt se narodil dne 6. října 1892 v bohaté židovské rodině v New Yorku a po studiích na Kolumbijské univerzitě se stal advokátem. Mezi lety 1920 až 1933 pracoval pro kancelář Guggenheimer, Untermeyer & Marshall. V roce 1932 se sblížil s F. D. Rooseveltem, kterému pomohl financovat jeho prezidentskou kampaň. Ten se mu posléze velkoryse odvděčil. V roce 1933 byl L. A. Steinhardt jmenován velvyslancem ve Švédsku. Roku 1937 se stal velvyslancem v Peru. V roce 1939 nastoupil na významný a velmi důležitý post americké diplomacie, na velvyslanectví v Moskvě. Po vstupu SSSR do války na straně Spojenců se přesunul do Ankary. V prosinci 1944 byl jmenován velvyslancem v Praze.

²¹⁰ Lidová demokracie, 17. 7. 1945.

²¹¹ Rudé právo, 21. 7. 1945.

Velvyslanec během svého projevu k prezidentu republiky pravil: „*Vláda a lid Spojených států s velkým zadostiučiněním přispěli k utvoření Československé republiky a dnes nacházejí ještě větší zadostiučinění v nedávném jejím osvobození jako výsledku společného vítězství nad společným nepřitelem. Americká armáda, která vstoupila na půdu Československé republiky, vykonala nejdelší cestu v historii světa, aby pomohla svobodmilovnému lidu. Vláda a lid Spojených států mají hluboký zájem na prospěchu a blahobytu Československa. Vláda a lid Spojených států těší se z obnovy demokracie v Československu a očekává brzký návrat vaší země k ústavní vládě.*“²¹²

Prezident E. Beneš projevil velkou radost nad tím, že může konečně uvítat amerického velvyslance v Praze a prohlásil, že si plně přeje pokračovat ve znamenitých hospodářských a kulturních vztazích mezi oběma zeměmi, které zde dle něj od roku 1918 vždy existovaly.²¹³

L. A. Steinhardt odlétal do Prahy s všeobecně přijímaným názorem, že Československo bude jakousi „*laboratoří budoucích vztahů se Sovětským svazem.*“²¹⁴ Za svůj hlavní úkol však považoval zajistit navrácení předválečného majetku amerických občanů a společností, odhadované hodnoty třiceti až padesáti milionů dolarů. To byla záležitost, které věnoval patrně nejvíce svého času. Ovšem většina zaměstnanců velvyslanectví Spojených států s ním nesouhlasila, neboť považovala za důležitější věc boj Spojených států proti narůstajícímu vlivu Moskvy na československém území.²¹⁵

Politický vliv Spojených států v Československu byl po druhé světové válce podstatně oslaben, protože převážnou část země osvobodila Rudá armáda. Tuto neblahou pozici Washingtonu navíc ještě více ztěžovala nepochopitelně zdlouhavá absence amerického velvyslance L. A. Steinhardta, který si následky svých činů patrně neuvědomoval nebo na ně nebral přílišný zřetel. Avšak Československo-americké vztahy tím zcela jistě trpěly. Toho se pochopitelně snažila využít především Moskva, aby svůj vliv v zemi i nadále aktivně posilovala. Zdá se tedy, že americká diplomacie již od počátku situaci v Československu dosti podcenila, což z jejího pohledu rozhodně nebyl ten nejlepší možný začátek pro poválečné sblížení Prahy a Washingtonu.

²¹² Tamtéž.

²¹³ Svobodné slovo, 21. 7. 1945.

²¹⁴ Lenka HRDINOVÁ, Československá mise amerického velvyslance Laurence A. Steinhardta. Působení amerického diplomata pohledem soudobých československých pramenů, Historický obzor 28, 2017, s. 36.

²¹⁵ Tamtéž.

3.2 Stažení amerických vojsk z Československa

Jedním z hlavních problémů, se kterými se musel nově příchozí americký velvyslanec L. A. Steinhardt vypořádat, byla otázka odchodu amerických okupačních jednotek z Československa. Brzy totiž vyšlo najevo, že po alespoň částečné stabilizaci domácích politických poměrů a znovunastolení civilního řádu, je další působení spojeneckých jednotek v Československu zcela nepotřebné.²¹⁶ Přítomnost sovětské a americké armády zemi spíše brzdila a představovala jednu z hlavních překážek pro její poválečný hospodářský rozvoj.²¹⁷

Brzký odchod okupačních armád byl žádoucí nejen z psychologických a ekonomických důvodů, ale rovněž z důvodů politických. Zatímco Rudá armáda poskytovala nepostradatelnou podporu československým komunistům, jednotky americké armády, počtem nižším než jedna desetina jednotek sovětských, mohly jen stěží představovat odpovídající protiváhu při podpoře stran nekomunistických.²¹⁸ Přesto dávala přítomnost Američanů v zemi demokratickým politikům alespoň částečnou naději, že tu nezůstávají v boji proti domácím komunistům a záměrům Sovětského svazu zcela osamoceni.

Zprávy z Československa naznačovaly, že okupace země Američany a Sověty zabraňuje vytvoření nezávislého a demokratického státu a prozatím znemožňuje vyhlášení svobodných voleb.²¹⁹ Tohoto názoru byl také E. Beneš, který však požadoval, aby se první poválečné volby uskutečnily až za situace, kdy obě spojenecké armády zcela opustí Československo.²²⁰ Zároveň československý prezident dne 5. června 1945 informoval představitele Spojených států, že si přeje, aby „americké jednotky v současné době zůstaly přítomny, a považuje za důležité, aby jejich eventuální stažení bylo synchronizováno s jednotkami sovětskými.“²²¹ Tento názor byl sdílen téměř všemi československými politickým představiteli, s výjimkou domácích komunistů.²²² Ti totiž potřebovali, aby se z Československa co nejdříve stáhli všichni američtí vojáci, neboť teprve za této situace by se jim uvolnila cesta pro jejich mocenské plány.

²¹⁶ Walter ULLMANN, *The United States in Prague 1945-1948*, New York 1978, s. 30.

²¹⁷ FRUS, 1945, Europe, Volume IV, s. 463.

²¹⁸ W. ULLMANN, *The United States*, s. 30.

²¹⁹ FRUS, 1945, Europe, Volume IV, s. 464.

²²⁰ Lynn E. DAVIS, *The Cold War Begins. Soviet-American Conflict over Eastern Europe*, Princeton 1974, s. 362.

²²¹ FRUS, 1945, Europe, Volume IV, s. 456.

²²² Tamtéž.

Komunistický předák K. Gottwald nastolil otázku odchodu americké armády ze země již dne 14. května 1945, kdy předložil vládě k úvaze, zda by o tom neměla začít jednat s velvyslanectvím Spojených států. K. Gottwald argumentoval tím, že Američané na okupovaném území často nadřazují Němcům, zabraňují jejich odsunu do Německa, umožňují jim, aby odvěkli majetkové hodnoty nejrůznějších druhů, neuznávají československé národní výbory, nýbrž zavádějí na československém území správu dle předpisů o vojenské vládě v Německu.²²³

Je ovšem nutno dodat, že chování některých amerických velitelů a vojáků poskytovalo komunistům pro jejich požadavky četné důvody. Téměř denně totiž docházelo na území okupovaném Američany k mnoha incidentům a nedorozuměním, které vyplývaly především z obecné neznalosti a špatné informovanosti amerických vojáků o tamních poměrech.²²⁴

Velký problém představovalo předávání moci místním civilním úřadům. Spojené státy totiž v roce 1944 zamítly návrh ze strany Československa na uzavření smlouvy o civilní správě, jelikož nepředpokládaly, že by se v této zemi mohly někdy vojensky angažovat.²²⁵ Z tohoto důvodu bylo předávání moci mezi armádou Spojených států a československou státní správou velmi obtížné. Jednalo se v mnoha případech o čistou improvizaci bez právního rámce. Navíc nově přicházejícím jednotkám z Německa nějaký čas trvalo, než si uvědomily, že vstupují do osvobozené země, a nikoli do země okupované.²²⁶

K častým výstřelkům v chování amerických vojáků a incidentům s místními Čechoslováky docházelo při stycích Američanů s ženským pohlavím během různých společenských zábav.²²⁷ Vyjma toho vyhledávali američtí vojáci s oblibou také společnost žen německých. V některých případech šlo dokonce o bývalé milenky důstojníků SS.²²⁸ Americké jednotky se také často sbratřovaly se sudetskými Němci a někdy jim i napomáhaly s vyvážením majetku přes československé hranice.²²⁹ Ničím neobvyklým nebyly ani loupežná přepadení různých druhů a mnohé šarvátky s tamním československým obyvatelstvem.²³⁰

²²³ Petr PROKŠ, Československo mezi Východem a Západem. (Politické souvislosti pobytu americké a sovětské armády na československém území v roce 1945.), Slovanský přehled 79, 1993, s. 306.

²²⁴ AMZV, Praha, f. Teritoriální odbory obyčejné 1945-1959, USA, kart. 36, inv. č. 779/45.

²²⁵ Sovětský svaz podepsal takovouto smlouvu s Československem již dne 8. května 1944.

²²⁶ J. FAURE, Americký přítel, s. 44.

²²⁷ AMZV, Praha, f. Teritoriální odbory obyčejné 1945-1959, USA, kart. 36, inv. č. 5279/I/3. taj. zprav. 45.

²²⁸ Tamtéž.

²²⁹ Tamtéž, inv. č. 502/45.

²³⁰ Tamtéž, inv. č. 1070/pres/45.

Patrně k největšímu skandálu došlo dne 24. června 1945, kdy byl americkým vojákem, konajícím v ten den dopravní službu, v Českém Krumlově bez jakéhokoliv předchozího upozornění hrubým způsobem a pomocí výhružek zastaven vůz náměstka předsedy vlády Viliama Širokého.²³¹

To byly všechno věci, kterých dokázali domácí komunisté patřičným způsobem využít, aby podpořili své požadavky na brzký odchod americké armády ze západních Čech. Naproti tomu je ale nutno dodat, že praktiky sovětského velení byly v mnoha případech podstatně horší, a navíc prováděné cílevědomě.²³²

Vedoucí představitelé Spojených států však zastávaly stejné stanovisko jako prezident E. Beneš, a tudíž nebylo v jejich zájmu jednostranně opustit zemi, jak neustále požadovali domácí komunisté.²³³ Na počátku července 1945 proto USA oficiálně informovaly československou vládu, že bylo vždy v jejich zájmu podporovat demokratický vývoj Československa, a tudíž velmi litují faktu, že přítomnost obou spojeneckých vojsk výrazně ztěžuje ekonomickou rekonstrukci země a brání plnému dosažení její národní suverenity.²³⁴ Na závěr Američané uvedli, že se již nemohou dočkat dne, kdy bude asistence spojeneckých jednotek zcela nepotřebná a obě armády budou kompletně staženy z československého území.²³⁵

Dne 6. července 1945 informoval chargé d'affaires A. W. Klieforth ministerstvo zahraničí USA, že je vojenská přítomnost jeho země v Československu nutná. Dle něj by totiž stažení amerických vojáků znamenalo vážnou ztrátu americké reputace a celkové prestiže Západu nejen v případě Československa, ale také v rámci celé východní Evropy.²³⁶ A. W. Klieforth také tvrdil, že by byl jednostranný odchod Američanů ze západních Čech interpretován jako znamení slabosti a mohl by výrazným způsobem oslabit vzrůstající odpor Čechoslováků proti tlaku Sovětského svazu.²³⁷

Ovšem ke konci léta 1945 se situace poměrně dosti změnila, neboť na domácí politické scéně ve Spojených státech se začal stále více prosazovat požadavek na urychlené snížení a demobilizaci všech amerických jednotek v rámci celého evropského kontinentu. V souvislosti s těmito požadavky oznámilo ministerstvo války Spojených států, že zhruba 42.000 amerických vojáků, kteří stále působí na československém území,

²³¹ Tamtéž, inv. č. 220/dův.1945.

²³² P. PROKŠ, Československo mezi Východem, s. 306-307.

²³³ L. E. DAVIS, The Cold War, s. 362.

²³⁴ FRUS, 1945, Europe, Volume IV, s. 472.

²³⁵ Tamtéž, s. 473.

²³⁶ Tamtéž.

²³⁷ Tamtéž, s. 474.

musejí být co nejdříve odvolány.²³⁸ Velvyslanec L. A. Steinhardt, který již v tu dobu vykonával svůj úřad v Československu, s tímto požadavkem zásadně nesouhlasil. Jeho názor podporovalo také ministerstvo zahraničí USA, které zároveň doufalo, že toto opatření bude možné odložit alespoň do doby, kdy E. Beneš promluví se Sověty, aby obě armády odešly současně.²³⁹ L. A. Steinhardt psal do Washingtonu, že prezident E. Beneš a většina členů československé vlády „vyjma extremistů“ si přeje, aby se Američané stáhli pouze za situace, kdy tak učiní i Sověti.²⁴⁰

Amerického velvyslance poté ještě více znepokojil výrok politického poradce generála D. D. Eisenhowera Roberta Murphyho, který na základě své znalosti situace v sousedním Německu vyjádřil názor, že „*neexistuje žádná naléhavá politická nutnost pokračovat v udržování amerických vojsk v Československu.*“²⁴¹ L. A. Steinhardt na to následně reagoval slovy, že by se Čechoslováci mohli cítit Američany „*morálně i fyzicky opuštěni, a to ve chvíli, kdy se začínají objevovat známky odvahy postavit se Sovětům.*“²⁴²

Ministerstvo zahraničí USA si okamžitě uvědomilo, že bude muset vynaložit mnoho úsilí, aby se mu podařilo zabránit úplnému odchodu svých vojáků z Československa. Proto dal první tajemník ministerstva zahraničí Dean Acheson L. A. Steinhardtovi pokyn, aby u prezidenta E. Beneš zjistil, zda by bylo Československo ochotno oficiálně požádat J. V. Stalina, aby se Sověti ze země stáhli společně s Američany.²⁴³ Kdyby se ale ukázalo, že tato žádost nemá šanci na úspěch, D. Acheson doporučoval oslovit sovětskou vládu přímo a navrhnout jí společný odchod obou armád.²⁴⁴ Pokud by ale Moskva na tento návrh nehodlala přistoupit, Spojené státy by musely ze země odejít jednostranně a tvrdit, že se o synchronizované stažení alespoň pokusily.²⁴⁵

L. A. Steinhardt nezhálel a na počátku září 1945 požádal prezidenta E. Beneše o audienci. Ten mu sdělil, že nařídil L. Svobodovi a V. Clementisovi, aby neprodleně odcestovali do Vídně za maršálem Ivanem S. Koněvem, tehdejším velitelem sovětských okupačních jednotek v Rakousku.²⁴⁶ Cílem jejich poslání měla být především důrazná stížnost na počínání sovětského vojska v Československu. E. Benešovi vadily hlavně

²³⁸ L. E. DAVIS, *The Cold War*, s. 364.

²³⁹ I. LUKEŠ, *Československo*, s. 145.

²⁴⁰ FRUS, 1945, *Europe*, Volume IV, s. 485.

²⁴¹ Tamtéž, s. 487.

²⁴² Tamtéž, s. 489.

²⁴³ I. LUKEŠ, *Československo*, s. 146.

²⁴⁴ FRUS, 1945, *Europe*, Volume IV, s. 489.

²⁴⁵ Tamtéž, s. 489-490.

²⁴⁶ W. ULLMANN, *The United States*, s. 31.

časté přesuny Rudé armády přes československé území a upadající morálka sovětských řadových vojáků, která měla za následek četné konflikty a incidenty s civilním obyvatelstvem.²⁴⁷ Pokud by tyto praktiky pokračovaly, měli L. Svoboda a V. Clementis za úkol upozornit I. S. Koněva, že by mohlo vše vyústit až v „konflikt“.²⁴⁸

Avšak ve Vídni se oběma vyslancům dostalo velmi chladného přivítání a o úplném stažení sovětských vojsk ze země nepadla téměř zmínka.²⁴⁹ Krátce poté byl prezidentem E. Benešem instruován také československý chargé d'affaires v Moskvě Jaroslav Hnízdo, aby s podobným úkolem oslovil přímo J. V. Stalina.²⁵⁰ Reakce sovětského vůdce byla poměrně přívětivá, neboť po vyslyšení celé stížnosti údajně odvětil, že situaci chápe tak, že „*dokud úplně neodejdeme, nebude klid.*“²⁵¹ Stalinova slova na E. Beneš velmi zapůsobila. Proto L. A. Steinhardta informoval, že by dle jeho názoru mohl být J. V. Stalin konečně ochoten stáhnout všechny své jednotky ze země.²⁵² Zároveň však dodal, že oficiální požadavek ze strany Československa by vzhledem k odmítavému postoji domácích komunistů vedl k rozporům uvnitř vlády. Z tohoto důvodu americkému velvyslanci navrhl, aby Spojené státy vypracovaly vlastní plán na odchod obou spojeneckých armád ze země a předaly jej Moskvě.²⁵³ L. A. Steinhardt souhlasil.

Před Spojenými státy tak stály dvě varianty. Buď se z Československa stáhnou jednostranně, a předají tím osud země do rukou Sovětům, nebo požádají J. V. Stalina, zda by byl nakloněn synchronizovanému odchodu obou armád. První z možností znamenala v podstatě rezignaci. Druhá možnost však naskýkala určitou nadějí.²⁵⁴

Proto H. Truman dne 2. listopadu 1945 psal J. V. Stalinovi, že chce veškeré své jednotky z československého území odvolat ke dni 1. prosince 1945.²⁵⁵ Zároveň sovětského vůdce vyzval, aby byla „*Rudá armáda stažena současně s našimi silami.*“²⁵⁶ Americký prezident argumentoval především tím, že již není třeba, aby byl československý lid chráněn spojeneckými jednotkami před nacisty, protože další setrvání spojeneckých vojsk zemi z hospodářského hlediska velmi zatěžuje.²⁵⁷ Když L. A.

²⁴⁷ FRUS, 1945, Europe, Volume IV, s. 491.

²⁴⁸ Tamtéž.

²⁴⁹ Tamtéž.

²⁵⁰ Tamtéž.

²⁵¹ Tamtéž.

²⁵² W. ULLMANN, The United States, s. 31.

²⁵³ FRUS, 1945, Europe, Volume IV, s. 491-492.

²⁵⁴ I. LUKÉŠ, Československo, s. 147.

²⁵⁵ FRUS, 1945, Europe, Volume IV, s. 506.

²⁵⁶ Tamtéž, s. 507.

²⁵⁷ Tamtéž.

Steinhardt E. Beneše seznámil s textem této zprávy, československý prezident údajně neskrýval své „hluboké nadšení“.²⁵⁸

Odpovědi se Američanům dostalo dne 9. listopadu 1945, kdy ministerstvo zahraničí USA oznámilo, že i sovětská vláda plánuje stáhnout své jednotky z Československa ke dni 1. prosince 1945.²⁵⁹

Takovýto výsledek očekávali snad jen ti největší optimisté. Pro prezidenta E. Beneše však bylo důležité, že měl konečně po dlouhé době opět pocit, že je jeho země zcela nezávislá. Spokojen mohl být také velvyslanec L. A. Steinhardt, který věnoval problematice odchodu spojeneckých vojsk z Československa mnoho úsilí. Celou záležitost lze patrně označit za jeden z jeho největších kariérních úspěchů, kterých během své pražské mise dosáhl.²⁶⁰ To mimo jiné potvrdil i československý ministr zahraničního obchodu H. Ripka, jenž prohlásil, že odchod spojeneckých vojsk ze země byl uskutečněn „zásluhou velvyslance Spojených států pana Steinhardta.“²⁶¹

Odchod cizích jednotek těšil také obyčejné Čechoslováky, kteří měli během listopadu 1945 možnost rozloučit se s oběma armádami. Dne 15. listopadu 1945 proběhla v centru Prahy vojenská přehlídka Rudé armády. Té velel sovětský generál-plukovník Alexej S. Žadov, jenž během své slavnostní řeči k všem přítomným Pražanům neopomenul zdůraznit důležitost sovětsko-československého přátelství, které dle jeho slov „*roste a mohutní den co den.*“²⁶²

O pět dní později se na plzeňském náměstí za přítomnosti L. A. Steinhardta konalo také poslední rozloučení s Američany. Jménem amerických vojsk zde promluvil generál Ernest N. Harmon, který ve svém proslovu mimo jiné podotkl, že si přeje, aby „*Československá republika byla silná a prospívala a aby vždy vzpomínala na Spojené státy americké jako na nejlepšího přítele.*“²⁶³ Nedílnou součástí slavnostního aktu bylo i udělení významných československých vyznamenání. Tohoto úkolu se zmocnil v zastoupení prezidenta republiky ministr národní obrany L. Svoboda, jenž vyznamenal několika oceněními celkem sedmdesát sedm amerických důstojníků a vojinů.²⁶⁴ Obě armády se nakonec dle dohody ke dni 1. prosince 1945 z československého území skutečně bez větších potíží stáhly.

²⁵⁸ Tamtéž.

²⁵⁹ AMZV, Praha, f. Politické zprávy 1918-1977, kart. Zprávy ZÚ Washington 1945-46, inv. č. 9342/45.

²⁶⁰ W. ULLMANN, The United States, s. 33.

²⁶¹ H. RIPKA, Únorová tragédie, s. 87.

²⁶² Rudé právo, 16. 11. 1945.

²⁶³ Svobodné slovo, 21. 11. 1945.

²⁶⁴ Tamtéž.

Je nutno dodat, že Spojené státy po celý rok 1945 bedlivě sledovaly průběh událostí v Československu. Tento fakt je patrný také v případě amerického denního tisku, který při nejedné příležitosti informoval tamní širší veřejnost o československých záležitostech. Značná pozornost byla v tomto ohledu věnována hlavně hospodářské, sociální a národnostní struktuře země či jejímu vztahu k Sovětskému svazu.²⁶⁵

Ve své výroční zprávě za rok 1945 československý velvyslanec ve Washingtonu Vladimír Hurban do Prahy psal, že „*Československo se těší v USA stále své bývalé značné popularitě a že je se sympatiemi sledováno jeho úsilí o opětné vybudování politicky zdravé a hospodářsky pokrokové demokracie.*“²⁶⁶ To ale zdá se již neplatilo pro rok následující. Ten se totiž nesl spíše ve znamení zhoršujících se československo-amerických vztahů, což bylo velkou měrou způsobeno celkovým zvýšením mezinárodního napětí ve světě.

Diplomacie Spojených států musela ihned po skončení druhé světové války čelit ve věci Československa mnohým problémům. Jedním z těch hlavních byla dominantní přítomnost Rudé armády na československém území. Američany tento fakt velice znepokojoval, neboť představoval významnou překážku pro poválečné sbližování Prahy a Washingtonu. Jediným možným řešením dané situace se posléze ze strany Spojených států ukázal až plán na současně provedený odchod obou armád ze země. Moskva ho nakonec bez větších výhrad přijala, což považovalo americké vedení za významný úspěch. Avšak jak ukáže následující kapitola, zvyšující se prosovětská orientace Československa touto událostí nijak zásadně ovlivněna nebyla.

3.3 Postupné československo-americké odcizení

Poté, co sovětské i americké jednotky opustily Československo, si E. Beneš, L. A. Steinhardt a převážná část veřejnosti začali myslet, že je země opět zcela svobodná. Ovšem ve skutečnosti tomu tak úplně nebylo. Oba dva totiž podcenili naprosté podřízení československých komunistů Moskvě. Velmi zkreslený byl také jejich pohled na osobu K. Gottwalda, kterého E. Beneš a L. A. Steinhardt považovali za vlastence, který dle nich rozhodně nezamýšlel aplikovat na Československo sovětský model vlády. Kromě toho si ani prezident, ani velvyslanec příliš neuvědomovali, jak hluboko již KSČ pronikla do

²⁶⁵ AMZV, Praha, f. Politické zprávy 1918-1977, kart. Zprávy ZÚ Washington 1945-1946, inv. č. 400/46.

²⁶⁶ Tamtéž.

struktur poválečných tajných služeb a armády. Oba dva se též nechali poměrně lehce uspokojit komunistickými sliby, že od podepsání znárodnovacích dekretů z října 1945 již nikdy nedojde k zabavování soukromého vlastnictví.²⁶⁷ Podstatné také bylo to, že velvyslanec L. A. Steinhardt příliš nebral v potaz narůstající popularitu komunistické ideologie mezi obyčejnými lidmi, což se později ukázalo jako velká chyba.²⁶⁸

Avšak objevili se i tací, kteří optimismus prezidenta a amerického velvyslance nesdíleli. Na konci roku 1945 někteří nekomunističtí poslanci parlamentu skoncovali s předstíráním, že je v Československu vše v naprostém pořádku. Např. Ivo Ducháček, funkcionář za lidovou stranu, se chtěl dozvědět, zda se Československo postupně začleňuje do východního bloku, jenž se začíná chovat nepřátelsky k Západu. Jestli by tomu tak skutečně bylo, potom by to prý stálo v protikladu vůči vůli jeho strany. Dále ho také zajímalo, kdo zaplatí půl roku trvající pobyt sovětských vojsk v zemi.²⁶⁹

Komunističtí poslanci se ihned chystali I. Ducháčka slovně napadnout za nedostatek úcty a respektu k Sovětskému svazu. Ovšem předseda parlamentu Josef David povstal, aby důrazně hájil zásadu svobody projevu a následně prohlásil, že je třeba všechny záležitosti projednat v duchu svobodné atmosféry. Svého kolegy se poté zastali i další poslanci. Avšak z celé události je zřejmé, že bylo již v této době nutno vynaložit velkou míru odvahy na podobně formulované otázky.²⁷⁰ Celá debata byla nakonec ukončena slovy generálního tajemníka KSČ R. Slánského, jenž zdůraznil, že „*jeho strana nestrpí návrat k onomu druhu demokracie, který přivedl předválečnou republiku do zkázy.*“²⁷¹

To byly všechno věci, které představovaly podstatnou překážku pro další sbližování Západu s Československem. Tuto skutečnost ale ještě výrazněji komplikovala situace na mezinárodní scéně. Na počátku roku 1946 se totiž již plně ukazovalo, že dřívější sovětsko-americká spolupráce vážne, což potvrdil i „dlouhý telegram“ G. F. Kennana ze dne 22. února 1946.²⁷² Spojené státy si tak nebyly příliš jisté, zda mají vynakládat úsilí na posilování svého vlivu v zemi, která se nachází v zájmové sféře Sovětského svazu.

²⁶⁷ Znárodnovací dekrety z října 1945 představovaly podstatnou překážku pro poválečný rozvoj československo-amerických hospodářských kontaktů. Ministr zahraničí J. F. Byrnes a velvyslanec L. A. Steinhardt totiž velmi kritizovali, že se tyto dekrety vztahovaly i na americké majetky v zemi. To byl také jeden z důvodů, proč se nakonec Spojené státy rozhodly na podzim 1946 ukončit veškerou hospodářskou pomoc Československu.

²⁶⁸ I. LUKEŠ, Československo, s. 153-154.

²⁶⁹ Tamtéž, s. 156.

²⁷⁰ Tamtéž.

²⁷¹ Tamtéž.

²⁷² P. PROKŠ, Československo a Západ, s. 114.

Ovšem je pravdou, že i chování samotných Američanů mnohdy příliš nepřispívalo tomu, aby se vztahy jejich země s Československem podstatně zlepšily. Důkazem toho je i Štěchovická aféra, která na československém území propukla dne 11. února 1946.²⁷³

V tento den v poledních hodinách přijelo osm nákladních vozů s posádkou amerických důstojníků a osob mužstva do prostoru lesa zvaného „Dušno“, jenž leží čtyři sta metrů východně od Štěchovické přehrady.²⁷⁴ V její bezprostřední blízkosti poté započali američtí vojáci kopat štoly a manipulovat s výbušninami, aniž by o tom vyrozuměli kterýkoliv československý bezpečnostní orgán.²⁷⁵ Mezi místním obyvatelstvem, které se o počínání amerických vojáků dozvědělo od náhodných svědků, se dokonce počínaly rozšiřovat panické zprávy, že snad jde o jakousi diversní akci proti přehradě.²⁷⁶

Americká posádka nechala následně celý prostor uzavřít svými hlídkami, které na místo nepřipouštěly ani civilní obyvatelstvo, ani československé bezpečnostní a vojenské služby. Když do prostoru dorazili první českoslovenští vojáci, kteří přítomné Američany vyzvali, aby se legitimizovali, dostalo se jim pouze odpovědi, že „*povolení mají a poněvadž se jedná o tajné posláni, důvod udati nemohou.*“²⁷⁷ Americká hlídka se dokonce nezdráhala vystřelit na jednoho z československých vojáků, který se odvážil přiblížit do bezprostřední blízkosti hlídaného objektu. Celá americká skupina objekt opustila následující den. Přitom se jí však podařilo úspěšně odvézt několik beden s cenným materiálem.²⁷⁸

Incident se stal ještě závažnějším, když při dodatečném pátrání československých bezpečnostních složek byly na místě činu nalezeny pečeti, opatřené českým protektorátním znakem a německými nápisy. Při podrobnějším zkoumání se později ukázalo, že odcizené dokumenty byly pro Československo velmi důležité, neboť o jejich rozhodnutí uchovat je poblíž Štěchovické přehrady údajně rozhodl samotný Karl H. Frank, bývalý státní ministr pro Protektorát Čechy a Morava.²⁷⁹

Akce tak vzbudila nevídaný rozruch a americké představitele čekala řada složitých vysvětlování. Dne 15. února 1946 upozornilo československé ministerstvo zahraničí velvyslanectví Spojených států, že „*nemůže vyjádřiti svůj podiv nad tímto*

²⁷³ AMZV, Praha, f. Teritoriální odbory obyčejné 1945-1959, USA, kart. 24, inv. č. 28.135/II-4/46.

²⁷⁴ Štěchovická přehrada se nachází na řece Vltavě, přibližně třicet kilometrů od Prahy.

²⁷⁵ AMZV, Praha, f. Teritoriální odbory obyčejné 1945-1959, USA, kart. 24, inv. č. 50737/taj.zprav.-2.-46.

²⁷⁶ Tamtéž.

²⁷⁷ Tamtéž.

²⁷⁸ Tamtéž.

²⁷⁹ Tamtéž, inv. č. 50.756-1B-taj.zprav.-1946.

postupem příslušníků americké armády.“²⁸⁰ Zároveň americké velvyslanectví vyzvalo, aby celý případ podrobilo zevrubnému šetření a informovalo jej o jeho výsledku.²⁸¹

Po důkladnějším prozkoumání celého případu odeslalo dne 21. února 1946 československé ministerstvo zahraničí velvyslanectví USA další nótu, ve které si nyní stěžovalo, že šlo z americké strany o „*podnik promyšlený a pečlivě do všech podrobností připravený.*“²⁸² Zmiňovalo se také o porušení suverenity Československa a důrazně žádalo, aby „*byly odvezené věci co nejdříve vráceny a československé vládě dáno náležité zadostiučinění.*“²⁸³

Dne 23. února 1946 ministr zahraničí J. Masaryk přijal L. A. Steinhardta, který mu vyslovil „*hluboké politování vlády Spojených států nad nemilým incidentem ve Štěchovicích a nad nedorozuměními, která by z něho mohla vzniknouti.*“²⁸⁴ Velvyslanec dále prohlásil, že akce byla podniknuta „*bez vědomí nebo svolení vlády Spojených států.*“²⁸⁵ Na závěr se také zmínil o tom, že Američané hledali tajné dokumenty, zakopané nacisty. Ovšem jejich obsah předem neznali. Po jejich důkladné prohlídce ale bylo zjištěno, že nález obsahuje oficiální dokumenty říšského protektora v Čechách a na Moravě a úřední a osobní listinný materiál prezidenta E. Beneše. Velvyslanec dále přislíbil, že vojenské úřady USA již vydaly instrukce, aby byly dokumenty československému prezidentovi okamžitě navraceny.²⁸⁶ K tomu nakonec došlo dne 2. března 1946, kdy byly Američany všechny odcizené dokumenty dovezeny na Pražský hrad a odevzdány kanceláři prezidenta republiky.²⁸⁷

Události se pochopitelně snažili co nejvíce využít komunisté, kteří měli nyní dokonalou šanci ukázat Američany v tom nejhorším možném světle. Dne 9. března 1946 byl mimo jiné v Rudém právu otištěn článek, ve kterém komunistický poslanec Václav David obvinil Spojené státy, že na Pražský hrad vrátily úplně jiný materiál, než ten, který byl ze Štěchovic původně odvezen.²⁸⁸ Americké velvyslanectví sice výrok komunistického poslance dne 11. března 1946 oficiálně odmítlo a žádalo, aby „*bylo zjištěno, zda-li poslanec David je s to podati důkaz pro svá tvrzení a upozorňuje, že*

²⁸⁰ Tamtéž, inv. č. 28.135/II-4/46.

²⁸¹ Tamtéž.

²⁸² Tamtéž, inv. č. 32.083-II-46.

²⁸³ Tamtéž.

²⁸⁴ Svobodné slovo, 24. 2. 1946.

²⁸⁵ Rudé právo, 24. 2. 1946.

²⁸⁶ Tamtéž.

²⁸⁷ Svobodné slovo, 3. 3. 1946.

²⁸⁸ Rudé právo, 9. 3. 1946.

v případě nedostatku takového důkazu by bylo na místě vyslovení omluvy.²⁸⁹ Zároveň je nutno dodat, že dodnes není zcela vyjasněno, co Američané v Štěchovicích našli, nebo zda skutečně vrátili to, co odvezli.²⁹⁰ Jisté ale je, že celá událost Spojeným státům výrazně uškodila.

Přesně tři dny po navrácení materiálů ze Štěchovic pronesl W. Churchill svůj slavný projev ve Fultonu ve státě Missouri v USA. Výsledek jeho řeči ještě více poškodil již tak zhoršující se vztahy mezi Západem a Moskvou, což pro Československo nevěstilo nic dobrého. Bývalý britský ministerský předseda dokonce otevřeně vyzval Spojené státy a Velkou Británii k tomu, aby utvořily spojeneckou alianci, která měla čelit „*náporu sovětského imperialismu a nebezpečí komunismu*.“²⁹¹

V tu dobu se však již celá země plně připravovalo na první poválečné volby. Komunisté své volební přípravy odstartovali dne 28. března 1946, kdy začal osmý sjezd jejich strany.²⁹² Největší pozornost byla celkem očekávaně věnována řeči K. Gottwalda. V té se komunistický předák hned z úvodu zmínil o Rudé armádě, která nesla „*hlavní vojenskou tíži války proti hitlerovskému Německu*.“²⁹³ Dále poděkoval J. V. Stalinovi za obnovení národní samostatnosti Československa a neopomenul odsoudit mravní úpadek dříve vládnoucí vrstvy finanční, průmyslové a agrární velkoburžoazie, jenž „*pro sebe uzurpovala právo mluvit jménem národa a státu, tento národ a stát v osudových chvílích zradila a obětovala svým třídním, kořistnickým zájmům*.“²⁹⁴ V průběhu sjezdu K. Gottwald také hrdě prohlásil, že členská základna KSČ úspěšně překročila hranici jednoho milionu.²⁹⁵

Za tímto výrazným úspěchem stál mimo jiné i komunistický volební program. Ten totiž oslovoval téměř všechny vrstvy společnosti a zároveň vyzýval každého, kdo má na mysli blaho národa a republiky a šťastnou budoucnost svých nejbližších, aby odevzdal svůj hlas KSČ.²⁹⁶ Ve prospěch komunistů přispívala také skutečnost, že disponovali v rámci předvolební kampaně poměrně dosti privilegovaným postavením. V jejich rukou se nacházelo ministerstvo vnitra, aparát propagandy a několik ekonomických

²⁸⁹ AMZV, Praha, f. Teritoriální odbory obyčejné 1945-1959, USA, kart. 24, inv. č. 789.

²⁹⁰ P. PROKŠ, Československo a Západ, s. 120.

²⁹¹ AMZV, Praha, f. Politické zprávy 1918-1977, kart. Zprávy ZÚ Washington 1945-1946, inv. č. 3170/46.

²⁹² Rudé právo, 29. 3. 1946.

²⁹³ Rudé právo, 30. 3. 1946.

²⁹⁴ Tamtéž.

²⁹⁵ Rudé právo, 31. 3. 1946.

²⁹⁶ Rudé právo, 12. 5. 1946.

ministerstev, čímž na voliče mohli vykonávat značný nátlak. Vyjma toho měla KSČ k dispozici i rozhlas, několik deníků a vysoké finanční prostředky.²⁹⁷

Avšak těmto věcem L. A. Steinhardt nepřikládal příliš velkou váhu. Přibližně dva týdny před volbami informoval Washington, že v nově zvoleném ústavodárném shromáždění obdrží umírněné politické strany 171 mandátů, zatímco radikálové, kam řadil i sociální demokraty, získají pouhých 129 mandátů.²⁹⁸ Americký velvyslanec dokonce očekával, že komunisté ztratí důležitá ministerstva vnitra a obrany.²⁹⁹

O to více byl poté výsledky voleb zaskočen. Komunistům se totiž podařilo dosáhnout úctyhodného výsledku. Hlas jejich straně odevzdalo přes 2.205.000 voličů z celkových asi sedmi milionů. KSČ se umístila na první příčce v Praze, Čechách a na Moravě. V rámci českých zemí nezvítězila pouze v jednom volebním kraji. Na Slovensku skončila z celkových čtyř politických stran na druhém místě.³⁰⁰

Bylo zřejmé, že demokratické strany utrpěly výraznou porážku. To si uvědomoval i L. A. Steinhardt, který po zveřejnění volebních výsledků do Washingtonu psal, že první poválečné volby proběhly poklidně a bez větších incidentů.³⁰¹ Zároveň také dodal, že KSČ nedosáhla svého cíle získat většinu v novém ústavodárném shromáždění, a to navzdory obrovského počtu hlasů, které obdržela. Dokonce i s podporou sociálních demokratů budou komunisté zaujímat pouze těsnou nad poloviční většinu mandátů. Ta by mohla být navíc dle amerického velvyslance neustále narušována absencí či přeběhlictvím jednotlivých sociálně demokratických poslanců, kteří tak budou představovat určitou rovnováhu moci.³⁰²

Volby v Československu velmi pečlivě sledoval také americký tisk. Většina deníků se shodla především na tom, že volební klání proběhlo poklidně, spravedlivě a s naprostou volností projevu.³⁰³ Avšak tak značný úspěch československých komunistů nikdo neočekával. Např. periodikum /New York Times/ na svých stránkách dne 2. června 1946 dokonce uvedlo, že „*výsledek nedělních voleb, z nichž komunisté, s podporou svých spojenců sociálních demokratů, vyšli jako nejsilnější strana v Československu a budou mít většinu v novém Národním shromáždění, je úspěchem sovětského Ruska.*“³⁰⁴

²⁹⁷ H. RIPKA, Únorová tragédie, s. 58.

²⁹⁸ W. ULLMANN, The United States, s. 51.

²⁹⁹ I. LUKEŠ, Československo, s. 181.

³⁰⁰ Rudé právo, 28. 5. 1946.

³⁰¹ FRUS, 1946, Eastern Europe, The Soviet Union, Volume VI, s. 199.

³⁰² Tamtéž.

³⁰³ AMZV, Praha, f. Politické zprávy 1918-1977, kart. Zprávy ZÚ Washington 1945-1946, inv. č. 5765/46.

³⁰⁴ Tamtéž, inv. č. 6062/46.

I přes úspěch, kterého komunisté v květnových volbách dosáhli, považovaly Spojené státy Československo stále za poměrně významnou a privilegovanou evropskou zemi, a to hlavně z pohledu hospodářského. Tato situace se ale výrazně změnila s příchodem září 1946, kdy se americký ministr zahraničí J. F. Byrnes rozhodl zastavit veškerou hospodářskou pomoc Československu.³⁰⁵

Hlavní příčinou tohoto kroku ze strany Spojených států se stalo chování československé delegace na pařížské mírové konferenci,³⁰⁶ jenž tleskala projevu náměstka sovětského ministra zahraničních věcí Andreje J. Vyšinského, který prohlásil, že USA usilují o hospodářské zotročení evropských států.³⁰⁷ S ohledem na tuto událost se Spojené státy rozhodly dne 13. září 1946 Československu znemožnit veškeré další nákupy z amerických válečných přebytků.³⁰⁸ Československu se tak podařilo z původně padesátimilionového úvěru získat pouze sumu okolo deseti milionu dolarů. Vyjma toho nařídili představitelé USA dne 16. října 1946 Export Import bance přerušit vyjednávání s československou stranou o poskytnutí nové půjčky v hodnotě padesáti milionů dolarů.³⁰⁹ J. F. Byrnes to později zdůvodnil tím, že „*Spojené státy by neměly poskytnout úvěr státům, jež se domnívají, že Amerika se je pokouší zotročit.*“³¹⁰

Je velmi pravděpodobné, že rozhodnutí J. F. Byrnes bylo z velké části ovlivněno zhoršujícími se americko-sovětskými vztahy. Americký ministr zahraničí se totiž v této době obával zhroucení západní Evropy a její bezbrannosti vůči Sovětskému svazu. Proto chtěl počínaje rokem 1946 změnit zahraničněpolitické priority Spojených států. Dle jeho názoru tak měly USA učinit „*vše pro podporu našich přátel v západní Evropě a v Itálii, a poskytnout jim vojenské přebytky a další prostředky místo toho, abychom pokračovali v materiální pomoci těm zemím východní Evropy, které se dnes zapojují do kampaně očerňující Spojené státy a překrucující jejich politiku.*“³¹¹

Československo však bylo první zemí, které se tento obrat v zahraniční politice Spojených států dotkl, čemuž ještě více nahrával fakt, že k jeho poválečné obnově došlo ve srovnání s ostatními státy poměrně rychle.³¹² To dokládá také skutečnost, že po

³⁰⁵ J. FAURE, *Americký přítel*, s. 69.

³⁰⁶ Mírová konference v Paříži proběhla mezi dny 29. července až 15. října 1946. Jejím hlavním cílem bylo projednání mírových smluv s bývalými satelity nacistického Německa, a to s Bulharskem, Finskem, Itálií, Rumunskem a Maďarskem.

³⁰⁷ P. PROKŠ, *Československo a Západ*, s. 160.

³⁰⁸ AMZV, Praha, f. Teritoriální odbory obyčejné 1945-1959, USA, kart. 37, inv. č. 239918/IV-3/47.

³⁰⁹ Tamtéž, f. Politické zprávy 1918-1977, kart. Zprávy ZÚ Washington 1945-1946, inv. č. 143/47.

³¹⁰ Tamtéž.

³¹¹ J. FAURE, *Americký přítel*, s. 70.

³¹² Tamtéž.

uzavření dohody se Spojenými státy podepsali českoslovenští představitelé smlouvu také s Rumunskem,³¹³ v rámci níž mu poskytl část amerických válečných přebytků v hodnotě deseti milionů dolarů.³¹⁴ K tomu J. F. Byrnes pouze dodal, že „*pokud je Československo v takto dobré finanční situaci, jsou Spojené státy oprávněny dohodu s ním přerušit.*“³¹⁵

Z výše zmíněných událostí celkem jasně vyplývá, že se Československo Západu pozvolnými kroky neustále vzdalovalo. Avšak velkou měrou k tomu přispěla mimo jiné i napjatá situace na mezinárodní scéně, kde vztahy mezi Spojenými státy a Sovětským svazem postupně nabývaly až konfrontační povahy. Především z tohoto důvodu se v amerických vládních kruzích začal prosazovat názor, na jehož základě by měly Spojené státy začít pozvolna upouštět od všemožné podpory východoevropských zemí, které se nyní nacházely více či méně v sovětské vlivové sféře. To byl také případ Československa, které tuto změnu v rámci americké zahraniční politiky pocítilo velice brzy. Ovšem jak naznačí text kapitoly následující, nastalý trend v podobně zhoršujících se československo-amerických vztahů bude pokračovat i nadále.

3.4 Československo a Marshallův plán

Projev, v němž se dne 5. června 1947 americký ministr zahraničí G. C. Marshall zmínil o hospodářské pomoci válkou zdevastované Evropě, vzbudil mezi evropskou veřejností zaslouženou pozornost.³¹⁶

To se týkalo také Československa, kde byl americký plán přijat s velkou radostí. Především ekonomické kruhy si totiž uvědomovaly, nakolik by byla hospodářská pomoc ze strany USA žádoucí pro stát, jehož ekonomický rozvoj závisí především na zahraničním obchodu. Navíc mezi československou veřejností převládal názor, podle něhož by mohlo dojít prostřednictvím Marshallova plánu k určitému sblížení a zlepšení vzájemných vztahů mezi Západem a Východem, což by pomohlo také Československu, které se stále nacházelo na pomezí obou nově tvořících se bloků.³¹⁷

Dokonce i českoslovenští komunisté, třebaže byli zprvu velmi rezervovaní, neměli vůči americkému návrhu závažnější výhrady. Avšak jejich politická linie, kterou

³¹³ K podpisu československo-rumunské smlouvy o transferu amerických vojenských přebytků došlo dne 14. září 1946.

³¹⁴ AMZV, Praha, f. Teritoriální odbory obyčejné 1945-1959, USA, kart. 8, inv. č. 1395/46.

³¹⁵ The Times, 23. 10. 1946.

³¹⁶ K. KRÁTKÝ, Marshallův plán, s. 355.

³¹⁷ H. RIPKA, Únorová tragédie, s. 65.

důsledně zastávali, jim nedovolovala veřejně podporovat podnět, který vzešel z „kapitalistického prostředí“. Ve svém nitru však byli velmi podobného názoru jako většina ostatních politiků v zemi.³¹⁸ Charakteristicky pocity svých spolustraníků vyjádřil jeden z vysokých představitelů KSČ, když H. Ripkovi sdělil: „*Nejsme dvakrát rádi, že nám pomoc přichází zase z Ameriky. Víme, že vy národní socialisté toho využijete, abyste pěli chválu na demokracii, jako jste to dělali, když přišla UNRRA, ale co se dá dělat. Důležité je mít dolary.*“³¹⁹ Komunisté tak v tomto případě dokázali odložit stranou svou ideologii a upřednostnit ji před hospodářskými potřebami státu.

Ze strany Spojených států šlo o nezávaznou nabídku hospodářské pomoci všem evropským zemím, včetně Sovětského svazu. Jako jedinou podmínku si Američané kladli to, aby se všechny evropské státy společně dohodly na tom, co potřebují, a následně vyhotovily seznam svých potřeb a požadavků. Představitelé USA měli posléze rozhodnout o způsobu a formě plánované pomoci.³²⁰

Iniciativy se ihned chopila Francie a Velká Británie. Po předešlých vyjednáváních s americkou vládou se dne 17. a 18. června 1947 v Paříži sešel francouzský ministr zahraničí Georges Bidault a jeho britský protějšek E. Bevin. Názory britské se od názorů francouzských nijak zásadně nelišily a oba ministři se shodli, že „*je nutno jednat rychle tak, aby plán hospodářské pomoci mohl být předložen ještě v září vládě USA.*“³²¹ Francouzští a britští představitelé si však uvědomovali, že nabídka G. C. Marshalla se oficiálně vztahovala na všechny evropské země. Proto bylo z pařížské schůzky následně zasláno pozvání také Sovětskému svazu, aby se rovněž zúčastnil projednávání této problematiky. Sověti britsko-francouzské pozvání přijali a navrhli, že by se další vyjednávání mohlo uskutečnit opět v Paříži počínaje dnem 27. června 1947. Francouzi a Britové souhlasili.³²²

Ovšem průběh pařížského setkání byl téměř po celou dobu svého konání charakteristický rozdílnými stanovisky ministra zahraničí V. Molotova na jedné straně a ministrů G. Bidaulta a E. Bevina na straně druhé. Francouzi navrhovali, aby došlo k vytvoření jakéhosi řídicího výboru složeného z představitelů Francie, Velké Británie a Sovětského svazu, jehož úkolem by bylo shromáždit podklady o potřebách a zdrojích všech zájemců o americkou podporu. Na základně opatřených údajů by poté došlo

³¹⁸ Tamtéž.

³¹⁹ Tamtéž.

³²⁰ Václav VEBER, *Osudové únorové dny*, Praha 2008, s. 83.

³²¹ AMZV, Praha, f. Teritoriální odbory obyčejné 1945-1959, USA, kart. 22, inv. č. 375/dův/47.

³²² Zdeněk VESELÝ, *Marshallův plán a Československo*, Praha 1987, s. 10-12.

k vypracování celkového programu hospodářské pomoci, vyjma Španělska, pro všechny ostatní evropské státy, včetně Německa, s čímž souhlasili i Britové. V. Molotov byl ale zásadně proti tomuto návrhu, neboť požadoval, aby Spojené státy poskytly pouze úvěry a dodávky zboží na základě bilaterálních vztahů s každým účastníkem zvlášť. Dle Sovětů by totiž francouzský projekt podstatně narušoval suverenitu jednotlivých států, jenž by si měly samy určit vlastní požadavky a odděleně požádat americké představitele o příslušnou hospodářskou pomoc. Sovětský ministr zahraničí také předložil vlastní návrh, podle kterého by se Marshallův plán vztahoval pouze na země postižené německou rozpínavostí s vyloučením Německa.³²³

Zasedání konference bylo ukončeno dne 2. července 1947, když V. Molotov přerušil veškerá jednání a obvinil Francii a Velkou Británii, že *„jejich politika je hegemonická a že chystají pro malé státy hospodářské direktivy, které buď budou splněny, anebo americká pomoc nebude poskytnuta.“*³²⁴ Oba státy dle jeho slov usilovaly o dominantní postavení v chystané organizaci, čímž by se evropské země ocitly pod jejich kontrolou a ztratily *„svou dřívější hospodářskou a národní nezávislost, aby vyhověly přáním jistých velmocí.“*³²⁵ Na závěr sovětský ministr prohlásil, že *„sovětská vláda je toho názoru, že není v zájmu evropských zemí, aby Spojené státy hrály rozhodující úlohu v hospodářské rekonstrukci evropských zemí, není to slučitelné se suverenitou těchto zemí.“*³²⁶ Ministr G. Bidault na to reagoval pouze slovy, že rozhodnutí Sovětského svazu může mít za následek rozdělení Evropy na dvě skupiny mocností a dodal, že *„Francie odmítá slavnostně zodpovědnost za následky, které může mítí rozhodnutí, jemuž chtěl stůj co stůj zabrániti.“*³²⁷

G. Bidault a E. Bevin posléze vyslovili své velké politování nad odmítavým postojem V. Molotova a rozhodli se, že budou v realizaci plánu i nadále pokračovat. Na den 12. července 1947 se proto rozhodli uspořádat ve francouzském hlavním městě další konferenci a pozvánku na ni odeslali celkem dvaceti dvěma zemím, mezi nimiž nechyběly ani východoevropské státy, včetně Sovětského svazu.³²⁸

³²³ P. PROKŠ, Československo a Západ, s. 187-188.

³²⁴ AMZV, Praha, f. Teritoriální odbory obyčejné 1945-1959, USA, kart. 22, inv. č. 375/dův/47.

³²⁵ Tamtéž.

³²⁶ Tamtéž.

³²⁷ Tamtéž.

³²⁸ V. VEBER, Osudové únorové dny, s. 84.

Jelikož byla hospodářská pomoc pro většinu válkou postižených zemí v Evropě velmi potřebná, hlavním úkolem pro všechny nyní bylo získat co nejrychleji konkrétnější informace o tom, jak bude uskutečňována v praxi.³²⁹

To platilo i pro diplomacii československou. Již dne 19. června 1947 se na téma Marshallova plánu oficiálně vyjádřil ministr zahraničí J. Masaryk, když vyhověl požadavku Moskvy, která chtěla znát jeho postoj. Třebaže zatím neměl k dispozici téměř žádné informace, byl si jistý tím, že československé stanovisko „*bude záviset zaprvé na tom, zda Marshallův plán je určován hledisky čistě hospodářskými, a to nejen formálně, nýbrž i fakticky, a zadruhé na stanovisku, které k němu zaujmou naši spojenci.*“³³⁰

Podrobněji se československá vláda nabídkou G. C. Marshalla zabývala na tajné schůzi, která se konala dne 24. června 1947. Ministra J. Masaryka zde zastupoval státní tajemník V. Clementis. Ten byl v tu dobu již pravděpodobně informován o stanovisku sovětské vlády, které měl V. Molotov zaujmout na konferenci v Paříži.³³¹ V průběhu vládního jednání V. Clementis uvedl, že se „*sovětská vláda domnívá, že by bylo dobře, kdyby se Československo připravilo tak, aby mohlo přijíti s iniciativou, jak si pomoc představuje, obdobně tak, jak to činí vláda holandská a belgická.*“³³² Zároveň doporučoval, aby si Československo jako jedinou podmínku stanovilo zásadu, že „*se v úvěrové politice Spojených států nebude diskriminovat.*“³³³ Na závěr schůze byla mimo jiné ustanovena ministerská komise,³³⁴ která měla za úkol sledovat další vývoj a po dohodě s ministrem zahraničních věcí připravit s „*urychlením veškerý materiál a příslušné návrhy tak, aby Československo mohlo v případě potřeby včas zaujmouti meritorní stanovisko ke všem otázkám, souvisejícím s nabídkou a jejím případným uskutečněním.*“³³⁵

Tato komise zasedala za předsednictví J. Masaryka dne 30. června 1947 a jednotně uvítala příležitost podílet se na hospodářské kooperaci se Spojenými státy, která by dle ní podstatně zrychlila hospodářský rozvoj nejen Československa, ale i celé Evropy.³³⁶ Z tohoto důvodu československé vládě posléze doporučila uvědomit

³²⁹ K. KRÁTKÝ, Marshallův plán, s. 355.

³³⁰ Rudolf JIČÍN – Karel KAPLAN - Karel KRÁTKÝ - Jaroslav ŠILAR (edd.), Československo a Marshallův plán. Sborník dokumentů, Praha 1992, s. 12.

³³¹ Tamtéž, s. 13.

³³² Tamtéž, s. 14.

³³³ Tamtéž, s. 15.

³³⁴ Členy této komise byl ministr financí Jaromír Dolanský, ministr zahraničního obchodu H. Ripka, ministr zdravotnictví Adolf Procházka, ministr dopravy Ivan Pietor, náměstek předsedy vlády Z. Fierlinger a státní tajemník V. Clementis.

³³⁵ R. JIČÍN - K. KAPLAN - K. KRÁTKÝ - J. ŠILAR (edd.), Československo, s. 16.

³³⁶ P. PROKŠ, Československo a Západ, s. 185.

představitelů vlád sovětské, britské a francouzské, že je ochotna „*plně spolupracovat na vytvoření předpokladů pro poskytnutí americké pomoci a předložit ve vhodný okamžik československé návrhy.*“³³⁷ Československá vláda souhlasila a dne 1. července 1947 předalo ministerstvo zahraničních věcí oficiální nóty diplomatickým zástupcům Sovětského svazu, Velké Británie a Francie.³³⁸

Ovšem stalo se tak pouhý jeden den před odjezdem V. Molotova z pařížské konference, což situaci Československa poněkud zhoršovalo. Českoslovenští představitelé si to uvědomovali, ale i přes tuto skutečnost pokračovali ve vyjednávání, neboť si nepřáli zcela zpřetrhat hospodářské vazby se Západem. Vždyť jen v roce 1946 bylo 81,5 % československého vývozu směřováno na západní trhy.³³⁹ Avšak v rámci linie politické se země stále více uchylovala do náruče Sovětského svazu.

Zcela výstižně popsal neblahou situaci československé diplomacie dne 4. července 1947 při schůzi zahraničního výboru ústavodárného shromáždění národně socialistický ministr školství Jan Stránský, když pravil, že „*vláda má dnes velmi těžký úkol a pan zahraniční ministr ještě těžší, udržet linii československé zahraniční politiky po politické stránce po boku Sovětského svazu a zároveň se snažit, abychom se hospodářsky docela neodřízli od Západu.*“³⁴⁰

Nicméně na zasedání vlády dne 4. července 1947 navrhl ministr J. Masaryk přijetí pozvání na pařížskou konferenci.³⁴¹ Jako hlavní důvod uvedl americké úvěry, které země velmi potřebuje, aby se hospodářsky co nejrychleji zotavila. Zároveň také podotkl, že „*nepřijmeme žádné podmínky neslučitelné s naší politickou a ekonomickou nezávislostí.*“³⁴² Na závěr vládního jednání připomněl, že se pařížské konference chystá zúčastnit i Polsko a navrhl, aby československou delegaci prozatím vedl velvyslanec v Paříži Jindřich Nosek. Do debaty se posléze vložil i předseda vlády K. Gottwald, když se ministra zahraničních věcí neopomenul zeptat, zná-li „*názor vlády Sovětského svazu na naši účast na pařížské konferenci.*“³⁴³ J. Masaryk odpověděl, že „*v nepřítomnosti velvyslance informoval sovětského chargé d'affaires Bodrova. Bodrov uvážil důvody,*

³³⁷ R. JIČÍN - K. KAPLAN - K. KRÁTKÝ - J. ŠILAR (edd.), Československo, s. 22.

³³⁸ Tuto nótu obdržel britský velvyslanec P. Nichols, francouzský velvyslanec Maurice Dejean a sovětský chargé d'affaires Michail F. Bodrov.

³³⁹ V. VEBER, Osudové únorové dny, s. 87.

³⁴⁰ R. JIČÍN - K. KAPLAN - K. KRÁTKÝ - J. ŠILAR (edd.), Československo, s. 30.

³⁴¹ Oficiální pozvánku na pařížskou konferenci o Marshallově plánu, která byla naplánována na den 12. července 1947, obdržela československá vláda rovněž dne 4. července 1947.

³⁴² H. RIPKA, Únorová tragédie, s. 67.

³⁴³ Tamtéž.

*kteřé nás vedly k přijetí americké nabídky, a neměl námitky.*³⁴⁴ Masarykův návrh byl následně bez větších potíží jednomyslně přijat.

Avšak ani sovětské vedení nebylo do této doby plně rozhodnuto, zda se má o Marshallovu nabídku oficiálně ucházet. Zásadní zlom nastal až dne 5. července 1947, kdy obdržel K. Gottwald spolu s dalšími vůdci komunistických stran východoevropských států tajné instrukce ze Sovětského svazu, v nichž se uvádělo, že *„by bylo lepší účast na poradě neodmítat, ale poslat tam své delegace s tím, aby přímo na poradě ukázaly nepřijatelnost anglo-francouzského plánu a aby nepřipustily jednomyslné přijetí tohoto plánu a poté poradě opustily a odvedly s sebou co nejvíce delegátů z dalších zemí.*“³⁴⁵

Dne 7. července 1947 se opět sešlo předsednictvo vlády, aby projednalo další postup ohledně Marshallova plánu a jeho mezinárodních souvislostí. Nejprve se na program jednání dostala otázka složení delegace, která měla dne 8. července 1947 krátce navštívit Moskvu.³⁴⁶ Ministr zahraničního obchodu H. Ripka totiž nenadále onemocněl a musel být někým nahrazen. J. Masaryk proto navrhl, aby se stal namísto něj členem delegace národně socialistický ministr spravedlnosti P. Drtina.³⁴⁷ Poté následovala jednání o francouzsko-britském pozvání na pařížskou konferenci. J. Masaryk vyslovil názor, že *„za dané situace by bylo chybou nepřijmout pozvání do Paříže.*“³⁴⁸ Dále prohlásil, že *„je pro obeslání pařížské konference, aby Československo získalo hospodářskou pomoc, třebaže mu je jasné, že to bude na dohlednou dobu znamenat hospodářskou závislost.*“³⁴⁹ Zároveň také uvedl, že považuje za přirozené, že *„Československo si učiní výhrady v případě, že by se pomoc měla dotknout základních zájmů státu a jeho hospodářství.*“³⁵⁰ Ovšem všichni nezastávali stejný názor jako ministr zahraničních věcí. Např. náměstek předsedy vlády Z. Fierlinger prohlásil, že plán je zřejmě namířen proti Sovětskému svazu. V. Clementis zase nadhodil, že *„očekávat od Marshallova podnětu efektivní pomoc by bylo iluzí.*“³⁵¹ Předsednictvo vlády však nakonec jednomyslně přijalo pozvání do Paříže a pověřilo velvyslance J. Noska, aby se

³⁴⁴ Tamtéž.

³⁴⁵ R. JIČÍN - K. KAPLAN - K. KRÁTKÝ - J. ŠILAR (edd.), Československo, s. 38.

³⁴⁶ Dne 10. června 1947 bylo prostřednictvím návrhu ministra zahraničního obchodu H. Ripky chváleno, že na základě pozvání Sovětského svazu bude do Moskvy vyslána československá delegace k rozhovorům o nové československo-sovětské obchodní smlouvě. Na schůzi vlády, která se konala dne 4. července 1947, bylo posléze dohodnuto, aby do Moskvy odcestoval také ministr zahraničních věcí J. Masaryk a předseda vlády K. Gottwald a projednali zde mimo jiné i aktuální otázky mezinárodní politiky.

³⁴⁷ K. KRÁTKÝ, Marshallův plán, s. 362.

³⁴⁸ R. JIČÍN - K. KAPLAN - K. KRÁTKÝ - J. ŠILAR (edd.), Československo, s. 42.

³⁴⁹ Tamtéž.

³⁵⁰ Tamtéž.

³⁵¹ Tamtéž, s. 43.

jí zúčastnil.³⁵² Navíc se rozhodlo tuto zprávu zveřejnit již téhož dne, tedy ještě před plánovanou návštěvou vládní delegace v Moskvě, což si přál hlavně J. Masaryk.

Dne 7. července 1947 tedy československý ministr zahraničních věcí oficiálně informoval francouzského velvyslance M. Dejeana a britského velvyslance P. Nicholse, že „*předsednictvo vlády československé rozhodlo, aby Československo se zúčastnilo této konference, a to svým velvyslance v Paříži dr. Jindřichem Noskem. O dalším svém postupu rozhodne československá vláda, jakmile se jí od jejího delegáta dostane bližších informací o podstatě Marshallova námětu, jakož i o programu, který má být vypracován jako předpoklad pro uskutečnění americké hospodářské pomoci.*“³⁵³

Zpráva o účasti Československa na pařížské konferenci ve světě vzbudila nevídaný rozruch a celá událost se dostala na přední stránky hlavně amerického tisku, kde se např. psalo, že „*Moskva není tak strohá, jak se zdá být.*“³⁵⁴ V některých novinách se mohl čtenář také dočíst, že Československo „*není takovým otrokem, jak propaganda tvrdila.*“³⁵⁵ Ovšem objevily se i opatrnější názory jako třeba na stránkách /New York Times/, které tvrdilo, že „*Československo chce být v Paříži jen pozorovatelem.*“³⁵⁶ Některé americké a francouzské deníky dokonce varovaly, že pozitivní stanovisko ze strany Československa může být kdykoliv změněno, neboť bylo zveřejněno ještě před plánovanou cestou ministrů do Moskvy.³⁵⁷

Dne 8. července 1947 ale Moskva opět otočila, když sovětská vláda odeslala K. Gottwaldovi telegram, že nejnovější zprávy o charakteru pařížské konference, které obdržela, ukázaly dvě nové okolnosti. „*Za první, iniciátoři porady, Angličané a Francouzi, nehodlají dělat ve svém plánu obnovy Evropy žádné změny bez přihlídnutí k zájmům suverenity a ekonomické samostatnosti malých zemí. Za druhé, pod podmínkou vypracování plánu na obnovu Evropy chtějí iniciátoři porady ve skutečnosti vytvořit západní blok, do něhož by bylo začleněno i západní Německo.*“³⁵⁸ Z tohoto důvodu se nakonec Sověti rozhodli telegram ze dne 5. července 1947 zrušit a navrhli „*účast na poradě odmítnout, tj. neposílat na poradu delegace. Důvody odmítnutí může každá země uvést podle vlastního uvážení.*“³⁵⁹

³⁵² P. PROKŠ, Československo a Západ, s. 191.

³⁵³ R. JIČÍN - K. KAPLAN - K. KRÁTKÝ - J. ŠILAR (edd.), Československo, s. 50.

³⁵⁴ AMZV, Praha, f. Teritoriální odbory obyčejné 1945-1959, USA, kart. 22, inv. č. 2255/B/47.

³⁵⁵ Tamtéž.

³⁵⁶ Tamtéž.

³⁵⁷ Tamtéž, inv. č. 2256/B/47.

³⁵⁸ R. JIČÍN - K. KAPLAN - K. KRÁTKÝ - J. ŠILAR (edd.), Československo, s. 51.

³⁵⁹ Tamtéž.

Dne 9. července 1947 do Moskvy dorazila československá vládní delegace ve složení K. Gottwald, J. Masaryk a P. Drtina, který nahradil nemocného H. Ripku.³⁶⁰ Téměř hned poté, co delegace přijela, přijal J. V. Stalin v tajnosti nejdříve K. Gottwalda, který jakmile se o necelou hodinu později znovu sešel s J. Masarykem a P. Drtinou, sdělil jim, že právě hovořil s J. V. Stalinem, jenž se „velmi zlobí, že jsme přijali pozvání k Marshallovu plánu.“³⁶¹ K. Gottwald působil velmi rozrušeným dojmem, což P. Drtinu poněkud znepokojovalo a pravil mu: „*Je sice velice překvapující a nečekané toto jednání a to tím spíše, že všechny vaše sondáže i sondáže pana ministra Masaryka nasvědčovaly něčemu zcela jinému. Nemohu však pochopit, proč se, pane předsedo, tak znepokojujete a proč jste tak rozčilen. Je přece jasné, je-li takové Stalinovo stanovisko a nedá-li se přesvědčit o opaku, budeme z toho musít vyvodit důsledky, budeme se s tím musít vyrovnat a dohodnout se. Ale k tomu je třeba, aby Stalin s námi napřed mluvil, abychom slyšeli jeho důvody, jež ho k takovému příkrému postoji vůči nám vedou, a abychom mu my vyložili, proč jsme se rozhodli pozvání přijmout a proč do Paříže chceme jít. Ale vy přece, pane předsedo, víte, jak klidně, mírně a rozumně o tom probíhala debata ve vládě, já sám jsem na vás působil v kladném rozhodnutí i tím, když jsem řekl, že konec konců vždy můžeme z Paříže z konference odstoupit, ukáže-li se, že by nás naše přítomnost přivedla do konfliktu se sovětskou politikou. Tak jaképak rozčilování.*“³⁶²

Poté obdrželi všichni tři českoslovenští vládní představitelé zprávu, aby se v noci téhož dne přesunuli přímo do Kremlu, kam je ke společnému jednání J. V. Stalin přizval. Jednání se ale pro československou stranu nevyvíjelo příliš nadějně. J. Masaryk sovětskému vůdci namítal, že byl v době vzniku amerického plánu přímo v Paříži, ale „*že naprosto nezpozoroval nic, co by nasvědčovalo tomu, že by Marshall, Bevin i ostatní hlavní spojenečtí činitelé spojovali plán s nějakými protisovětskými tendencemi.*“³⁶³ Znovu zopakoval, že nic takového tam opravdu nezaznělo, a „*proto byl překvapen, když dostal zprávu, že Sovětský svaz svou účast odmítl.*“³⁶⁴ J. V. Stalina se následně pokoušel ujistit, že „*opravdu neměl vůbec nejmenší dojem a podezření, že by to bylo namířeno proti Sovětům.*“³⁶⁵ P. Drtina se snažil československého ministra zahraničí všelijak

³⁶⁰ Původně byl odjezd vládní delegace stanoven na den 8. července 1947. Ovšem kvůli údajným technickým důvodům byl přesunut na den následující.

³⁶¹ Prokop DRTINA, Československo můj osud: kniha života českého demokrata 20. století, II, Praha 1992, s. 329.

³⁶² Tamtéž, s. 331.

³⁶³ Tamtéž, s. 333.

³⁶⁴ Tamtéž, s. 333-334.

³⁶⁵ Tamtéž, s. 334.

podpořit a J. V. Stalinovi sdělil, že „by nám měl ponechat možnost na konferenci zůstat z důvodů hospodářských, neboť životní standard československého obyvatelstva jako státu vysoce průmyslového z převážné většiny závisí na exportu našeho průmyslového zboží.“³⁶⁶ P. Drtina dokonce zašel ještě dále, když výslovně řekl, že „u nás jsou po válce všeobecné sympatie k Sovětskému svazu, že však se obávám, kdyby životní standard v důsledku hospodářských změn a nové zahraniční politické situace poklesl, že by to vyvolalo nespokojenost nejen uvnitř země, ale že by se to obrátilo i proti naší prosovětské spojenecké orientaci a proti Sovětům samotným.“³⁶⁷ Avšak sovětský vůdce byl neústupný a československé delegaci nařídil, aby účast na pařížské konferenci ihned odmítla.³⁶⁸ Z jeho formulace dle P. Drtiny dokonce vyplývalo, že by Sověti „musili naši účast v Paříži pokládat za porušení naší smlouvy se Sovětským svazem a za akci namířenou proti němu.“³⁶⁹

Vláda v Praze reagovala na slova J. V. Stalina téměř okamžitě a dne 10. července 1947 oficiálně informovala francouzského a britského velvyslance, že se Československo pařížské konference nezúčastní, neboť by „za dané situace československá účast byla vykládána jako akt, směřující proti přátelství se Sovětským svazem a ostatními našimi spojenci.“³⁷⁰

Zpráva se okamžitě objevila na hlavních stránkách světových deníků. Někteří američtí komentátoři dokonce porovnávali tuto událost s Mnichovskou zradou a cestu K. Gottwalda a J. Masaryka do Moskvy přirovnávali k cestě Emila Háchy do Berlína v březnu 1939. Řada novin poukazovala také na to, že Československo „zintensivňuje svoje hospodářské styky s východním blokem.“³⁷¹

Spojené státy nebyly změnou československého postoje příliš nadšeny. Velvyslanec L. A. Steinhardt do Washingtonu dne 15. července 1947 psal, že Československo se rozhodlo účast na pařížské konferenci odvolat na nátlak Moskvy, která nyní disponuje několika mocnými nástroji, s jejichž pomocí může ovlivňovat zahraničněpolitické směřování země. Mezi tyto nástroje americký velvyslanec označil především přítomnost Rudé armády, která obklopovala Československo ze všech stran, vyjma hranice s Bavorskem, velmi silnou pozici KSČ na domácí politické scéně, stále se

³⁶⁶ Tamtéž.

³⁶⁷ Tamtéž, s. 334-335.

³⁶⁸ Během schůze J. V. Stalin mimo jiné československé vládní delegaci sdělil, že pozvání na konferenci v Paříži odmítli také Poláci, kteří tam nevyšlou ani svého velvyslance jako pozorovatele.

³⁶⁹ P. DRTINA, Československo, s. 334.

³⁷⁰ AMZV, Praha, f. Teritoriální odbory obyčejné 1945-1959, USA, kart. 22, inv. č. 2274-2291/B/1947.

³⁷¹ Tamtéž, inv. č. 1905/B/47.

zvyšující ekonomickou závislost země na Sovětském svazu a jeho satelitech a převládající pocit československé veřejnosti, která v Sovětech neustále vidí jedinou ochranu proti opětovnému vzkříšení Německa.³⁷²

L. A. Steinhardt také vyjádřil svou obavu nad tím, aby se Moskva nepokusila svůj nátlak vůči Československu neustále zvyšovat, což by mohlo vést až k zastrašení demokratických politiků, kteří „by se tak mohli v důsledku rozdělování světa na Západ a Východ cítit stále více izolovanější a bezmocnější.“³⁷³ Zároveň se také zavázal, že americké velvyslanectví bude pozorně sledovat, zda se Sověti nepokusí uplatnit tyto nástroje moci podobně tak, jak učinili v případě ostatních východoevropských států.³⁷⁴ Prozatím ale hlásil, že se nic takového nekoná. Politickou scénu v Praze charakterizoval jako „klidnou“ a taková dle jeho názoru i zůstane.³⁷⁵

Československo-americké vztahy se nadále výrazným způsobem zhoršovaly. Pražská vláda totiž v této době považovala za svou hlavní prioritu v rámci zahraniční politiky zabezpečení země proti další německé hrozbě, která poněkud vzrostla, jakmile se západní politici rozhodli zahrnout do Marshallova plánu také západoněmeckou ekonomiku. Z tohoto důvodu se českoslovenští vládní představitelé obávali učinit jakýkoliv krok, který by mohl ohrozit spojení jejich země se Sovětským svazem, a to i za cenu rozkolu se Západem. Přitom tím, že Spojené státy neposkytly Československu hospodářskou pomoc, přispívaly k tomu, že ji Praha stále více vyhledávala na Východě, což ve výsledku vedlo k její ještě větší závislosti na Moskvě. Američany také znepokojovalo, že vnitřní vývoj republiky postupně směřoval k totalitní formě vlády sovětského typu. Její zahraniční politika se řídila pokyny sovětského vedení, které nemělo sebemenší důvod k tomu, aby vláda v Praze navazovala kontakty se Spojenými státy a jejich spojenci. Vztahy Československa a Západu tak v souvislosti s Marshallovým plánem utrhly další ránu.

3.5 Spojené státy a únor 1948

Ovšem politická situace v Československu se začátkem léta 1947 rozhodně nedala označit za poklidnou, jak L. A. Steinhardt původně předpokládal. Komunisté se totiž

³⁷² FRUS, 1947, Eastern Europe, The Soviet Union, Volume IV, s. 221-222.

³⁷³ Tamtéž, s. 222.

³⁷⁴ Tamtéž.

³⁷⁵ I. LUKÉŠ, Československo, s. 235.

chystali s konečnou platností završit svůj několikaletý boj o uchvácení absolutní moci v zemi a v cestě za tímto cílem se nezdráhali využít ani nestandardních metod a praktik, které se v některých případech nacházely až za hranou zákona. K. Gottwald nejdříve veřejně ohlásil, že v příštích volbách musí jeho strana získat přinejmenším 51 % hlasů.³⁷⁶ Na jeho slova následně navázal R. Slánský, když řekl naprosto otevřeně, že „*je nutné, aby komunisté získali většinu a definitivně skoncovali s politikou kompromisů s ostatními stranami.*“³⁷⁷ Ze strany KSČ se také započaly množit četné útoky na adresu Spojených států a komunističtí poslanci, kteří dříve podporovali participaci Československa na Marshallově plánu, ho nyní v souladu se sovětskou propagandou veřejně odsuzovali a k tomu prohlašovali, že „*americká nabídka je nepřijatelná, protože ohrožuje naši národní nezávislost.*“³⁷⁸

Komunistům velmi nahrávalo i nevídané sucho, které v létě 1947 postihlo Československo a způsobilo rapidní pokles úrody. Jednalo se o vážný problém a vláda musela celou záležitost co nejrychleji řešit, neboť bylo podstatně ohroženo i zásobování domácího obyvatelstva. Tomu ale z velké části napomohl nákup obilnin ze Sovětského svazu, který Československu nabídl J. V. Stalin. Ze strany sovětského vůdce se tak jednalo v první řadě o náhradu za to, že vládě v Praze nařídil odmítnout tolik potřebnou hospodářskou pomoc od Američanů. Vyjma toho ale musel stát ze svého rozpočtu domácími zemědělci jejich ztráty finančně kompenzovat, k čemuž bylo třeba mimořádné množství finančních prostředků.³⁷⁹ Komunisté proto navrhli nahradit zemědělcům jejich ušlé zisky prostřednictvím zvláštní daně uložené movitým lidem, které Rudé právo označovalo za „*milionáře*“.³⁸⁰ KSČ soudila, že by jich v zemi mohlo být až 35.000³⁸¹ a jejich majetek odhadovala na padesát miliard korun.³⁸² Proto přišli komunističtí poslanci na počátku září 1947 s konkrétním požadavkem zdanit pěti nebo šesti procenty všechen majetek převyšující jeden milion korun.³⁸³ Ovšem ostatní demokratické strany tento výrazný zásah do soukromého vlastnictví odmítly a tudíž ho parlament nemohl schválit.

³⁷⁶ Druhé poválečné parlamentní volby byly v Československu naplánovány na květen 1948.

³⁷⁷ H. RIPKA, Únorová tragédie, s. 101.

³⁷⁸ Tamtéž, s. 73.

³⁷⁹ P. DRTINA, Československo, s. 363.

³⁸⁰ I. LUKÉŠ, Československo, s. 237.

³⁸¹ Komunisté však toto číslo záměrně nadsadili, neboť se ve skutečnosti v Československu v této době nacházelo pouze 12.000 lidí, jejichž majetek převyšoval jeden milion korun. Navíc tento majetek rozhodně nečinil padesát miliard korun, jak KSČ tvrdila, nýbrž pouze polovinu z této sumy.

³⁸² H. RIPKA, Únorová tragédie, s. 102.

³⁸³ Tamtéž.

Propaganda KSČ však reagovala hned vzápětí, když Rudé právo na své titulní straně následující den uvedlo jména všech ministrů, kteří komunistický návrh odmítli podpořit a pranýřovalo je za to, že jsou ochránci těchto „milionářů“.³⁸⁴

Později se ale komunistům přeci jen podařilo dosáhnout v celé věci kýženého úspěchu, když se za necelé dva týdny dohodli se sociálně demokratickými poslanci, že budou společně spolupracovat na uvalení zvláštní daně. Kompromisní variantu prvotního návrhu poté parlament na konci října 1947 skutečně schválil. KSČ tak zaznamenala další vítězství a opět navýšila svůj vliv v zemi.³⁸⁵

Již tak vyhrocenou situaci ještě více destabilizovala událost, která se stala dne 10. září 1947. V tento den byl P. Zenklovi doručen balíček, který se zdál být jeho tajemníkovi velice podezřelý. Rozhodl se tedy raději zavolat policii a ta posléze zjistila, že neobsahoval parfémy, jak bylo uvedeno na obalu, nýbrž třaskaviny. Za několik okamžiků vyšlo najevo, že podobné balíčky s výbušninou obdrželi i J. Masaryk a P. Drtina, přičemž se je jejich personálu rovněž podařilo včas zachytit a zneškodnit.³⁸⁶

Celá akce tak vyvolala zcela pochopitelný rozruch. O to horší však bylo, že ji zřejmě naplánovalo samotné vedení KSČ. Zdálo se totiž evidentní, že pokud by atentáty skončily úspěšně, mohly by komunistů s velkou pravděpodobností posloužit jako záminka ke státnímu převratu, a tudíž i k získání absolutní moci. Proti tomuto tvrzení se ale KSČ ohradila a hned druhý den se její generální tajemník R. Slánský vyjádřil v tom smyslu, že atentát měli „narežirovat“ národní socialisté, a uštěpačně dodal, že „*v případě úspěchu atentátů by nebyli jejich obětí tři ministři, ale jejich tajemníci nebo služebnictvo při otvírání balíčků.*“³⁸⁷ Navíc policejní složky, které byly již téměř plně ovládnuty komunisty, postupovaly až podezřele pomalu a kdykoli se některý z nekomunistických politiků tázal ministra vnitra V. Noska, zda dospělo vyšetřování k nějakému závěru, dostalo se mu jen odpovědi, že „*ani nejpečlivější pátrání zatím nezjistilo sebemenší stopu po pachatelích.*“³⁸⁸ Později se ale generálnímu sekretáři národních socialistů V. Krajínovi přeci jen podařilo nalézt stopu, která vedla přímo do jednoho ze sekretariátů komunistické strany, čímž se nápadně zdlouhavé vyšetřování policie vysvětlilo.³⁸⁹

³⁸⁴ P. DRTINA, Československo, s. 365.

³⁸⁵ I. LUKEŠ, Československo, s. 237.

³⁸⁶ H. RIPKA, Únorová tragédie, s. 103.

³⁸⁷ Tamtéž, s. 104.

³⁸⁸ Tamtéž.

³⁸⁹ Tamtéž.

Situaci pečlivě sledovalo také americké velvyslanectví, které útok na demokratické ministry odsoudilo a informovalo Washington, že je velice pravděpodobné, že za útokem mohli stát komunisté, kteří tyto politiky veřejně kritizovali a označovali za „nepřátelé lidu“.³⁹⁰

Další raná pro demokratický tábor přišla hned vzápětí. Dne 11. září 1947 se P. Drtina z vlastních zdrojů dozvěděl, že vedení KSČ a sociální demokracie uzavřely zvláštní blok dvou socialistických stran, které se zavázaly, že budou společně postupovat v rámci všech aktuálních problémů.³⁹¹ Tento nevídaný čin nepřekvapil pouze ostatní demokratické politiky, nýbrž i samotnou sociální demokracii, která tak byla postavena téměř před hotovou věc. Později se totiž ukázalo, že zmíněný pakt byl tajně připraven prosovětským Z. Fierlingerem a K. Gottwaldem.³⁹²

Dle amerického velvyslanectví byl dosavadním postupem komunistů krajně nespokojen i prezident E. Beneš, který komunistickou akci vůči sociálním demokratům odsoudil a prohlásil, že v žádném případě nebude tolerovat, aby byly „*nekomunistické strany pojídány jedna po druhé tak, jak se tomu dělo v ostatních východoevropských zemí.*“³⁹³ Na adresu KSČ posléze otevřeně řekl, že „*v případě státního puče by komunistům neulehčil cestu tím, že by rezignoval nebo opustil zemi.*“³⁹⁴

Komunistická ofenziva ale pokračovala a nyní se zaměřila na destabilizaci nekomunistického tábora, přičemž hlavním útok byl směřován proti vedení Demokratické strany na Slovensku. Celá akce začala počátkem podzimu 1947, když ministr vnitra V. Nosek přišel se zprávou, že bezpečnostní složky na Slovensku odhalily spiknutí, do kterého byli s největší pravděpodobností zapleteni i čelní představitelé z řad slovenských demokratů. Vzápětí na to prohlásil, že spiklenci měli údajně organizovat vlastní ozbrojené složky zaměřené na podvratnou činnost, politické vraždy a pronacistickou propagandu a Demokratickou stranu navíc veřejně obvinil, že kryje fašisty a jim podobné elementy.³⁹⁵

Následně dne 6. října 1947 vydalo ministerstvo vnitra oficiální oznámení, že policie pozatýkala 380 lidí, z nichž jich bylo až 237 uvaleno do vazby.³⁹⁶ Počet zadržených se ale neustále zvyšoval a komunistické straně se tak podařilo zásadně oslabit

³⁹⁰ FRUS, 1947, Eastern Europe, The Soviet Union, Volume IV, s. 232.

³⁹¹ P. DRTINA, Československo, s. 377.

³⁹² H. RIPKA, Únorová tragédie, s. 104-105.

³⁹³ FRUS, 1947, Eastern Europe, The Soviet Union, Volume IV, s. 231.

³⁹⁴ Tamtéž.

³⁹⁵ I. LUKÉŠ, Československo, s. 241.

³⁹⁶ H. RIPKA, Únorová tragédie, s. 114.

silného protivníka, který v květnových volbách v roce 1946 na Slovensku zvítězil a s velkým předstihem porazil i tamní komunisty.³⁹⁷

L. A. Steinhardt vyhrocenou situaci na československé politické scéně velmi pozorně sledoval a soudil, že „*je nyní zcela jasné, že se komunisté rozhodli využít tajné policie k zavražďování svých politických oponentů, počínaje slovenskými demokraty.*“³⁹⁸ Navíc dle něj KSČ nahrával i zhoršující se zdravotní stav prezidenta E. Beneše, čímž nekomunistické strany ztrácely důležitého spojence.³⁹⁹ Velvyslanec proto Washington informoval, že se K. Gottwald a další komunisté uchýlili k nové taktice, v rámci níž se již nebudou zdráhat využít ani nedemokratických prostředků, pokud tak bude potřeba, aby získali nadpoloviční většinu v příštích volbách.⁴⁰⁰

Ovšem s odstupem času L. A. Steinhardt svůj původní názor poměrně dosti změnil, když tvrdil, že politické napětí na Slovensku se opět uvolňuje a komunistická akce proti Demokratické straně zřejmě nepředznamenává nic, co by se podobalo přípravě k celostátnímu převratu.⁴⁰¹ Učinil tak i přesto, že komunisté veřejnosti prozatím nepředložili žádný relevantní důkaz, který by nějaké spiknutí na Slovensku skutečně potvrzoval. Americký velvyslanec byl totiž pevně přesvědčen, že KSČ nějaký důkaz zcela určitě má, a že ačkoli nemusí být tak rozsáhlý a přesvědčivý, mohl by zákrok vůči slovenským demokratům ospravedlňovat.⁴⁰² Zřejmě se tak stále ještě domníval, že se komunisté nakonec s ostatními demokratickými stranami dohodnou a bude dosaženo určitého kompromisního řešení.

L. A. Steinhardt zajisté tušil, že důkazy o kriminální činnosti politických protivníků je možno vykonstruovat i uměle. To mimo jiné i zažil v rámci svého působení v hlavním městě Sovětského svazu. O to je však více zářející fakt, že se nakonec přiklonil k názoru, dle kterého byl zákrok vůči Demokratické straně nutný, jelikož prý strana potřebovala „vyčistit“.⁴⁰³ Počátkem listopadu 1947 měl proto americký velvyslanec pocit, že se vše vrací do původního stavu. Zároveň soudil, že se KSČ soustřeďuje hlavně na další parlamentní volby a byl si jistý, že rezistence demokratických

³⁹⁷ Je ovšem nutno dodat, že ministr vnitra V. Nosek nikdy nepředložil žádné přesvědčivé důkazy, které by toto „spiknutí“ na Slovensku potvrzovaly. Tudíž lze hovořit o tom, že byla celá akce ze strany komunistů uměle vykonstruována.

³⁹⁸ FRUS, 1947, Eastern Europe, The Soviet Union, Volume IV, s. 234.

³⁹⁹ Zdravotní stav E. Beneše se od roku 1945 neustále zhoršoval, přičemž v červenci 1947 československý prezident prodělal dokonce i záchvat mozkové mrtvice.

⁴⁰⁰ FRUS, 1947, Eastern Europe, The Soviet Union, Volume IV, s. 234.

⁴⁰¹ Tamtéž, s. 235.

⁴⁰² Tamtéž.

⁴⁰³ I. LUKÉŠ, Československo, s. 242.

stran vůči komunistickým intrikám je stále velice pevná. Z tohoto důvodu do Washingtonu celkem optimisticky psal, že politická situace na Slovensku se opět pozvolna uklidňuje. Uznal sice, že komunisté prostřednictvím politické krize na Slovensku získali několik dílčích úspěchů, ale považoval za zcela nepravděpodobné, že by tím nakonec mohli dosáhnout jejich prvotního cíle v podobě úplného převzetí vlády v zemi. Dokonce zašel až tak daleko, když tvrdil, že politická krize na Slovensku bude vyřešena kompromisní dohodou mezi oběma znesvářenými stranami, která bude nakonec „mnohem přijatelnější pro demokraty než pro komunisty.“⁴⁰⁴ To ale L. A. Steinhardt zřejmě netušil, že předsedou Sboru pověřenců⁴⁰⁵ na Slovensku byl Gustáv Husák, který byl zarytým komunistou a zastáncem tvrdého postupu vůči všem demokratickým silám v zemi.

Objevily se ale i zprávy, které dávaly nekomunistickému táboru v zemi alespoň částečnou naději, že se situace v Československu nakonec přeci jen obrátí v jejich prospěch. Mezi dny 13. až 16. listopadu 1947 se v Brně konal sjezd sociální demokracie, jenž si jako nového předsedu zvolil přesvědčeného socialistu Bohumila Laušmana, který ve své funkci nahradil prosovětského Z. Fierlingera. Sociálně demokratičtí poslanci tak patrně tímto rozhodnutím vyjádřili svůj nesouhlas nad tím, aby se jejich strana nechala „pohlit“ komunisty a rozhodli se z jejího vedení Z. Fierlingera odstranit.⁴⁰⁶

To však nerozhodilo pouze KSČ, nýbrž i Sověty. Po skončení brněnského sjezdu totiž H. Ripka podnikl pracovní cestu do Moskvy, kde mu mimo jiné jeden ze sovětských vysokých vládních činitelů během debaty o posledních událostech v Československu tvrdě vytkl, že „soudruh Fierlinger pro nás byl zárukou přátelství vašeho lidu k Sovětskému svazu, jeho porážka naznačuje, že protisovětské tendence české a slovenské reakce nabývají vrchu. To považujeme za nepřijatelné.“⁴⁰⁷

Komunisté však měli další důvod k zamyšlení, jelikož řada voleb studentských samospráv, které se v průběhu listopadu 1947 uskutečnily na vysokých školách v rámci českých zemí, nedopadla vůbec podle jejich představ. S jasnou převahou totiž zvítězili národní socialisté, přičemž KSČ skončila až na třetím místě.⁴⁰⁸ Komunističtí předáci tak

⁴⁰⁴ Tamtéž.

⁴⁰⁵ V roce 1945 byla na Slovensku vytvořena Slovenská národní rada, která fungovala jako jakýsi tamní parlament. V rámci ní v zemi působil také Sbor pověřenců, který byl de facto slovenskou ministerskou radou.

⁴⁰⁶ H. RIPKA, Únorová tragédie, s. 120-122.

⁴⁰⁷ Tamtéž, s. 123.

⁴⁰⁸ Národní socialisté ve studentských volbách získali 37 % hlasů, lidovci 28 %, komunisté 20 %, sociální demokraté 9 % a nezařazení kandidáti 6 %.

byli nemile překvapeni, neboť původně očekávali, že by jim mohla podpora ze strany studentů zajistit rozhodující vítězství v příštích parlamentních volbách.⁴⁰⁹

Vývoj událostí potěšil i prezidenta E. Beneše, který si na Hrad dne 20. listopadu 1947 přizval L. A. Steinhardta. Americký velvyslanec Washington ujistil, že je československý prezident v mnohem lepší fyzické kondici, než původně očekával.⁴¹⁰ E. Beneše prý také velice potěšila Fierlingerova porážka, kterou označil za jedno z největších vítězství demokratického tábora a dodal, že je dle jeho názoru v zemi opět obnovena původní rovnováha sil.⁴¹¹

Za pár dní později se ale americký velvyslanec dopustil poměrně velké chyby, jelikož se ze zdravotních důvodů rozhodl odcestovat zpět do Spojených států a do Československa se vrátil až dne 21. února 1948, čili v době, kdy byl již pouhým tichým pozorovatelem vyhrocených událostí.⁴¹² Z toho lze možno soudit, že L. A. Steinhardt situaci v zemi poměrně dosti podcenil.

Po dobu jeho nepřítomnosti velvyslanectví spravoval chargé d'affaires J. H. Bruins, který byl zřejmě ještě větším optimistou než L. A. Steinhardt. Vůbec totiž nebral v potaz varování některých pesimistů,⁴¹³ kteří ho ke konci roku 1947 upozorňovali, že otázka komunistického převratu v Československu je velmi aktuální, neboť by prý dle nich k němu mohlo dojít v řádu několika týdnů. I z tohoto důvodu měl L. A. Steinhardt pocit, že jeho nepřítomnost v Praze zřejmě nijak neoslabuje zdejší vliv USA, neboť se v zemi na základě zpráv amerického velvyslanectví stejně nic zásadního nedělo.⁴¹⁴

Dne 28. ledna 1948 psal J. H. Bruins do Spojených států, že se komunistická volební kampaň rozběhla v plném proudu, přičemž se soustředí hlavně na význam osvobození Československa Rudou armádou a zveličování sovětských dodávek obilnin do země.⁴¹⁵ Zároveň ale podotkl, že přes 80 % Čechoslováků upřednostňuje demokracii západního stylu před komunismem. Problém byl podle něj pouze v tom, že se většina lidí svůj názor bála otevřeně projevit.⁴¹⁶ Nikdo z pracovníků amerického velvyslanectví tak

⁴⁰⁹ I. LUKÉŠ, Československo, s. 243.

⁴¹⁰ FRUS, 1947, Eastern Europe, The Soviet Union, Volume IV, s. 248.

⁴¹¹ Tamtéž, s. 249.

⁴¹² W. ULLMANN, The United States, s. 140.

⁴¹³ Jedním z těchto zmiňovaných pesimistů byl např. francouzský ministr zahraničí G. Bidault, který v této době Američany varoval, že komunistický puč v Československu je v nejbližší době velmi reálný.

⁴¹⁴ I. LUKÉŠ, Československo, s. 248.

⁴¹⁵ Na počátku prosince 1947 se J. V. Stalin rozhodl zdvojnásobit původně stanovených 200.000 tun obilnin, které měl dle dohody Československu dodat.

⁴¹⁶ FRUS, 1947, Eastern Europe, The Soviet Union, Volume IV, s. 733.

patrně netušil, že komunisté již hledají pouze vhodný okamžik, aby svůj cíl, který si zřejmě stanovili ještě před osvobození Československa v roce 1945, úspěšně dokončili.

Rozhodující spor mezi komunisty a demokraty se rozhořel hned vzápětí. Dne 13. února 1948 se nekomunističtí ministři rozhodli povstat proti záměru ministra vnitra V. Noska vyměnit osm demokraticky smýšlejících vyšších policejních důstojníků a nahradit je přívrženci KSČ. Jakmile se však K. Gottwald usmyslel problém nezařadit na pořad jednání vlády, podalo dvanáct ministrů z nekomunistických stran⁴¹⁷ dne 20. února 1948 demisi. Spoléhali především na to, že komunisté nakonec od svého návrhu na další „bolševizaci“ policejních složek ustoupí, nebo že padne vláda jako celek, čímž by došlo k uspořádání předčasných voleb. Celá akce však byla velice špatně naplánována, jelikož v jejich počínání je nenapodobili ministři za sociální demokracii a bezpartijní J. Masaryk. Dvanáct výše zmíněných ministrů se tak ocitlo v menšině, která se pouze vzdala moci a otevřela tak komunistům cestu ke státnímu převratu.⁴¹⁸

Komunisté svou příležitost nehodlali promarnit a dne 25. února 1948 byl fyzicky vyčerpaný prezident E. Beneš donucen demisi demokratických ministrů přijmout a zároveň požádat K. Gottwalda, aby sestavil vládu novou, ve které již měli přívrženci KSČ jasnou početní převahu.⁴¹⁹

Ovšem je nutno dodat, že E. Beneš tak učinil pod enormním nátlakem. Již od ranních hodin dne 25. února 1948 totiž začali komunističtí agenti obcházet fabriky a úřady a zvali všechny zaměstnance, aby se zúčastnili hromadných manifestací, které se v ten den konaly na Václavském náměstí. Těm, kteří se zúčastnit odmítli, hrozili masivními represáliemi a jinými postihy. V ulicích Prahy se dokonce objevily i komunisty svolané lidové milice, které byly připraveny do dění ihned zasáhnout, pokud by se prezident zdráhal demisi ministrů přijmout.⁴²⁰ E. Beneš tak svým rozhodnutím zřejmě zamezil krveprolití.⁴²¹

Západní svět byl situací v Československu šokován, neboť téměř nikdo takovýto vývoj událostí nepředpokládal. To se dá říci i v případě amerického tisku, který ihned po

⁴¹⁷ Demisi podali pouze ministři za národní socialisty, lidovce a slovenskou Demokratickou stranu.

⁴¹⁸ J. FAURE, *Americký přítel*, s. 81.

⁴¹⁹ Tamtéž, s. 82.

⁴²⁰ H. RIPKA, *Únorová tragédie*, s. 258.

⁴²¹ Dne 19. února 1948 do země v předtuše vládní krize dorazil také V. A. Zorin, sovětský náměstek ministra zahraničních věcí, který byl do podzimu 1947 velvyslancem Sovětského svazu v Československu. Oficiálně byla jeho návštěva v zemi spojována s kontrolou průběhu dodávek obilnin ze Sovětského svazu. Ovšem nikdo z demokratických politiků nepochyboval, že se jednalo o přímou podporu komunistům, kteří se nyní mohli v případě potřeby spolehnout i na zásah ze strany Sovětů, přičemž není zcela vyloučeno, že se mohlo jednat o zásah vojenský.

komunistickém převratu zemi souhrnně označoval za „*satelit, který jest zcela v sovětském vlivu, za železnou oponou.*“⁴²²

Dne 26. února 1948 vydaly vlády Spojených států, Francie a Velké Británie společné prohlášení, kde komunisty řízený puč v Československu razantně odsoudily a označily jej za přímý útok na demokratické zřízení v zemi a zároveň konstatovaly, že „*důsledky těchto událostí budou mít velmi tragický dopad hlavně na československý lid, který již nejednou dokázal uprostřed útrap druhé světové války svou oddanost ve věci svobody.*“⁴²³

Věčně optimistický L. A. Steinhardt si nejdříve nechtěl za žádnou cenu připustit, že se Československo stává totalitním státem podřízeným Moskvě a dne 26. února 1948 Washington stále ujišťoval: „*Československo se od ostatních sovětských satelitů výrazně liší, neboť je založeno na demokratických tradicích, rozsáhlé industrializaci, a i přes extrémní sovětský tlak stále udržuje 80 % svého zahraničního obchodu na Západě.*“⁴²⁴ Jakmile však americký velvyslanec odhalil skutečné záměry komunistů, kteří začali téměř ihned po únorovém převratu likvidovat a pronásledovat veškerou opozici v zemi, pochopil i on, že se Československo již definitivně ubírá zcela jiným směrem, než sám původně očekával.

Vládní krize z února 1948 nepředstavuje významný mezník pouze v rámci československých dějin, nýbrž také při pohledu na poválečný rozvoj ve vztazích Prahy a Washingtonu. Československo se nyní s definitivní platností začlenilo do mocenského bloku východoevropských zemí, který byl pod přímou kontrolou Moskvy. To zásadním způsobem ovlivnilo také přístup americké diplomacie vůči němu. Obě země tak očekávala zcela odlišná budoucnost. Zatímco Spojené státy s jejich spojenci úspěšným způsobem vykročily vstříc stabilnímu hospodářskému růstu a cestě k všeobecné prosperitě, Československo se svým připojením k východnímu bloku této možnosti vzdalo a pozvolna se připravovalo na dlouho trvající období úpadku a celkového zaostávání za progresivním vývojem Západu.

⁴²² AMZV, Praha, f. Politické zprávy 1918-1977, kart. Zprávy ZÚ Washington 1948, inv. č. 333/res/48.

⁴²³ FRUS, 1948, Eastern Europe, The Soviet Union, Volume IV, s. 738.

⁴²⁴ Tamtéž, s. 738-739.

Závěr

Ve své bakalářské práci jsem se věnoval československo-americkým diplomatickým vztahům druhé poloviny 40. let 20. století. Ty byly po celou dobu významným způsobem ovlivňovány vzrůstajícím mezinárodním napětím v podobě rodící se studené války.

Poválečný svět prošel mnoha zásadními změnami. Tou největší patrně bylo nové mocenské uspořádání, ve kterém již nenašly své místo staré evropské velmoci, jako Francie, Itálie a Velká Británie, jelikož byly nově nahrazeny mocnostmi novými. Konkrétněji šlo o Sovětský svaz a Spojené státy. Brzy se totiž ukázalo, že pouze tyto dvě země měly tolik potřebný potenciál a moc na to, aby určovaly další vývoj světového dění. Avšak spojenectví, které je v období druhé světové války těsně pojilo, se po jejím skončení začalo vytrácet. Postupem času navíc přerostlo až v konfrontační politiku a celkové nepřátelství. To byl také jeden z důvodů, proč se nakonec Evropa a potažmo i celý svět začaly rozdělovat na dva nepřátelské bloky, které byly řízeny na jedné straně z Moskvy a na straně druhé z Washingtonu.

Tato skutečnost výrazným způsobem ztěžovala mezinárodní postavení poválečného Československa. To totiž původně předpokládalo, že mezi Východem a Západem dojde alespoň k určitému pochopení či nezákladnější kooperaci, která by zajistila toliko potřebnou stabilitu celého evropského kontinentu. Avšak ke škodě Československa se tak nestalo. Zároveň si jeho političtí představitelé nyní museli vybrat, zda se přidají na stranu Moskvy či Washingtonu.

Ovšem v jejich rozhodování jim výrazným způsobem napomohli samotní Sověti, když jejich vojska ke konci druhé světové války osvobodila téměř celé československé území. Již zde lze tedy podle mého názoru hledat hlavní příčiny toho, proč se nakonec středoevropská republika začlenila do mocenského bloku zahrnujícího východoevropské země.

Američtí představitelé si byli zajisté vědomi toho, že je vliv Sovětů v Československu vzhledem k jejich zdejší vojenské přítomnosti obrovský. Přesto se s tím nehodlali tak lehce smířit a pokusili se tamní situaci alespoň částečně obrátit ve svůj prospěch. Nicméně jednalo se o velmi obtížný úkol, což potvrdila také tato práce. Moskva rozhodně neměla žádný zájem na tom, aby se politický vliv některých ze západních států uplatnil v zemi, kterou považovala za součást své vlivové sféry. Především z tohoto důvodu tak byl další vývoj československo-amerických vztahů podstatně ohrožen.

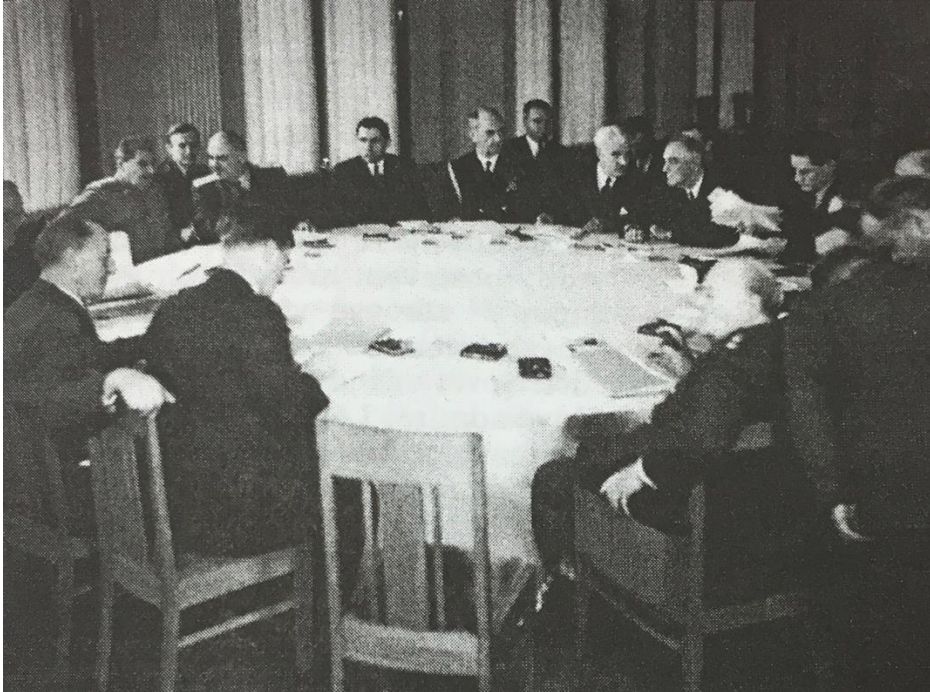
Také sázka na L. A. Steinhardta, jako hlavního zástupce amerických zájmů v poválečném Československu, se nakonec z pohledu USA neukázala jako příliš šťastná. Je totiž více než zřejmé, že americký velvyslanec během svého působení v zemi tolik úspěšný nebyl, ba spíše naopak. Na základě prostudovaných materiálů je očividné, že situaci poměrně dosti podcenil a v řadě případů do Washingtonu zasílal zcela mylné a zkreslené informace. Dá se tedy říci, že také on se na zpřetrhání diplomatických vazeb mezi Západem a Československem výrazným způsobem podílel.

Osud československo-amerických vztahů byl nadobro zpečetěn v únoru 1948. Avšak počátek úplného odcizení mezi Prahou a Washingtonem lze hledat již při nabídce Marshallova plánu v létě 1947, kterou se nakonec československá vláda pod nátlakem ze strany J. V. Stalina rozhodla nepřijmout. Již v tomto okamžiku Američané patrně tušili, že diplomatické kontakty obou zemí nejspíše nenavážou na mnohaletou tradici z doby meziválečné. Trvalo tak dalších několik desetiletí, než Československo svou zahraniční politiku opět přeorientovalo na západní demokracie, a tudíž i na Spojené státy.

Vzhledem k velkému množství archiválii, které se k tomuto tématu vztahují, je rovněž možné na tuto práci jakýmkoliv způsobem navázat, přičemž se zde nabízí celá řada možností. Osobně bych potencionálnímu zájemci navrhoval problematiku československo-amerických diplomatických vztahů rozšířit např. o sekci hospodářskou či kulturní. Rozhodně by ale zcela bezpředmětná nebyla ani komparace vztahů obou zemí napříč různými dějinnými periodami.

Přílohy

Jednání Jaltské konference dne 5. února 1945. Vlevo J. V. Stalin, uprostřed F. D. Roosevelt, zády W. Churchill⁴²⁵

Návrat československé vlády v čele s jejím předsedou Z. Fierlingerem v květnu 1945 do Prahy⁴²⁶

⁴²⁵ P. LUŇÁK, Západ, s. 47.

⁴²⁶ V. VEBER, Osudové únorové dny, s. 28.

Portrét L. A. Steinhardta⁴²⁷

Vlevo stojící L. A. Steinhardt debatuje s J. Masarykem⁴²⁸

⁴²⁷ L. HRDINOVÁ, Československá mise, s. 36.

⁴²⁸ Tamtéž, s. 46.

Prezident E. Beneš vyznamenává americké vojáky dne 15. června 1945 na náměstí v Plzni⁴²⁹

Nástupní audience L. A. Steinhardta u E. Beneše dne 20. července 1945⁴³⁰

⁴²⁹ P. PROKŠ, Československo a Západ, s. 92.

⁴³⁰ Tamtéž, s. 95.

Americký tisk hodnotí rozhodnutí Československa nezúčastnit se pařížské konference o Marshallově plánu⁴³¹

MINISTERSTVO ZAHRANIČNÍCH VĚCÍ
ODD. B.

Pril II

Došle 1905/B/47.
Věc: Neúčast ČSR v Paříži -
oblas v USA.

Odesílá: Washington 13.7.47.
Došlo: 12.7.47. v 8.30 hod. 6.47
Referent: Ruská 15.7.47. v 8.30 hod. 8.30 h
K vyřízení: III. č. sekce

Na vědomí: PV, A-ST, KPR, GS, P, I, II, III, IV, V, VI

Časopisy komentují naše rozhodnutí nezúčastnit se pařížské konference a citují naše komuniké, uvádějíc, že rozhodnutí se stalo ve vládě jednomyslně za účasti všech zástupců národního frontu. Uveřejňují telegramy a dopisy z Prahy, v kterých udávají i to, že Soviety ultimativně hrozily zrušením spojenecké smluvy. Noviny podtrhují, že ČSR zintenzivňuje svoje hosp. styky s východním blokem, čeká na výsledky jednání v Moskvě a oznámilo provizorní obchodní dohodu s Maďarskem. Komentáře v rádiu porovnávaly dnešní situaci i s Mnichovem a cestu Gottwalda a Masaryka do Moskvy s cestou Háchy do Berlína. Agronského rozhovor s Masarykem byl tiež v rádiu a v novinách citovaný, často i nesprávně, s tvrdením o našej neodvislosti v úvozdovkách.

117 / Slávik 585/dáv.

⁴³¹ AMZV, Praha, f. Teritoriální odbory obyčejné 1945-1959, USA, kart. 22, inv. č. 1905/B/47.

Československý ministr zahraničního obchodu H. Ripka⁴³²

Prezident E. Beneš⁴³³

⁴³² H. RIPKA, Únorová tragédie, s. 2.

⁴³³ V. VEBER, Osudové únorové dny, s. 7.

Seznam použitých pramenů a literatury

Archivní materiály

Archiv Ministerstva zahraničních věcí ČR:

Fond Politické zprávy 1918-1977, ZÚ Washington.

Ročníky: 1945-1946, 1947, 1948.

Fond Teritoriální odbory obyčejné 1945-1959, USA.

Kartony: 7, 8, 22, 24, 36, 37.

Edice dokumentů

Foreign Relations of the United States, 1945, Europe, Volume IV. (9. 7. 2018). Dostupné z: <https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1945v04>

Foreign Relations of the United States, 1946, Eastern Europe, The Soviet Union, Volume VI. (9. 7. 2018). Dostupné z: <https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1946v06>

Foreign Relations of the United States, 1947, Eastern Europe, The Soviet Union, Volume IV. (9. 7. 2018). Dostupné z: <https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1947v04>

Foreign Relations of the United States, 1948, Eastern Europe, The Soviet Union, Volume IV. (9. 7. 2018). Dostupné z: <https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1948v04>

JIČÍN, Rudolf – KAPLAN, Karel – KRÁTKÝ, Karel – ŠILAR, Jaroslav (edd.), *Československo a Marshallův plán. Sborník dokumentů*, Praha 1992.

Paměti

BENEŠ, Edvard, *Paměti: od Mnichova k nové válce a k novému vítězství*, Praha 1947.

DRTINA, Prokop, *Československo můj osud: kniha života českého demokrata 20. století*, II, Praha 1992.

RIPKA, Hubert, *Únorová tragédie: svědectví přímého účastníka*, Brno 1995.

Dobová periodika

Lidová demokracie, 1945.

Rudé právo, 1945 a 1946.

Svobodné slovo, 1945 a 1946.

The Times, 1946.

Odborná literatura

ADELMANN, Bob, *The Marshall Plan*, *New American* 28, č. 14, 2013, s. 34-39.

BOSTDORFF, Denise M., *Proclaiming the Truman Doctrine: The Cold War Call to Arms*, *Diplomatic History* 34, 2010, s. 183-186.

COMBS, Jerald A., *The History of American Foreign Policy From 1895*, New York 2015.

DAVIS, Lynn E., *The Cold War Begins. Soviet-American Conflict over Eastern Europe*, Princeton 1974.

DOCKRILL, Michael L. – HOPKINS, Michael F., *The Cold War, 1945-1991*, New York 2006.

EDMONDS, Robin, *Yalta and Potsdam: Forty Years Afterwards*, *International Affairs* 62, 1986, s. 197-216.

FAURE, Justine, *Americký přítel: Československo ve hře americké diplomacie 1943-1968*, Praha 2006.

FRAZIER, Robert, *Kennan, "Universalism," and the Truman Doctrine*, *Journal of Cold War Studies* 11, č. 2, 2009, s. 3-34.

GADDIS, John L., *The United States and the Origins of the Cold War, 1941-1947*, New York 1972.

HARPER, John L., *The Cold War*, Oxford 2011.

HRDINOVÁ, Lenka, *Československá mise amerického velvyslance Laurence A. Steinhardta. Působení amerického diplomata pohledem soudobých československých pramenů*, *Historický obzor* 28, 2017, s. 35-47.

KAPLAN, Karel, *Československo v letech 1945-1948*, Praha 1991.

KAPLAN, Karel, *Nekrvavá revoluce*, Praha 1993.

KAPLAN, Karel, *Pravda o Československu 1945-1948*, Praha 1990.

KISSINGER, Henry, *Umění diplomacie. Od Richelieua k pádu Berlínské zdi*, Praha 1997.

- KNAPP, Wilfrid, *A History of War and Peace 1939-1965*, London 1967.
- KRÁTKÝ, Karel, *Marshallův plán. Příspěvek ke vzniku studené války*, Plzeň 2010.
- KŘEN, Jan, *Dvě století střední Evropy*, Praha 2005.
- LAFEBER, Walter, *America, Russia, and the Cold War 1945-1971*, New York 1972.
- LITERA, Bohuslav, *Studená válka (Mezinárodní vztahy 1945-1963)*, Jinočany 1993.
- LUKEŠ, Igor, *Československo nad propastí. Selhání amerických diplomatů a tajných služeb v Praze 1945-1948*, Praha 2014.
- LUNDESTAD, Geir, *The United States and Western Europe Since 1945: From "Empire" by Invitation to Transatlantic Drift*, Oxford 2003.
- LUŇÁK, Petr, *Západ. Spojené státy a Západní Evropa ve Studené válce*, Praha 1997.
- NATHAN, James A. – OLIVER, James K., *United States Foreign Policy and World Order*, Boston 1985.
- NÁLEVKA, Vladimír, *Kapitoly z dějin studené války*, Praha 1997.
- PÁNEK, Jaroslav – TŮMA, Oldřich a kol., *Dějiny českých zemí*, Praha 2008.
- PROKŠ, Petr, *Československo a Západ 1945-1948*, Praha 2001.
- PROKŠ, Petr, *Československo mezi Východem a Západem. (Politické souvislosti pobytu americké a sovětské armády na československém území v roce 1945.)*, Slovánský přehled 79, 1993, s. 304-311.
- SOMMER, Karel, *UNRRA a Československo*, Opava 1993.
- ULAM, Adam B., *The Rivals. America and Russia Since World War II*, New York 1971.
- ULLMANN, Walter, *The United States in Prague 1945-1948*, New York 1978.
- VEBER, Václav, *Osudové únorové dny*, Praha 2008.
- VESELÝ, Zdeněk, *Marshallův plán a Československo*, Praha 1987.
- VYKOUKAL, Jiří – LITERA, Bohuslav – TEJCHMAN, Miroslav, *Východ. Vznik, vývoj a rozpad sovětského bloku 1944-1989*, Praha 2000.
- WASSON, Ellis A., *Dějiny moderní Británie: od roku 1714 po dnešek*, Praha 2010.